МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна»
для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей
(виправлені та доповнені)
1 частина (3 семестр)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності:
073 «Менеджмент»
протокол № 6 від «14» 06 2021 року

Голова групи _____ Павленко О.П.

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 281 «Публічне
управління та адміністрування»
протокол № 6 від «14» 06 2021 року

Голова групи _____ Смірнова К.В.

Затверджено на засіданні кафедри
українознавства та соціальних наук
протокол №1 1 від « 07» червня 2021року

Завідувач кафедри _____ Бубнов І.В.

ОДЕСА - 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна»
для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей
(виправлені та доповнені)
1 частина (3 семестр)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності:
122 «Комп'ютерні науки»
протокол № 14 від «16» 06 2021 року
Голова групи _____ Мещеряков В.І.

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності:
101 «Екологія»
протокол № 9 від «17» 06 2021 року
Голова групи _____ Чугай А.В.

Затверджено на засіданні кафедри
українознавства та соціальних наук
протокол №1 1 від «07» червня 2021року

Завідувач кафедри _____ Бубнов І.В.

ОДЕСА – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна»
для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей
(виправлені та доповнені)
1 частина (3 семестр)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності:
103 «Науки про Землю»
протокол № 10 від « 10 » червня 2021 року
Голова групи _____ Шакірзанова Ж.Р.

Затверджено на засіданні кафедри
українознавства та соціальних наук
протокол №1 1 від « 07» червня 2021року

Завідувач кафедри _____ Бубнов І.В.

ОДЕСА – 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна»
для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей
(виправлені та доповнені)
1 частина (3 семестр)

Рівень вищої освіти: бакалавр

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 073 «Менеджмент»
протокол № 6 від «14» 06 2021 року

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 281 «Публічне управління
та адміністрування»
протокол № 6 від «14» 06 2021 року

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 101 «Екологія»
протокол № 9 від «17» 06 2021 року

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 103 «Науки про землю»
протокол № 10 від «10» 06 2021 року

Затверджено на засіданні групи
забезпечення спеціальності: 122 «Комп'ютерні науки»
протокол № 14 від «16» 06 2021 року

ОДЕСА - 2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна»
для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей
(виправлені та доповнені)

І частина (3 семестр)

ОДЕСА – 2021

Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Українська мова як іноземна» для студентів 2 року денної форми навчання усіх спеціальностей. (виправлені та доповнені). І частина (3семестр). - Одеса: ОДЕКУ, 2021. – 98 с.

Укладач: доц. Троян А.О., ст.викл. Кантаржи Н.І.

ЗМІСТ

Вступ…….....4
1.Загальна частина…….....5
1.1 Мета і завдання курсу……...…5
2. Перелік практичних занять……..……...……..7
Практичне заняття 1-2……..7
Практичне заняття 3-4……12
Практичне заняття 5……...16
Практичне заняття 6……...18
Практичне заняття 7……...21
Правтичне заняття 8……...22
Практичне заняття 9……...27
Практичне заняття 10 ……29
Практичне заняття 11……31
Практичне заняття 12……33
Практичне заняття 13……36
Практичне заняття 14……39
Практичне заняття 15……43
Практичне заняття 16-17……48
Практичне заняття 18……54
Практичне заняття 19……56
Практичне заняття 20-21……60
Практичне заняття 22-23……62
Практичне заняття 24……65
Практичне заняття 25……67
Практичне заняття 26……70
Практичне заняття 27……72
Практичне заняття 28……75
3. Тексти з навчально-професійної сфери та завдання до них……..73
3.1 Навчальна інформація до роботи з текстами…….....71
Текст №1. Лісові ресурси та їх характеристика……81
Текст №2. Управлінська праця як складова управлінської діяльності…….…83
Текст №3. Штучний інтелект……..84
Текст №4. Коротка історія розвитку метеорології та кліматології……..86
4. Тексти з соціально-культурної сфери……...……...88
4.1 Навчальна інформація до роботи з текстами……...88
Текст №1. Київська Русь……...…93
Текст №2. Київ – столиця України……..95
5. Відповіді до вправ із зірочкою……96
6. Список рекомендованої літератури та навчально-методичного забезпечення ……....97
6.1 Основна література…….....97
6.4 Інформаційні ресурси…….....97

6.2 Додаткова література……..…97
6.3 Словники……..98

ВСТУП

Пропоновані Методичні вказавки призначено для аудиторної і самостійної роботи студентів-іноземців усіх спеціальностей 2 року навчання (І частина (3 семестр)) під час вивчення дисципліни «Українська мова як іноземна».

Вони орієнтовані на розвиток мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенцій, необхідних для продукування та використання української мови у сферах ситуативного і професійного спілкування в усній та писемній формах.

У методичних вказівках подано граматично-лексичний матеріал: основні лексико-семантичні конструкції; поняття про складносурядне, складнопідрядне речення та розділові знаки при них; містить фахові тексти, спрямовані на вдосконалення навичок читання і завдання до них. Структура методичних вказівок визначається принципом поетапного вивчення граматики. Вона складається з:

- теоретичної частини у формі правил та текста, що допомагає студентам швидше зрозуміти новий матеріал,
- практичної частини, яка містить систему лексико-граматичних вправ, фахові тексти з питаннями до них, тестами для закріплення вивченого навчального матеріалу.

Основними завданнями методичних вказівок є:

1) Навчити студентів користуватися різноманітними засобами української мови на основі практичного засвоєння основних мовних і мовленнєвих понять, визначень та правил;

2) Забезпечити засвоєння норм української літературної мови;

3) Сформувати українознавчу компетенцію.

1. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

1.1 Мета і завдання (І частина (3 семестр))

Навчальна дисципліна "Українська мова як іноземна" є обов'язковою відповідно до робочого навчального плану підготовки іноземних студентів усіх спеціальностей.

Основною **метою** запропонованих методичних вказівок 2 року навчання (І частина (3 семестр)) є формування цілісної системи знань студентів про мову, збагачення словникового запасу іноземців, розвиток усного й писемного, монологічного та діалогічного мовлення, удосконалення вмінь та навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності (читання навчальне (переважно) і ознайомче, письмо, аудіювання та говоріння) науково-навчальної (домінуючої) та соціально-культурної сфери спілкування.

Метою навчання української мови іноземних студентів є їх підготовка до подальшого навчання в ОДЕКУ українською мовою.

Головна комунікативна **мета навчання** — практичне оволодіння українською мовою на тому рівні, який забезпечить мовленнєву діяльність студентів в актуальних для них сферах спілкування, готовність до активної участі в навчальному процесі на всіх етапах навчання у вищому навчальному закладі.

Предмет дисципліни – мовний матеріал, викладений у вигляді фонетичного, морфологічного, синтаксичного мінімумів і словотворення.

Мовна, комунікативно-мовленнєва готовність іноземних студентів до навчання досягається шляхом засвоєння студентами мінімально необхідного й достатнього обсягу мовних знань, необхідних умінь і навичок мовленнєвої діяльності українською мовою.

Головні **завдання вивчення дисципліни**:

- забезпечити вміння сприймати інформацію, близьку за змістом до лекцій з дисциплін, що вивчаються за спеціальністю студента;
- комплексно розвивати навички розуміння і повтору змісту текстів під час навчального читання;
- навчити студента будувати монолог-міркування як репродуктивного, так і продуктивного типу з умінням оцінювати, елементарно аргументувати наукове положення, доводити теорему, опис схеми, креслення (на текстах навчально-професійної сфери);
- правильно робити монолог-опис і монолог-розповідь міста, країни студента, обставин дії (на текстах соціально-культурної сфери);
- під час навчання діалогічного мовлення основну увагу студента приділяти умінню проводити діалоги-опитування і діалоги-бесіди;
- навчити студентів складати план (простий, складний, тезовий), конспект матеріалу, що прочитано й прослухано, записувати засвоєну інформацію, складати за аналогією власний мікротекст на підставі плану й інших опор;
- забезпечити засвоєння норм української літературної мови;

- сформувати українознавчу компетенцію.

Відповідно до поставлених завдань навчання української мови повинно забезпечити мовленнєву діяльність студентів у сфері професійного і ділового спілкування, а також у сфері побутового і культурного спілкування.

Відповідно до Стандарту з української мови як іноземної (рівень А2) та Концепції мовної освіти іноземців у вищих навчальних закладах України студенти повинні:

знати:

- особливості фонетичної, лексичної, морфологічної, словотвірної, правописної та синтаксичної систем української мови;
- вимову звуків та позначення їх літерами;
- граматичні категорії різних частин мови;
- особливості українського словотвору і будову різних типів речень.

вміти:

- сприймати інформацію, близьку за змістом до лекцій з дисциплін, що вивчаються;
- ставити запитання, відповідати на них;
- подавати репліки-стимули, репліки на відповідь;
- здійснювати вибір необхідних мовних засобів;
- складати план (простий, складний, тезовий), конспект матеріалу, що прочитано й прослухано;
- записувати засвоєну інформацію.

Набути мовних та культурологічних компетенцій:

- складати власне висловлювання, будувати його в логічній послідовності з використанням опор;
- вести та ініціювати діалог-бесіду, діалог-опитування;
- будувати монолог-міркування, монолог-опис і монолог-розповідь;
- складати за аналогією власний мікротекст на підставі плану й інших опор, конспект матеріалу;
- розуміти висловлювання співрозмовника, визначати його комунікативні наміри у межах мінімального набору мовленнєвих ситуацій;
- адекватно реагувати на репліки співрозмовника;
- виражати комунікативні наміри у межах мінімального набору мовленнєвих ситуацій.

2. ПЕРЕЛІК ТЕМ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВНИЙ ПРАКТИЧНИЙ МОДУЛЬ 1
(І частина (3 семестр)

Практичне заняття № 1-2

Тема-1. Вираження обставинних відношень. Конструкції що виражають просторові відношення.

План:

1. Конструкції що виражають просторові відношення зі значенням місця з прийменниками *у(в), на.*
2. Конструкції що виражають просторові відношення взаєморозташування та взаємовідношення предметів і понять з прийменниками *поряд/поруч, між/поміж, за/поза, серед/посеред* та інші.
3. Навчально-професійна сфера. Читання. Формування вмінь і навичок ознайомчого читання наукового тексту за спеціальністю (загальне уявлення про тему і коло питань).

1. Конструкції що виражають просторові відношення зі значенням місця з прийменниками *у(в), на.*

В сучасній українській мові прийменникові конструкції складають чи не найбільшу групу синтаксичних синонімів.

Зв'язки прийменників з непрямими відмінками базуються на відповідності значень прийменника і відмінкової форми. Саме за цим принципом історично розподілилися прийменники між непрямими відмінками. У сучасній українській мові прийменниково-відмінковий зв'язок, на думку А.П.Грищенка, вмотивовується слабо, тому що прийменники втратили властиві їм колись значення, однак історично закріплене вживання прийменників і відмінків зберігається.

З родовим відмінком вживаються первинні прийменники *без, в (у), від, до, з, за, між, на, проти,* усі прийменники іменникового та прислівникового походження, більшість складних прийменників *(з-під, з-за, з-між, з-перед, задля, поміж, попри*) та деякі складені *(в напрямку до*, *залежно від)*.

Зі знахідним відмінком пов'язуються прийменники *в (у), на, з, за, над, через, понад, крізь, про*, *перед, під, незважаючи на.*

З орудним відмінком пов'язуються прийменники *з, за, між, під, попід, над, понад, перед*, *поміж, у зв'язку з, згідно з, поряд з, слідом за.*

У зв'язки з місцевим відмінком вступають прийменники *в (у), на, о, при, по*.

Прийменників, що вживаються з двома або трьома відмінками, небагато. Серед них – *над, під*, *перед* (знахідний та орудний відмінки), *на (*знахідний та місцевий), *в (у*) (родовий, знахідний та місцевий), *з, за, між* (родовий, знахідний та орудний відмінки).

Синтаксична синонімія досить поширена серед прийменників просторового значення.

ПРОСТОРОВІ ВІДНОШЕННЯ прийменників у системі слів української мови зовсім небагато. Вихованець І.Р. налічує їх в українській мові понад 220. Серед них із просторовим значенням функціонує 137 прийменників.

Просторові прийменники диференціюються за характером передаваних відношень. Вони можуть означати:

1. *Місце дії* (відповідають на питання де?): *зупинились біля хати, летить над океаном*.

2. *Напрям руху дії* (відповідають на питання куди? звідки?): *пішли в ліс, поїхали до Києва.*

3. Крім того, є прийменники, які, *сполучаючись з одними відмінками (орудним, місцевим), передають місце дії* (*росте в лісі, лежить на ліжку*), а при сполученні з іншими відмінками (знахідним) – напрям руху (*пішов між люди, побіг у степ*).

Просторові прийменники становлять основний тип, тому що вони поєднуються з іменниками конкретної семантики, які формують ядро іменника як лексико-граматичного класу слів, досить детально диференціюють значення, об'єднують найбільшу кількість одиниць і служать базою для формування інших типів прийменників. Серед основних семантичних ознак дослідники виділяють такі:

1. безпосереднє місце перебування чи пересування предмета щодо просторового орієнтира;
2. початкова чи кінцева точка руху;
3. вказівка на функцію просторової координати і на сторону просторового орієнтира, щодо якої визначається потрібна точка в просторі;
4. значення напрямку та місцезнаходження;
5. значення місця і напрямку, шляху руху і вихідного пункту руху.

З семантично нейтралізованими відмінками — ***місцевим*** та ***родовим*** — просторові прийменники передають локальність (місце), з динамічними (знахідним та орудним) відмінками — значення напрямку і шляху руху, причому ***прийменники*** *виражають локалізацію руху*, ***відмінки*** *вказують на динамічні відношення.*

Семантику просторової локалізації по колу, в центрі якого міститься просторовий орієнтир, виражають 7 прийменників, причому роль домінанти виконують лише два — навколо і довкола, інші прийменники (навкруг (навкруги), довкруг (довкруги), круг, округ (округи), кругом) функціонують як їх стильові еквіваленти, пор.: «Навколо ставка — верби густим вінком. Тільки тоді вони були тоненькі, рівні, а тепер товсті, погнуті, в рижих дуплах» (Гр. Тютюнник); «Попереду, в глибині ночі, махає веселими крилами високий вітряк, над ним, як млинове коло, підводиться місяць, а хмари навкруг нього зовсім білі, мов лебеді» (М. Стельмах) .

На дистантну локалізацію місця між двома та більше просторовими орієнтирами вказують прийменники між + ор. в., між + род. в., поміж + ор. в.,

поміж + род. в., проміж + ор, в., проміж + род. в., причому вищу продуктивність має орудний, пор.: «Червонясте, по-осінньому линяве його проміння навскіс лежить поміж соснами, зогріває жовті вощані стовбури…» (Гр. Тютюнник); «І кожного разу на білому ватмані в штурманській рубці з'являлися нові нитки градусної сітки, а проміж них — примхливо-хвилясті контури землі…» (З. Тулуб).

Дистантну локалізацію щодо горизонтальної або вертикальної осі визначає велика група прийменників. Більш диференційовано членують простір форми горизонтальної локалізації, які об'єднуються в шість підгруп. Перша підгрупа вказує на місце перед просторовим орієнтиром (перед + ор. в., поперес+род. в., попереду + ор. в., попереду+рол. в., проти + рор,. в., навпроти+ род. в., напроти + род. в., супроти + род. в., насупроти + род. в., спереду+ род. в., просто+род. в., на чолі + род. в.). Серед цих прийменників основна роль належить прийменнику перед з орудним відмінком, що вирізняється широким лексичним наповненням, наприклад: «Перед хатою… зеленіли кущі бузку та рожі, цвіли кущі оргині й мальви, гвоздики, чорнобривці та настурції» (І. Нечуй-Левицький).

В українській мові чергуються прийменники **у — в**.

У вживається для того, щоб уникнути збігу приголосних, важких для вимови:

- Між приголосними: *Вогники жовтіють у вікнах, дими йдуть у небо запашні* (О. Гончар). *Цілив у ворону, а попав у корову* (Народна мудрість).
- На початку речення перед приголосним: *У присмерку літають ластівки так низько* (Д. Павличко). *У вовки з кобилячим хвостом не сунься* (Прислів'я).
- Незалежно від закінчення попереднього слова перед наступними **в, ф**, а також перед сполученнями літер **льв, св, тв, хв** тощо: *Не спитавши броду не сунься у воду* (Приказка). *Велике значення у формуванні характеру має самовиховання*.
- Після паузи, що на письмі позначається комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед приголосним: *Стоїть на видноколі мати — у неї вчись* (Б. Олійник). *Він навчався… у Тернополі*.

В уживається для того, щоб уникнути збігу голосних:

- Між голосними: *У нього в очах засвітилась відрада* (Панас Мирний). *Були в Одесі. Прочитала в оголошенні*.
- На початку речення перед голосними: *В очі лисицею, а позаочі вовчицею* (Прислів'я).
- Після голосного перед більшістю приголосних (крім **в, ф, льв, св, хв** тощо): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко). *Шила в мішку не сховаєш* (Народна мудрість).

2. Конструкції що виражають просторові відношення взаєморозташування та взаємовідношення предметів і понять з прийменниками поряд/поруч, між/поміж, за/поза, серед/посеред та інші.

Прийменники пишуться ***окремо*** від інших частин мови: *уві сні, наді мною, піді мною, на жаль. їх треба відрізняти від префіксів, які пишуться разом: при*

березі і прибережний, над Дніпром і наддніпрянський, з-під шапки і спідлоба, перед осінню і передосінній, ліг на бік і відійшов набік.

Слід пам'ятати, що між прийменником та іншою частиною мови можна вставити означення: *на превеликий жаль, при крутому березі, над широким Дніпром, з-під зимової шапки, перед золотою осінню, ліг на правий бік.* Між префіксом і частиною слова вставити інше слово не можна.

Складні прийменники, утворені від первинних за допомогою прийменника з (із), ***пишуться через дефіс***: *з-за, із-за, з-над, з-понад, з-поза, з-під, з-попід, з-між, з-поміж, з-проміж, з-перед, з-серед, з-посеред.*

Інші складні прийменники, утворені від первинних, ***пишуться одним словом***: *задля, заради, навпроти, наскрізь, побіля, понад, поперед, попід, посеред, почерез, поза, попри, поміж, проміж, помимо, щодо (але: що ж до).*

Складні прийменники прислівникового походження ***пишуться одним словом*** (як і відповідні прислівники): *поруч мене, обабіч шосе, наприкінці дня, назустріч делегації, напередодні свят, внаслідок переживань, всупереч сподіванкам, наперекір знегодам, довкола цього питання.*

Проте від прислівників, ***які пишуться разом***, слід відрізняти однозвучні сполучення прийменників з іменниками, що мають при собі додаток у родовому відмінку й ***пишуться окремо***: *углиб (прислівник) — у глиб століть (сполучення прийменника у з іменником глиб, при якому є додаток століть), убік (відійшов убік) — в бік річки, всередині — в середині кімнати, зсередини — з середини приміщення, скраю (моя хата скраю) — З краю села, спочатку — з початку тижня.*

Щоправда, іноді такі слова, як всередині, збоку, скраю, можуть бути й прийменниками: Чіпка йшов збоку отари (Панас Мирний). За всіма ознаками, це було колгоспне подвір'я. Воно стояло скраю мальовничого села (Ю. Яновський). Усередині атомів діють свої, особливі закони (З підручника).

Двома та більше словами пишуться такі прийменникові сполучення: *під час, згідно з, відповідно до, подібно до, залежно від, незалежно від, у зв 'язку з, у напрямі до, з допомогою, за рахунок, в силу, в результаті (але: внаслідок), незважаючи на.*

Щоб уникнути немилозвучного збігу насамперед голосних, а потім і приголосних, використовують варіанти прийменників: *у і в; з, із і зі; під і піді; над і наді; перед і переді: був у мене — були в мене; прийшов з інституту — прийшов із театру — прийшов зі школи; під нами — піді мною.*

Вправа-1. Прочитайте речення, випишіть дієслова з виділеними іменниками з прийменниками, поставте до них питання і скажіть, на що вони вказують.

Стежка звивалась у високій траві попід насипом. У підхмарних чорних глибинах моторошно гуляли прожектори. На сході лягла по обрію величезна оранжева смуга. На світанку Будапештське шосе було вже загачене гарматами. Маковейчик, оглянувшись, мало не крикнув з несподіванки (З творів О. Гончара).

Вправа-2. Спишіть текст. Визначте відмінок іменників із прийменниками. Який прийменник ужито з кількома відмінками?

Мотря махнула на себе хусточкою, сіла на призьбі й задумалася. Ілько, пильно слідкуючи за нею, проти волі задивився на красу її, що тепер іще якось виразніше виявлялася на сірому тлі стіни, — на ту красу, що не б'є у вічі, що на перший погляд ледве примітна, а тільки в неї вдивишся, можна впитися й очима, і серцем, всею істотою. То була краса, що виховується тільки на Україні, але не така, як малюють деякі з наших письменників. Не було в неї ні «губок, як пуп'янок, червоних, як добре намисто», ні «підборіддя, як горішок», ні «щік, як повна рожа», і сама вона не «вилискувалась, як маківка на городі». Чорна, без лиску, товста коса; невисокий, трохи випнутий лоб; ніс тонкий, рівний, з живими ніздрями; свіжі, наче дитячі, губи, що якось мило загинались на кінцях; легка смага на матових, наче мармурових, щоках і великі, надзвичайно великі, з довгими віями, темно-сірі очі, з яких здавалося, дивлячись, наче лилося якесь тихе, м'яке, ласкаве світло, — то була й уся краса сієї дівчини (В. Винниченко).

Вправа-3. Запишіть фразеологізми, поясніть їхнє значення та вкажіть, з яким відмінком вжито прийменник. З будь-якими чотирма фразеологізмами складіть речення.

Збитися з ніг, брати до серця, дивитися крізь пальці, не спускати з ока, дістати з-під землі, вилами по воді писане, землі під ногами не чути, взяти себе в руки, висіти на волосині, налягати на ноги.

Вправа-4. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть написання прийменників разом, окремо або через дефіс.

1. Тече вода (із) за гаю та (по) під горою. Хлюпочуться качаточка (по) між осокою (Т. Шевченко). 2.Чіпка глянув на діда, підвівсь і поплентався стороною (по) над отари, немов п'яний, наче учадів (Панас Мирний). 3. (Із) за лісу, (з) за туману місяць випливає (Т. Шевченко). 4. (З) над хмар часом прилине прощання з літом журавлине (П. Тичина). 5. Блиснуло сонце (з) поза гір в земному саду (А Кримський). 6. Геть (по) над морем, над хвилями синіми в'ються, не спиняться чаєчки білі (Леся Українка). 7. Що в світі миліше (над) зоряні ночі, що в світі ясніше (над) милого очі (М. Коцюбинський). 8. Стоїмо ми (в) чотирьох та очима лупаємо (І. Нечуй-Левицький). 9. Не для того я повертався додому, щоб сидіти (в) чотирьох стінах (П. Загребельний). 10. Я не літав в (над) зоряні країни, а все державсь бездольної землі (П. Грабовський).

Вправа-5. Доповніть речення, добираючи з дужок потрібні слова або сполучення слів.

1. Ми поселились утрьох Ми поселились у трьох ... (кімнатах; в одній кімнаті). 2. На горі .... Нагорі ... (росте ліс; над нами цілу ніч грюкали двері). 3. Кожен це пояснював по своєму … Кожен це пояснював по-своєму ... (розумінню; і ми ніяк не могли дійти згоди). 4. Хлопці повернули в бік ....

Хлопці повернули вбік ... (із стежки ; річки). 5. Я подався в глиб .... Я подався вглиб ... (лісу; і скоро вийшов на галявину).

Практичне заняття № 3-4

Тема-2. Вираження обставинних відношень. Конструкції що виражають просторові відношення.

План:

1. Конструкції що виражають просторові відношення напрямку руху з прийменниками *в, по, на, крізь* та інші для означення пересування, переміщення.
2. Складні речення зі сполучниками *де, куди, звідки,* співвідносними з прислівниками *там, туди, звідти.*
3. Навчально-професійна сфера. Читання наукового тексту за спеціальністю (загальне уявлення про тему і коло питань).

1. Конструкції що виражають просторові відношення напрямку руху з прийменниками *в, по, на, крізь* та інші для означення пересування, переміщення.

Прийменники, які, вживаючись з одним і тим же відмінком, указують на місце дії чи напрям у залежності від предикативної ознаки предмета (*посадили вздовж дороги* (де?) – *майнув уздовж дороги* (куди?). Найчастіше у мові ЗМІ передаються за допомогою прийменника *біля*. Крім того, це значення можуть передавати й інші прийменники. Прийменник *при* передає значення безпосередньої близькості, щільності місцерозташування *(при березі)*. Прийменники *коло, над* і *при* є синонімічними відповідниками *біля* у прикладах типу *при вході – біля входу, при відчиненому вікні – біля відчиненого вікна, коло хати – біля хати, при Дніпрі – над Дніпром – біля Дніпра* тощо. Прийменник *коло* такий же нейтральний, як і *біля,* але вживається дещо рідше. Прийменник *над* зберігає відтінок підвищення, підняття, розташування одного предмета вище за іншого, що є первинним значенням цього прийменника, а вторинним є відтінок розташування біля, поруч у вищенаведеному прикладі.

До цієї групи примикають прийменники *край, кінець* (зрідка *кінці),* які, передаючи значення просторової близькості, уточнюють його – місце дії на краю предмета: *край берега – біля берега*. До цього ж ряду іноді приєднується прийменник *на*, набуваючи невластивого йому відтінку значення просторової близькості: *на березі моря*. Прийменники *поруч, поряд* є синонімами *біля*, коли йдеться про назви осіб чи взагалі живих істот (*поруч з Тонею – біля Тоні, поряд з ним – біля нього)*. Прийменник *побіля* – того ж значення, що й *біля*, але з відтінком (як і всі прийменники з префіксом *по*) поширення дії, протягу в довжину: *побіля ставка, побіля вагонів*. Як синоніми до прийменника *побіля* й *біля* вживаються також прийменники *понад, уздовж,*

попід, що передають відтінок видовженості: *побіля річки, попід горою, уздовж траси, понад річкою*.

2. Складні речення зі сполучниками *де, куди, звідки,* співвідносними з прислівниками *там, туди, звідти.*

Складне речення – це таке речення, яке складається з двох або більше простих речень. Вони можуть з'єднуватися між собою за допомогою сполучників, таких як *а, але, та,* а можуть бути об'єднані тільки інтонацією, що на письмі висловлюється за допомогою розділових знаків.

Вид складного речення можна визначити за сполучниками:

1) складносурядні — частини речень поєднані сполучниками сурядності (і, й, та, а, але, проте, зате, однак, чи, або, ні, ані);

Вівці сивим туманом котились попід ногами, а далі пропадали й вони.

З чорного неба капали зорі, й пливла по ньому білим шумом небесна ріка.

2) складнопідрядні — частини речень поєднані сполучниками підрядності (що, щоб, як, наче, ніби, якби, якщо);

Про нього люди казали, що він богує. *(що — сполучник, не є членом речення)*

3) сполучними словами *(у ролі сполучних слів виступають самостійні частини мови: займенники, прислівники)* - (який, котрий, чий, що, як, де, коли, звідки, куди).

Палагна знала, чия то справа. *(чия — сполучне слово, означення, займенник)*

Складнопідрядним реченням з підрядним місця називається таке складне речення, у якому підрядна частина вказує на місце або напрям дії, про яку йдеться в головній частині.

НАПРИКЛАД: *Де громи гриміли смертю огняною, зливи прошуміли сивою стіною (А.Малишко).*

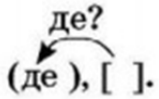

У складнопідрядних реченнях з підрядними місця підрядна частина пояснює головну частину в цілому, відповідає на питання *де? куди? звідки?* і приєднується сполучними словами ***де, куди, звідки***. У головній частині цим словам можуть відповідати вказівні слова ***тут, там, туди, звідти, скрізь, всюди, кудись*** тощо.

НАПРИКЛАД: *Де воля родиться, там загиба зневіра (Д.Павличко).*

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складнопідрядних реченнях з підрядними місця сполучні слова ***де, куди, звідки*** є прислівниками і виконують синтаксичну роль обставини.

НАПРИКЛАД: *Над озером, **де** плачуть верби, стоїть вродлива мавка чорноброва (Л. Забашта).*

Складнопідрядним реченням з підрядним часу називається таке складне речення, у якому підрядна частина вказує на час або тривалість дії, про яку йдеться в головній частині.

НАПРИКЛАД: *1. Як на землю зійду з космічних висот, до струмка припаду між зелених осок (Л.Татаренко).*

2. Люди перестають мислити тоді, коли перестають читати (Д.Дідро)

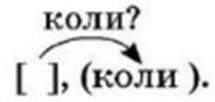

У складнопідрядних реченнях з підрядними часу підрядна частина стосується всієї головної частини, відповідає на питання *коли? відколи? як довго? з якого часу? до якого часу?* та приєднується до головної сполучниками *коли, як, відтоді як, після того як, з того часу як, як тільки, тільки що, скоро, ледве, щойно* або сполучними словами *відколи, поки, доки, аж поки, аж доки*. У головній частині цим словам можуть відповідати вказівні слова *тоді, дотоді, до тих пір, до того часу* тощо.

НАПРИКЛАД: *Я люблю їхати на поле тоді, як ниви зеленіютьта хвилюються, зеленими хвилями (І. Нечуй-Левицький).*

Підрядна часу, як і підрядна місця, стосовно головної частини може займати будь-яке місце.

ЗВЕРНІТЬ УВАГУ!

У складнопідрядних реченнях з підрядними часу, де зв'язок оформлюється сполучниками *після того як, з того часу як*, кому можна ставити як перед усім сполучником, так і після вказівної частини (перед *як*). Характер відношень від цього не міняється; міняється лише склад головної і підрядної частин та інтонаційне оформлення.

Вправа-1. Відновіть і запишіть прислів'я, поєднавши подані головні та підрядні частини.

Підрядні частини	Головні частини
Куди голка	туди й день
Куди ніч	там і горе танцює
Куди серце лежить	хай чужі не заважають
Де відвага	там твердо спати
Де свої б'ються	туди й нитка
Де згода панує	там під вербою рай
Де м'яко стелять	там перемога
Де рідний край	туди й око глядить

Вправа-2. Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть, у яких випадках слова є прийменниковими сполученнями, а в яких — однозвучними прислівниками; з'ясуйте відмінність у їхньому написанні.

1. (З) ранку почалася справжня осінь (П. Загребельний). 2. Мирон міг довбати шурфи в будь-якому ґрунті (з) ранку до вечора (В. Сліпачук). 3. (На) що мали, (на) те й приймали. 4. (На) що мені куми — були б пироги. 5. Як зверху погане, то (в) середині вдвоє (Народна творчість). 6. (У) середині острова над чималою бухтою розташувалися чотири десятки рибальських хат (М. Трублаїні). 7. Весна іде (на) зустріч нам, весна (в) цей час нам рада (О. Олесь). 8. Усі учні класу прийшли (на) зустріч з ветеранами.

Вправа-3. Перепишіть текст, добираючи з дужок потрібні прийменники.

Березневий вечір, я на шпилі гори, що височіє над моїм садом. Небо так близько, що боїшся підвестися на повен зріст: буцнешся чолом об темно-синю стелю — (і, й) посиплються з неба зорі. А журавлині ключі летять десь вище зір, журавлів не видно, лише їхні тужливі голоси, наповнивши небесну сферу, дзвенять наді мною, (і, й) починаєш забобонно вірити, що то не журавлі курличуть, а розмовляють одна з одною зорі. Але невідомий ключ поволі спливає за Дніпро, на луги, голоси все даленіють, небо мовчазне (і, й) незворушне, лице (у, в) чорних полях, над яром, базарують потривожені лисицями сороки. А потім десь за пагорбами знову тенькнуть журавлі, звук усе ближче, ширше, росте, наповнює зоряне небо, і все починається спочатку...

Найповніші хвилини мого життя.

Сонце сідає (у, в) Дніпро, а небо ще рожево світиться, і сині дими від багать стеляться по городах — (у, в) селі палять торішній бур'ян. Я стою (у, в) подолі гори, схожої обрисами на доісторичного динозавра, який приповз напитися води з ріки, і, заплющивши очі, нашіптую, начакло-вую до журавлиного ключа в небі: «Хай станеться чудо, як (у, в) казках, і з'явиться вона, господиня цього озера і ніжно-зелених пагорбів, і ярів, (у, в) яких ледь чутно жебонять джерела, і оливкових гаїв, і вербових левад, русалка, берегиня, мавка...»

Вправа-4. Запишіть подані словосполучення у два стовпчики, добираючи з дужок потрібні займенники: а) *із (зі);* б) *з.*

Хтось (з, із, зі) нас, дорога (з, із, зі) міста, тесляр (з, із, зі) хутора, Олена (з, із, зі) матір'ю, розмовляла (з, із, зі) батьком, онук (з, із, зі) дідусем, оглядач (з, із, зі) Львова, зустрілася (з, із, зі) артистами, вийшов (з, із, зі) двору, іти (з, із, зі) іншими, привітали (з, із, зі) святом, прощатися (з, із, зі) світом, (з, із, зі) щирим серцем.

Вправа-5. Розв’яжіть тести.

1. У котрому з поданих складнопідрядниї речень є підрядне місця?

А) Там, де Ятрань круто в'ється, з-під каменя б'є вода.

Б) Народ мій тут, на рідних цих просторах, від Києва до Ладоги живе.

В) Я вчора бачила ту скелю, де був прикутий Прометей.

2. У котрому з поданих складнопідрядних речень є підрядне часу?

А) Куди дме вітер, туди й гілля хилиться.

Б) У домі, де немає господині, немає світла.

В) Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе у невідомі краї.

3. Знайдіть речення, в якому є сполучне слово.

А) І де б я не був, за далекою даллю тебе, Україно, завжди пізнаю...

Б) Весною, коли відроджується життя, дерева й кущі змінюють біле зимове на яскраво-зелене вбрання.

В) І як тільки займеться небо, встає зараз червоний туман і розгортає крила.

Практичне заняття № 5

Тема-3. Конструкції з прийменником *у,в* і певними лексичними групами іменників.

План:

1. Конструкції з прийменником *у,в* і певними лексичними групами іменників (*в епоху, у час*).
2. Соціально-культурна сфера. Читання. Поповнення активного і потенційного словника студентів соціально-культурною лексикою. (Текст №1, С. 93)

1. Конструкції з прийменником *у,в* і певними лексичними групами іменників (*в епоху, у час*).

ЧАСОВІ ВІДНОШЕННЯ, які виражаються прийменниковими конструкціями, можуть передавати різні значення, що підтверджується й питаннями: коли? з якого часу? до якого часу? Часові прийменники налічують 38 одиниць. Більша частина їх може виражати і часові, і просторові відношення: *близько, коло, серед, в, від (од), серед, через, по,* при, *посеред* та ін. Лише 13 із них виражають власне темпоральні значення: *одночасно, під час, після*, *пізніше, опісля, протягом, раніше (раніш), у міру, у процесі, у ході, напередодні, наприкінці, починаючи з.*

Проявляють себе як синоніми прийменники *на – у (в): на той час, у таку годину*. Конструкції з прийменником *по* при значенні тривалості, повторюваності дії створюють синонімічний ряд із безприйменниковою конструкцією – іменником в орудному відмінку: *по ночах – ночами*. Більш уживаною в українській літературній мові є конструкція орудного відмінка. При значенні тривалості дії як синоніми функціонують прийменники *за+род.в., при + місц.в., під час + род.в. (за життя – при житті – під час життя)*. Прийменники *до, перед, під (*зрідка *проти)* є синонімами, якщо вони виражають момент чи відрізок часу, який передує іншому моменту: *перед Різдвом – під Різдво, до схід сонця – перед сходом сонця, проти ночі – перед настанням ночі.* Час початку дії виражається в українській мові двома прийменниками *з* та *від (од): з дня народження – від дня народження, від початку року – з початку року*. Прийменник *од* – розмовний, застарілий. Уживається як стилістичний варіант частіше в художньому стилі. Як синоніми виступають прийменники *по* і *до*, якщо вони указують на час завершення

дії: *по сьогодні – до сьогодні*. Проте більш уживаним є прийменник *до*. Щоб передати значення часу дії, що відбувається пізніше чи після чогось, уживаються в українській мові найчастіше чотири прийменники: *після + род.в., по + місц.в., через + знах.в., за + знах.в*. Синонімічний ряд утворюється так: *після – по, через – за*. Наприклад*: після обіду – по обіді, через місяць – за місяць*. Проте прийменник ***по*** більш архаїчний і стилістично обмежений у цьому значенні.

ПРИЧИНОВІ ВІДНОШЕННЯ в українській мові передаються чотирма прийменниками: *від + род.в., через + знах.в., за + оруд.в., з + род.в.* Домінуючими є прийменники *від, через (від горя, через тебе, від хвороби, за вітром*). Значно ближчими з погляду синонімії виступають прийменники ***від*** і ***з***. Проте конструкція з прийменником ***від*** означає насамперед причину руху, дії, яка міститься поза об'єктом *(від вітру, від сонця, від дощу*), внутрішню причину можуть передавати паралельно ***від*** і ***з*** *(від горя – з горя)*. Отже, синонімічний ряд ***від*** – ***з*** виникає, як правило, за умови, що конструкції виражають значення причини, яка криється в самому об'єкті дії. При значенні зовнішньої причини створюється синонімічний ряд прийменниками *за – від – через (за вітром, від вітру, через вітер)*.

ВІДНОШЕННЯ МЕТИ передаються конструкціями *для + род.в., на + знах.в., по + знах.в., за + оруд.в., ради (заради), задля + род.в., про + знах.в.* Синонімічні ряди створюють прийменники *для – на (для продажу – на продаж), по – за (по хліб – за хлібом), ради (заради) – задля – для (ради матері – заради матері – задля матері), на – про (на всяк випадок – про всяк випадок)*.

Вправа-1. Зробити складне речення з простих.

Наприклад: *Це шухляда. Туди складають зошити.*
Це шухляда, куди складають зошити.

1. Це стіл. Туди складають брудний посуд.
2. Це диск. Туди розміщують важливі файли.
3. Це спеціальна кімната. Туди ходять палити.
4. Це джаз-бар. Туди ходять слухати музику.
5. Це офіс. Туди ходять здавати документи.

Вправа-2. Перекладіть і запишіть українською мовою речення. Слідкуйте, щоб не порушувалися правила милозвучності української мови.

1. В чернильнице у Плюшкина были не чернила, а какая-то заплесневевшая жидкость (Н. Гоголь). 2. Его мелочность и скаредность вызывает у всех негодование и презрение. 3. С огромной силой Нагульнов толкнул левым плечом дверь (М. Шолохов). 4. Накануне вечером со стороны северовосточной опять появился туман (В. Арсеньев). 5. Дальневосточная.природа поражала с первых же шагов (В.Ажаев). 6. В гостиной что-то небольшое упало со стола и разбилось (А. Чехов). 7. Чтобы рыбку съесть, надо в воду лезть (Поел). 8. Нет ничего в мире, чтобы могло прикрыть Днепр (Н. Гоголь). 9. Со скамейки не

было видно берега, и поэтому ощущение бесконечности и величия морского простора еще больше увеличивалось (А. Куприн).

Вправа-3. Перекладіть українською мовою подані словосполучення і сполучення слів. Порівняйте свій варіант перекладу з поданим у ключі.

В десять раз больше; работать в деревне; поехать в деревню; по служебным делам; вода превращается в пар; тетрадь в линейку; положить в карман; поехать в город; поступить в университет; ходить в школу.

**Ключ:*

У (в) десять разів більше (і в десятеро більше); (в) селі (і на селі) працювати; у (в) село (і на село) поїхати; у службових справах; вода перетворюється в пару (і на пару); зошит у лінійку; покласти в кишеню (і до кишені); поїхати в місто (і до міста); вступити в університет (і до університету); ходити в школу (і до школи).

Практичне заняття № 6

Тема-4. Конструкції, що виражають часові відношення.

План:

1. Конструкції з прийменником *за*, сполученнями *під час, упродовж*, *протягом, у процесі* тощо при вираженні періоду часу.
2. Соціально-культурна сфера. Читання. Формування вмінь і навичок вибору основної інформації з тексту. (Текст №1, С. 93)

1. Конструкції з прийменником *за*, сполученнями *під час, упродовж*, *протягом, у процесі* тощо при вираженні періоду часу.

Вживання досить простого, на перший погляд, прийменника *ЗА*. Але, як кажуть українці, не так сталося, як гадалося.

Вживання прийменника ЗА має чималенько всіляких "витонченостей" (ледве помітних особливостей), яких майже не було в попередніх прийменників.

Тому вживання прийменника ЗА розподілено нами на три частини: *ненормативне*, *варіативне* (тобто паралельне вживання двох форм) та *нормативне*.

НЕНОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ прийменника ***ЗА*** в українській мові:

ЗА = НА + Знахідний відмінок

За адресою писати – **на** (кого? що?) адресу писати;

за бажанням клієнта – **на** (кого? що?) бажання клієнта;

за вимогою митників – **на** (кого? що?) вимогу митників;

за закликом патріотів – **на** (кого? що?) заклик патріотів;

за клопотанням керівництва – **на** (кого? що?) клопотання керівництва; одержати переказ **за** рахунком – одержати переказ **на** (кого? що?) рахунок;

Наприклад:

На бажання клієнтів *керівництво ухвалило рішення ввести електронний розрахунок*.

На вимогу митників *пасажиру довелося викласти всі продукти харчування з валізи.*

Я нарешті одержала обіцяний ***переказ на*** *власний рахунок у банку*.

ЗА = ПО + Давальний відмінок

За голосом впізнати – **по** (кому? чому?) голосу впізнати (АБО впізнати **з** (кого? чого?) голосу);

за обличчям пізнати – **по** (кому? чому?) обличчю пізнати;

за одягом скласти враження – **по** (кому? чому?) одягу скласти враження.

Наприклад:

Легко впізнати людину ***по голосу****, якщо це найрідніший голос у світі*.

Дуже часто перше враження про людину, як відомо з народної мудрості, складається ***по*** *одягу*.

АЛЕ: жити **за** голосом сумління (*за яким критерієм?*).

ЗА = ПО + Знахідний відмінок

Відправити **за** хлібом – відправити **по** (кого?що?) хліб; занадитися **за** вівцями – занадитися **по** (кого? що?) вівці; їздити **за** картоплею – їздити **по** (кого? що?) картоплю.

Наприклад:

В дитинстві мене часто ***відправляли*** *батьки в магазин* ***по хліб****.*

Сучасна ситуація з викраденням чиновників на Сході України схожа на відому казку про вовка, який занадився в чужу отару по вівці.

При вивчені української мови варто звернути увагу на правильне вживання дієприслівникових зворотів. Це має значення і при написанні власного висловлювання і для виправлення граматичних помилок в тестовому завданні.

Почнемо з того, що таке ***дієприслівниковий зворот*** і як його розпізнати. **Дієприслівник** – особлива форма дієслова, незмінна, закінчується на суфікси – учи, - ючи, - ачи, -ячи, -ши, -вши. **Приклади:** пишучи*, читаючи, лежачи, сидячи.*

Наступне: дієприслівник означає додаткову дію. В реченні з дієприслівниковим зворотом обов'язково повинен бути підмет – особа, яка виконує дії, - основну (присудок) і додаткову (дієприслівник чи дієприслівниковий зворот). **Приклад:** *Виглядаючи сина, мати раз по раз виходила на вулицю.* Підмет – мати, присудок і основна дія – виходила, додаткова дія – дієприслівниковий зворот - виглядаючи сина.

До речі, все-таки вкажемо на різницю між дієприслівником та дієприслівниковим зворотом. ***Дієприслівник із залежними словами утворює дієприслівниковий зворот.*** **Приклад:** *одиничний дієприслівник – усміхаючись, додаємо залежне слово усміхаючись (як?) привітно,* отримуємо дієприслівниковий зворот *привітно усміхаючись.* Введемо його в речення. Для цього потрібно додати особу, яка виконує основну і додаткову дії, та власне основну дію. Марійка зустріла гостя, привітно усміхаючись.

Дієприслівник та дієприслівниковий зворот в реченні виконують роль обставин способу дії та виділяються комами, незалежно від місця в реченні. Не виділяється одиничний дієприслівник, який стоїть одразу ж після присудка та

дієприслівник в складі фразеологізму. **Приклади:** 1) Співають ідучи дівчата; 2) Працює спустивши рукави.

Вправа-1. Замінити речення з конструкцією ***під час.***

1. Коли метали сполучаються з киснем, утворюються оксиди металів.
2. Коли лужні метали сполучаються з воднем, утворюються гідриди.
3. Коли атоми Карбону сполучаються один з одним, утворюються ланцюги.
4. Коли виготовляють розчини, їх зберігають у хімічних склянках.
5. Коли титрують розчини, використовують конічні колби.
6. Коли набирають в'язкі речовини, використовують шпатель.
7. Коли треба виміряти температуру, беруть термометр.
8. Коли лід плавиться, він перетворюється на воду.
9. Коли вода охолоджується, вона перетворюється на лід.
10. Коли вода нагрівається до 100ºС, вона перетворюється на пару.

Вправа-2. Перекладіть українською мовою російські словосполучення з прийменником *В*.

В его пользу; поступить в институт; положить в карман; вступить в партию; идти в школу; весь в отца; щель в ладонь; дом в два этажа; в два раза меньше; разорвать в куски; длиною в два метра; принимать во внимание; прочитать в назидание; во всю ширь; в выходной день; получать в месяц пять тысяч гривен; в обеденную пору; во время войны; сказать в двух словах; в трех километрах от села; в должности инженера; отдать в починку; в срок; во избежание (чего); в наказание (кому); в подражание (кому, чему); в восемь часов; купить в рассрочку.

Вправа-3. Перекладіть українською мовою російські словосполучення з прийменником *К*.

Подойти к столу; варенье к чаю; одежда к празднику; к началу работы; к вашему сведению; прийти к заключению; к крайнему сожалению; подарок ко дню рождения; прийти к консенсусу; быть к восьми часам; прибегнуть к решительным мерам; прийти к обеду; к концу года; годный к употреблению; к общему удовольствию; лежать к востоку.

Практичне заняття № 7

Тема-5. Конструкції з прийменниками при означенні співвідносності дій у часі.

План:

1. Конструкції з прийменниками *до, перед, через, після, за…, до…, через..., після...* при означенні співвідносності дій у часі; синонімічність цих конструкцій, умови взаємозаміни.

2. Навчально-професійна сфера. Усне мовлення. Формування вмінь і навичок усного мовлення (викладення основних положень прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю).

1. Конструкції з прийменниками *до, перед, через, після, за…, до…, через..., після...* при означенні співвідносності дій у часі; синонімічність цих конструкцій, умови взаємозаміни.

Паралельно вживаються конструкції: *на ту пору — у ту пору, за всіх часів — в усі часи, за давніх часів — у давні часи, під час війни — за часів війни, через два дні — за два дні*.

Стилістично розрізняються конструкції: *з дня народження — від дня народження, з дня заснування — від дня заснування*. Перші з наведених конструкцій є нейтральними. Їхні варіанти з прийменником **від** мають відтінок урочистості. Як нейтральна і розмовна розрізняються конструкції: *після вечері — по вечері*.

У більшості випадків вибір прийменника визначається звичаєм, наприклад: *їхати на Кавказ — їхати у Крим*, *відпочивати у санаторії — відпочивати на туристичній базі*, *у вихідні — на цьому тижні* тощо. Доволі часто у мовленні трапляються помилкові прийменникові конструкції замість нормативних словосполучень: *вітер п'ять метрів за секунду, враження від вистави, дотичний до проблем, застерігати від небезпеки, знатися на кулінарії* тощо.

Уживаючи прийменники, важливо зважати на їхню стилістичну характеристику. Так, прийменники **внаслідок, у зв'язку з, згідно з, відповідно до, у справі, у питанні, по лінії** притаманні діловому мовленню, сфера функціонування прийменників **проміж, побіч, насупроти, попри** обмежена розмовною мовою.

Поширеною помилкою є вживання прийменникових конструкцій замість безприйменникових і навпаки. Треба вживати *зрікатися переконань, відступатися від переконань, користуватися відеокамерою, оплатити проїзд* тощо.

У деяких випадках у прийменникових конструкціях іменник ставиться у неправильному відмінку. Найчастіше порушується характер керування при прийменниках, що вимагають давального відмінка: *усупереч вимогам, завдяки підготовці, наперекір бажанням* тощо.

Недоліком є нагромадження у вузькому контексті однакових прийменників.

Кожний прийменник уживається з тим чи іншим непрямим відмінком.

Прийменники **про, через** — тільки зі знахідним відмінком.

Прийменник **при** тільки з місцевим.

Прийменники **на, по** можуть вживатися зі знахідним і місцевим (*стояти на березі, виходити на гору, пішов по воду, пливе по воді*), прийменники **на, під** — зі знахідним і орудним (*думати над задачею, під'їхав під хату*) відмінками.

Українському прийменнику **до**, що завжди вживається з родовим відмінком, у деяких словосполученнях відповідає російський **к**, який вимагає давального відмінка: *звернувся до нього — обратился к нему*.

Прийменник **з** уживається з родовим, місцевим, орудним відмінками.

Вправа-1. Перекладіть українською мовою російські словосполучення з прийменником *ПО*.

Считает по пальцам; читает по слогам; ходит по комнатам; по доброй воле; консультации по пятницам; по обыкновению; смотря по погоде; по направлению к городу; я к вам по делу; по выходным дням; по собственному желанию; по нашим подсчётам; по причине чего; ездить по селам; по просьбе; первый по счету; пособие по безработице; по наследству; по моему мнению; мероприятие по повышению трудовой дисциплины; по поводу чего; плыть по течению; по ошибке; товарищ по школе; по отношению ко мне; идти по берегу; экзамен по математике; приказ по университету; комиссия по составлению акта; тоска по родине.

Вправа-2. Виправте словосполучення, у складі яких прийменник ПО вжито недоречно або помилково.

Завдання по мові; мешкати по вулиці; автобус по замовленню; по кордону; методичні рекомендації по вивченню авторського права; операція по приватизації; комісія по перевірці фактів...; комітет по освіті й культурі; документи по розслідуванню справи; розіслали запит по міністерствах.

Вправа-3. Випишіть сполучення слів підряд у чотири колонки за тим, з яким відмінком іменника вжито прийменник: 1) з родовим; 2) із знахідним; 3) з орудним ; 4) з місцевим.

В’ється перед носом, спати без задніх ніг, клепки нема в голові, сваряться за дурницю, скринька з секретом, тюпає по кімнаті, здатися на милість, брати до уваги, танути від задоволення, очі бігають по людях, горить земля під ногами, садовлять на покуті, балакають про всячину.

***Ключ.** З других букв перших слів має скластися закінчення вислову І.Котляревського: “Мужича…”

Практичне заняття № 8

Тема-6. Конструкції зі знахідним відмінком без прийменника та з прийменником при означенні терміна дії.

План:

1. Конструкції зі знахідним відмінком без прийменника та з прийменником *за*; *через, на* при означенні терміна дії.

2. Навчально-професійна сфера. Усне мовлення. Формування вмінь викладення основних положень прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю.

1. Конструкції зі знахідним відмінком без прийменника та з прийменником *за*; *через, на* при означенні терміна дії.

Дуже поширений прийменник і так само, як і *з*, вимагає тих самих трьох відмінків.

а) З родовим відмінком конструкції з *за* визначають час (добу, період): *за старих часів, за панщини, за години сіно звести, не за нас це сталося* тощо (порівн. прислівник *замолоду)*.

б) З знахідним відмінком при численних дієсловах тощо на означення різних відтінків обмеження дії чи прикмети, їх льокалізації й взагалі точнішого визначення, напр.: *сховатися за хмару, схопити(ся) за голову, продати за копійку, постраждати за правду, їсти за двох дурнів, відповідати за що, зробити за одну ніч, вернути за тиждень* (*через тиждень*), *зробити за тиждень до терміну, не мати розуму й за дитину, вартий за старого, більший за кого* (порівн. *від*).

Зокрема часто така конструкція можлива й при дієсловах із *про*, як рівнобіжна: *говорити,*

турбуватися, забути, питати, писати, читати, балакати за кого, що і т. ін., також у таких виразах, як *за вовка помовка, за все добре* і т. ін.

в) Основне значіння конструкцій із орудним відмінком після *за* — напрям дії ззаду чогось або становище (*іти за чим, бути за чим*). Із цих значінь розвинулось чимало інших, як причини, наступіности тощо: *за дурною головою нема й ногам упокою* (= *через дурну голову*), *за ліньками бідує, за тучами, за хмарами сонечко не сходить, за працею ніколи й погуляти, за його словами, за Шевченком, за офіційними даними, за азбукою, за редакцією* (і *під редакцією*), *сидіти за книжкою* і т.ін.

Також і при дієсловах: *жалкувати, плакати, тужити, журитися, сумувати, вбиватися* і подібних щодо значіння звичайний іменниковий додаток орудного відмінку з *за*: *жалкувати за ким, чим (також жаль за ким), плакати за ким, чим* і т. ін. (порівн. *по, об*).

При дієсловах і віддієслівних іменниках руху та таких, як *послати,* на означення мети також уживається *за* з орудним іменника. Щоправда, в сьогочасній літературній мові перевагу віддається конструкції із *по* + знахідний (*послати по що,* а не *за чим*), алеж і в народній мові, і в літературній конструкції з *за* невивідні і досить поширені, напр., у Шевченка, Франка, Л. Українки й інших.

Та чи й бажано й потрібно винищити такі конструкції з *за*? Адже в них є такий відтінок значіння ("іти за чим"), що його не можна віддати конструкцією з *по* + знахідний, і коли, напр., словосполучення *біганина за кавалком хліба* (М. Рильськ.) виправити на "по кавалок", воно втратить на силі й образності.

Нарешті слід сказати, що наче наперекір основному правилу про те, нібито прийменники бувають тільки в парах з додатковими іменниками, себто, як кажуть, вимагають після себе тільки непрямих відмінків, прийменник *за* може бути й перед назовним відмінком іменника. Це буває в особливих окликових реченнях після *що*:

Що у тім домі жила за праведная душа! (Гр. Кв.-Осн.)

Що то за хороші, за молоді парубки. (М. Вовч.)

Метушилися в тумані щось за тіні. (П. Мирний)

Але з огляду на таку саму конструкцію й при прислівниках:

А що в лісі за тихо, тільки листя шелестить. (Нар. пісня).

а то й при іменниках такого відмінку, що *за* з ними не може бути. *Що в за дівчині я закохавсь.* (А. Крим.), можна сказати, що це *що за, щось за* попросту своєрідне словосполучення прислівникового характеру з підсильним значінням на подобу різних часток, а не прийменник.

Прийменник *НА*. Надзвичайно поширений прийменник із знахідним та місцевим відмінком іменника, напр.:

На шлях дивлюся та на поле,

Та на ворону на хресті,

На кладовищі. (Т. Шевч.)

а) Основне значіння конструкції з знахідним відмінком визначати предмет, об'єкт дії, переважно в напрямі зверху ("на що"): *іти на гору, дивлюся на небо, летіти на море* і т. ін. У багатьох дієсловах така конструкція пізніша і хистка, себто змагається з іншими, напр.: *ждати, чекати, сподіватись на кого, що і кого, чого, вірити на кого* (інший відтінок у *вірити кому*), *дивуватися на що* (і *чому, з чого*), *заслужити на що* (і *чого*), *учити на добре* (і *чого доброго*), *хворіти, недужати, заслабнути на що, роздивлятися на кого, що* (*але* хибна конструкція "роздивлятися кого, що", що виникла підо впливом *розглядати кого, що*), *бачити на власні очі* (і *власними очима*), *кричати на ввесь рот, грати на скрипку* (і *на скрипці*), *потрощити на гамуз, учитися на лікаря, поставити що на науку, зробити на знак пошани, виїхати на лови, гукати на все село* і т. ін.

Уже на цих прикладах ми можемо відмітити, що додатковий іменник з прийменником *на* набуває значіння призначення, мети, надто ж це виступає при керівних іменниках: *відро на воду, мішок на просо, зерно на посів, худоба на заріз, шлях на Київ, пастка на лисиці, спеціаліст на внутрішні хвороби* тощо, напр.:

Та в пісні на всяку отруту є лік. (Л. Україн.)

А світ на ці плачі не має, браття, вух. (М. Рильськ.)

З прикметниками (керівними) *на* зв'язує іменники обмеження: *гарний на вроду, кривий на ногу, сліпий на око, вірний на слово, сірий на масть, багатий на лати, ягоди,* а також при таких прикметниках, як *голінний на що* (і *до чого*), *жадібний, схожий на кого* тощо.

З іменниками часового значіння знахідного відмінку на визначає момент, чи взагалі обмежений протяг часу: *це трапилось на свято, на той час нікого не*

було тощо, але часто теж з значінням призначення: *на весну приготувати, поїхати на літо* тощо. Прислівниковий характер і в таких словосполученнях, як *вода спала на аршин* і т. ін.

б) Первісне значіння місцевого відмінку додаткових іменників із *на* показувати місце, де відбувається дія (зверху), але потім розвинулися інші значіння, наприкл., на питання як? коли? тощо. Часто такі конструкції чергуються з іншими (з *в,* орудним відмінком тощо):

А в мене не те на думці. (Г. Барвін.)

Чим вони не люди?... Усі їх на повазі мають. (М. Вовч.)

Йому й муха на заваді. (Нар. присл.)

Далі мовив на відході. (Л. Україн.)

Я не маю в себе в хаті дівки на відданні. (Л. Україн.)

Придавлено його й примучено на тілі, ослаблено й скалічено на дусі. (П. Куліш)

Усе *пішло на порядках, як і було.* (Гр. Кв.-Осн.)

Вона зібралась на силі. (Л. Україн.)

***Через* — з знахідним відмінком із різними значіннями:**

а) Щодо просторових відносин, то *через* вказує на рух упоперек чогось серединою чи зверху: *іти через ліс, перескочити через тин* тощо.

б) З просторового значіння виникло й часове значіння: *говорити через усю дорогу* (себто "протягом усієї дороги"), *голодувати через усю зиму, тяглося через увесь місяць* і т. ін. Але конструкція *через* визначає ще й іншу часову тяму, а саме "після якого часу":

Через три дні знайшли його. (Сл. Грінч.)

Отже це рівнобіжна конструкція щодо значіння з такими, як *по трьох днях, за три дні* [див. *по* б), за б)].

в) Досить поширені конструкції з *через* на означення причини, засобу, посередництва, як *почути через людей* тощо, або от:

Через неї мій вік молодий пропадає. (М. Вовч.)

Та чи мало у людей через що зоветься "любов"? В них любов і через карії очі, через довгу косу, через рум'янії щоки, через гарну плахту, через вишивані рукава, через танці, через проворство. (Гр. Кв.-Осн.)

Порівн. *з, того, тим, тому.*

З основних значінь *через* розвинулися й прислівникові значіння, як от *через лад брехати, через край напитись, через силу прийти* і т. ін.

Вправа-1. Перекладіть речення українською мовою.

1. Договоренность о переносе встречи руководителя с клиентом секретарь учреждения подтверждает письменно или по телефону сразу же, как только руководитель назначит дату новой встречи.

2. Не смотря в ее сторону, он продолжал разговаривать по телефону.

3. Несмотря на открывшиеся обстоятельства, следствие зашло в тупик.

4. Заявление об увольнении по собственному желанию Ткачук К. Г. послала по почте.

5. В его адрес прозвучало много лестных слов.

Вправа-2. Випишіть сполучення слів у три колонки залежно від того, як пишуться прийменники: 1) разом; 2) через дефіс; 3) двома і більше словами.

(За) ради миру, (на) перекір знегодам, (з) поза хат, (із) за лісу, (на) зустріч бурі, (по) серед жит, (з) за дерев, (залежно) від обставин, (з) перед носа, (по) під вікнами, (на) прикінці відпусток, з (по) під воріт, (з) над річки, (по) за село, у (напрямку) до мене, (під) час бою, (в) наслідок чвар, (з) під коліс, (по) над хмари, (за) для вас, з (по) між гілля.

***Ключ.** Підкресліть останню букву в останньому слові кожного сполучення. З цих букв прочитаєте закінчення вислову давньоримського оратора Цицерона: “Треба не тільки опанувати мудрість, а й...”

Вправа-3*. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Тече вода (із) за гаю та (по) під горою. Хлюпочуться качаточка (по) між осокою. (Т. Шевченко.) 2. Геть (по) над морем, над хвилями синіми в’ються, не спиняться чаєчки білії. (Леся Українка.) 3. Ллється з (по) за хмар проміння тепле і голубувате. (М. Рильський.) 4. Зелений вершник з сивих гір помчавсь горбкам (на) перекір. (Р. Братунь.) 5. Дорога гадюкою звивалася (в) здовж потоку. (З. Тулуб.) 6. (По) за хатами тяглися виноградники. (І. НечуйЛевицький.) 7. (З) під лісового корча б’є джерельце русявої, чистої тиші. (Є. Гуцало.) 8. (Під) час канікул я часто буваю в лісі.

Вправа-4*. Доповніть речення, добираючи з дужок потрібні слова або сполучення слів.

1. Ми поселились утрьох... Ми поселились у трьох... (кімнатах; в одній кімнаті). 2. На горі ... Нагорі ... (росте ліс; над нами цілу ніч гримали двері). 3. Кожен це пояснював по своєму... Кожен це пояснював по-своєму... (розумінню; і ми ніяк не могли дійти згоди). 4. Хлопці повернули в бік... Хлопці повернули вбік ... (із стежки; річки). 5. Я подався в глиб... Я подався вглиб ... (лісу; і скоро вийшов на галявину).

Вправа-5*. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Тож третій вітер летить, співає, до всіх із ласкою та (по) рідному промовляє... (П. Тичина.) 2. (По) новому руслу потекло (від) тепер донецьке життя. (О. Гончар.) 3. Я чув (уві) сні, як (наді) мною шепотілись віковічні сосни. (Ю. Збанацький.) 4. Знов устає (переді) мною зелене дзеркало ріки. (В. Сосюра.) 5. Десь об камінь (при) бережний б’є швидка вода. (І. Муратов.) 6. Вода (при) березі починала каламутитись. (М. Коцюбинський.) 7. Розкішні кислаті кущі з буйною лозою спиналися (на) гору. (М. Коцюбинський.) 8. (З) гори лине жайворонкова пісня. (Панас Мирний.)

Вправа-6*. Речення перепишіть, добираючи з дужок правильні варіанти.

І. 1, Що з тих грошей, коли (із-за них, через них) можна позбутися найстаршої дитини? (М.Коцюбинський.) 2. (З причини, по причині) такого справді сумного випадку я і зосталась сьогодні вдома. (Г.Хоткевич.) 3. Не варт відсилати моїх речей (поштою, по пошті). (Леся Українка.) 4. Я забрав в Івана костюм і одягся (по останній моді, за останньою модою). (І.Микитенко.) 5. (По вимозі, за вимогою, на вимогу) комбата артилерійський полк вислав дві самохідні гармати. (О.Гончар.) 6. Вранці прокидаюсь (біля, близько) десятої години. (Леся Українка.) 7. Я вам, чуєте, не (гірше за нього, гірше нього) всі наші чумацькі пісні проспіваю. (М.Стельмах.)

ІІ. 1. Уранці ухопила [Оксана] відра і пішла (за водою, по воду). (Г.Квітка-Основ'яненко.) 2. Бійці скучали (за сонцем, по сонцю)… (Цілими днями, по цілих днях) — вітри, дощі, тумани. (О.Гончар.) 3. Син степів, він тужив (за рідним краєм, по рідному краю). (В.Ґжицький) 4.. Спав згідно (статуту, зі статутом) — сім годин. (Д.Ткач.) 5. Двічі (в рік, на рік) пишні квіти та не процвітають… (Леся Українка.) 6. За останні два тижні вона виправила оцінки (по основних редметах, з основних предметів). (О.Донченко.) 7. (В залежності, залежно) від інтонації те саме речення набуває різного значення. (З підручника.)

Практичне заняття № 9

Тема–7. Складні речення зі сполучниками при вираженні одночасності дії, видове співвідношення дієслів в обох частинах речення.

План:

1. Складні речення зі сполучниками *коли, у той час як, поки* при вираженні одночасності дії, видове співвідношення дієслів в обох частинах речення.
2. Соціально-культурна сфера. Усне мовлення. Розвиток умінь і навичок усного монологічного мовлення на матеріалі соціально-культурних текстів, монолог-опис обставин дії, монолог-розповідь. (Текст №1, С. 93)

1. Складні речення зі сполучниками *коли, у той час як, поки* при вираженні одночасності дії, видове співвідношення дієслів в обох частинах речення.

Сполучники служать для поєднання між собою однорідних членів речення та речень: дивлюсь і слухаю; світить, але не гріє; великі та малі; рано чи пізно; вечір або ніч. В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, немов розлився бурштиновий мед. (М. Рильський.)

1. За походженням сполучники бувають:

а) первинні: і, та, а, бо, чи;

б) похідні, що розвинулись із інших частин мови: зате, проте, однак, якщо, якби, тому що, через те що, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що, не тільки… а й і т.д.

2. За значенням сполучники бувають сурядні, підрядні і пояснювальні.

Сурядні сполучники з'єднують однорідні члени або рівноправні речення: Можна вибрать друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати (В.Симоненко).

Серед сурядних сполучників розрізняють:

а) єднальні: і(й), та (в значенні і), також, і... і, ні... ні, як... так і, не тільки... а й;

б) протиставні: а, але, та (в значенні але), зате, проте, однак, все ж;

в) розділові: або, чи, або... або, чи... чи, то... то, не то... не то, чи то... чи то.

Підрядні сполучники приєднують підрядні речення до головного: Ярема гнувся, бо не знав, сіромаха, що виросли крила, що неба достане, коли полетить (Т.Шевченко).

До підрядних сполучників належать:

а) порівняльні: як, що, мов, мовби, мовбито, немов, немовби, немовбито, наче, неначе, неначеб, неначебто, ніби, нібито, буцім, буцімто, гейби;

б) часові: як, перед тим як, після того як, відтоді як, з тих пір як, тимчасом як, в міру того як, як тільки, тільки-но, тільки що, скоро, ледве, щойно;

в) причинові: бо, тому що, через те що, затим що, тим що, оскільки, позаяк;

г) мети: щоб, для того щоб, задля того щоб, аби; г) умовні: якщо, якби, коли б, аби, раз;

д) допустові: хоч (хоча), хай, нехай, дарма що, незважаючи на те що;

е) наслідковий: так що.

Пояснювальні сполучники приєднують уточнювальні слова і речення: Цитати із дум та пісень без музичного їх оформлення, тобто без мелодії, а в думах ще й без супроводу кобзи, багато втрачають (М.Рильський). До пояснювальних сполучників належать: тобто, цебто, або (в значенні тобто), чи (в значенні тобто), а саме, як-от.

3. За будовою сполучники бувають:

а) прості: і, а, та, бо, чи, що, як, хоч;

б) складні: проте (про+те), зате, щоб (що+б), якби, нібито (ні+би+то);

в) складені: та й, коли б, тому що, через те що, так що, незважаючи на те що, не тільки... а й , як... так і.

4. За способом вживання сполучники є одиничні, повторювані й парні.

Одиничні сполучники (і, та, а, але, або, чи, як, мов) вживаються тільки між двома однорідними членами речення або між двома реченнями: Хай квітне злагода і праця на всіх полях, у всіх серцях, щоб у труді святім змагаться, а не в загарбницьких боях (М.Рильський).

Повторювані сполучники (і... і, ні... ні, або... або, чи... чи, то... то) повторюються два або більше разів підряд при однорідних членах речення або реченнях: Взяв лице в холодні я долоні, і дивлюсь, і слухаю, і жду. (В.Сосюра.)

Парні сполучники (не тільки... а й , не тільки... але й, як... так і, як не... так, хоч... але, якщо... то, чим... тим) вживаються двома частинами при двох різних однорідних членах речення або реченнях: Хоч поганий тин, та затишно за ним (Нар. творчість).

Вправа-1. Запишіть слова в дві колонки: 1) із сурядними сполучниками; 2) із підрядними сполучниками.

Узяв та й…, аби, буцім, зате, краще ніж…, тяг наче…, проте, зняв щоб…, то…то, дарма що, в міру того як, все і…, але, тимчасом як, та, або.

***Ключ.** З других букв виписаних слів складеться закінчення вислову О.Донченка: "Без людської праці вся земля…"

Вправа-2. Відредагуйте подані речення.

Зразок: *При досліджуванні цього питання вони забули найголовніше.*

Досліджуючи (коли досліджували) це питання, вони забули найголовніше.

1. Гра переноситься із-за погодних обставин.
2. Ви повинні діяти згідно розпорядження керівництва.
3. Обов'язково ознайомтеся з інструкцією по техніці безпеки.
4. Відповідно наказу аудиторська фірма перевірила звітність банку.
5. Неподалік зупинився автобус по заказу.
6. На протязі тижня довелося змінювати плани.
7. Після написання роману письменниця виїжджає з країни.

Вправа-3. Спишіть, розкриваючи дужки, доберіть один з варіантів прийменника.

1. Коли мечами злоба небо крає
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді (з, із, зі) твоїм ім'ям вмираю,
І (в, у) твоєму імені живу. (В. Симоненко.)
2. Понад хатами (з, зі, із) степу летіло гайвороння (у, в) ліс на ночівлю. (А. Головко.)
3. Ми ходили (по, за) (ягоди).
4. Студенти нашої групи мріють поїхати (до, на) (море).

Практичне заняття № 10

Тема-8. Складні речення зі сполучниками при вираженні послідовності дій.

План:

1. Складні речення зі сполучниками *до того, як*; *перед тим, як; перш ніж* при вираженні послідовності дій.
2. Соціально-культурна сфера. Усне мовлення. Розвиток умінь і навичок усного монологічного мовлення на матеріалі соціально-культурних текстів, монолог-опис обставин дії, монолог-розповідь. (Текст №1, С. 93)

1. Складні речення зі сполучниками *до того, як*; *перед тим, як; перш ніж* при вираженні послідовності дій.

Прийменники зі значенням часу: *на, по, за, до, з, після, у, при,перед,.під,від,по,за,через,напередодні, час*

Наприклад: *на той час, по діброві, ночами, за царя Тимка, під час, до сходу сонця, під Різдво, по вечері*

Паралельно вживаються конструкції: *на ту пору - у ту пору, за всіх часів - в усі часи, за давніх часів - у давні часи, під час війни - за часів війни, через два дні - за*

Стилістично розрізняються конструкції: *з дня народження - від дня народження, з дня заснування - від дня заснування*. Перші з наведених конструкцій є нейтральними. Їхні варіанти з прийменником **від** мають відтінок урочистості. Як нейтральна і розмовна розрізняються конструкції: *після вечері - по вечері*.а також конструкції: *протягом, під час, упродовж.*

Наприклад: *Він вчився **протягом** десяти років.*

*Зараз настав час зобо'язатися перед Господом стосовно того,ким саме ви ставатеме **під час** цього земного випробування.*

***Упродовж** трьох днів він їх начав, а після того часто повертався ще протягом деякого часу.*

Прислівники часу

Характеризують дію за часовими відношеннями і відповідають на питання: *коли?, відколи?, як довго?, доки?*(*тепер, колись, віддавна, щороку, завжди, учора, понині, одвіку).*

Часові сполучники: *коли, тільки, як, щойно, ледве, як тільки, після того як*

Правпис сполучників

1. Сполучники, як би вони не були утворені, звичайно пишуться разом (одним словом):

а) адже, аніж, ніж, отже, отож, таж, також, теж, тож;

б) аби, мовби, немовби, ніби, начеб, неначеб, щоб, якби;

в) мовбито, немовбито, нібито, начебто, неначебто, тобто, цебто;

г) абощо, тощо, якщо; д) притому, притім, причому, причім, проте, зате, затим.

2. Частина сполучників може мати при собі частки, з якими вони пишуться тільки окремо, а саме: адже ж, або ж, але ж, бо ж, все ж, хоч би, хоча б, коли б, коли б то.

Окремо пишуться всі складові частини в таких сполучниках: та й, то й, дарма що, так що, тому що, через те що, для того щоб, з тим щоб, в міру того як, з тих пір як.

У кількох сполучниках перші дві частини пишуться разом, наступні — окремо, а саме: тимчасом як, незважаючи на те що, затим що.

3. Сполучники з підсилювальними частками отож-бо, тож-то, томуто, тим-то, якби-то, тільки-но пишуться через дефіс.

Вправа-1. Випишіть спочатку сполучення слів з одиничним сполучником, потім — з повторюваним і нарешті — з парним.

Світає і смеркає. Осінь: або дощ, або туман. Ой, як не так, то сяк. Сіємо, щоб родило. День то довшає, то коротшає. І річка, і ліс. Здавна так: якщо не

пряцюєш, то й не маєш. Оце чи встигну, чи не встигну. Здоров'я або гроші. Рясніють і яблука, і груші. Не тільки вода, а й сонце.

***Ключ.** З других букв від початку має скластися закінчення вислову П.Тичини: "Все величне — …"

Вправа-2. Перекладіть словосполучення українською мовою, відповіді звірте з ключем.

На протяжении дня; во время Оранжевой революции; в должности переводчика; в ночной тиши; положить в кошелек; болеть гриппом; обучаться на родном языке; из-за отсутствия денег; ссора из-за пустяка; драма в пяти действиях; в трех километрах от границы; сказать в двух словах; во всю ширь; в два раза меньше; длиною в четыре километра; вовлечь в работу; поехать в деревню; в одиннадцать часов.

***Ключ:** Протягом дня; під час Помаранчевої революції; на посаді перекладача; серед нічної тиші; покласти до гаманця; хворіти на грип; навчатися рідною мовою; через відсутність (брак) грошей; сварка через дурницю; драма на п'ять дій; за три кілометри від кордону; сказати двома словами; на всю широчінь; удвічі менше; завдовжки чотири кілометри; залучити до роботи; поїхати в (на) село; об одинадцятій годині.

Вправа-3. Поставте пропущені У, В.

… дужках наведено ставки з урахуванням капіталізації; знайшов … полі; взяли … аптеці; зустріли … Львові; бачила … метро; … мене їх немає; бачили … очах; Я знаю: … таких справах не завжди все й зрозумієш; кинула … яр; зайшла … воду; зайшли … урочище; заніс … дім; розмовляли … кімнаті; прийшов … гості; … Угорщину поїхали; одягнувся … святковий одяг; була … садку; завжди … твоєму столі; потонули … хвилях; побачити … Вінниці.

Вправа-4*. Перепишіть, розкриваючи дужки.

1. Глянь, моя сестронько, та (ж) я щаслива! (Леся Українка.) 2. Ніч мине, як вже не раз минала, — то (ж) недарма темрява тремтить. (Леся Українка.) 3. Як (би) я турбувався лиш про себе, вже б онімів давно від самоти. (Д. Павличко.) 4. Пам'ять могла б убити нас, коли (б) не мала рятівної властивості забувати. (Л. Первомайський.) 5. Одна в нас голова, хоч (би) ми як несли її високо. (М. Рильський.) 6. Дарма (що) рудим називають, (за) те ж серце в нього золоте. (О. Гончар.) 7. Вода палахкотіла жовтим вогнем, наче (б) то горіло ціле море. (Вал. Шевчук.) 8. Як (би) то далися орлинії крила, за синім би морем милого знайшла. (Т. Шевченко.)

Практичне заняття № 11

Тема–9. Складні речення зі сполучниками при вираженні послідовності дії.

План:

1. Складні речення зі сполучниками *після того, як; як тільки; коли*; *щойно* при вираженні послідовності дії.

2. Навчально-професійна сфера. Аудіювання. Формування вмінь і навичок на матеріалі текстів за профілем (спеціальністю) навчання студентів.

1. Складні речення зі сполучниками *після того, як; як тільки; коли*; *щойно* при вираженні послідовності дії.

Для правопису важливо вміти розрізняти складні сполучники таж, теж, тож, якби, якже, якщо, щоб, проте, зате, притому, причому (які пишуться разом) і однозвучні поєднання інших частин мови та ж, те ж, то ж, як би, як же, як що, що б, про те, за те, при тому. при чому (які пишуться окремо). 1. Сполучники можна замінити іншими синонімічними сполучниками: таж — адже, теж — також, тож — тому, якби — коли б, якже — якщо, якщо — коли, щоб — аби, проте — однак, зате — але, притому — до того ж, причому — і то. Однозвучні ж поєднання інших частин мови замінити сполучниками не можна.

2. Сполучники членами речення не бувають і не відповідають на питання (на питання може відповідати все підрядне речення, а не сам сполучник). Однозвучні ж поєднання слів є членами речення і відповідають на питання в реченні: яка? — та ж; яке? — те ж; що? — то ж; як? яким способом? — як би, як же; що? — що б; про що? про яке? —про те; за що? за яке?— за те; при чому? — при тому, при чому.

Вправа-1. Пояснити чому виділені слова пишуться по-різному?

Тимчасом як інші хлопці билися між собою, немов півні, або гралися та пустували хорошенько, Остап *тим часом* усе походжав, та поглядав, та замишляв. (Марко Вовчок.)

Вправа-2. Поставте пропущені З, ІЗ, ЗІ (ЗО).

Пролетіло десятків … три качок; знаю … власного досвіду; ніч … суботи на неділю; кожна … фірм; ходімо … мною; надійшли позитивні оцінки роботи … Львова, Тернополя; передав листа … щирим вітанням; перші … прибулих; дійшли згоди … арбітром; … мною нічого не станеться; вийшов … жовто-блакитним прапором; … першого дня; почав … узагальнень; звітувати … сьомого червня; засидівся ... своїми колегами; учора виїхав … Сочі; … діда-прадіда так повелося.

Вправа-3. Виберіть потрібні прийменники, подані в дужках.

Нацбанк України ввів (в, у) обіг пам’ятні монети номіналом 2 і 5 гривень. Монета номіналом 2 гривні виготовлена (з, із, зі) золота 999,9 проби. Інша, номіналом 5 гривень, виготовлена (з, із, зі) срібла 925 проби. Загалом (у, в) 2009 році Нацбанк випустив пам’ятні монети 23 найменувань і 28 видів. (У, В) вільному обігу їх, звісно, не знайти. (З, Із, Зі) грошима люди пов’язують свої бажання і сподівання, а ще (у, в) цьому емоційному плетиві завжди присутня й

віра (у, в) здійснення тих прагнень. Зважте, (у, в) цій пошуковій справі існують і певні застереження. Про це мовиться (у, в) переказах про скарби запорожців.

Практичне заняття № 12

Тема-10. Складні речення зі сполучниками для означення початку й кінця дії.

План:

1. Складні речення зі сполучниками *(до тих пір) поки (не); поки (доки) не; з тих пір, як* для означення початку й кінця дії.
2. Навчально-професійна сфера. Формування вмінь і навичок аудіювання на матеріалі текстів за профілем (спеціальністю) навчання студентів.

1. Складні речення зі сполучниками *(до тих пір) поки (не); поки (доки) не; з тих пір, як* для означення початку й кінця дії.

Підрядні речення часу до головного приєднуються за допомогою сполучних слів коли, відколи, поки, доки та сполучників підрядності коли, як, тільки, як тільки, тільки що, тільки-но, лиш, лише, ледве, скоро, щойно, в міру того як, тимчасом як, у той час як, з того часу як, з тих пір як, від тієї пори як, після того як, перед тим як, до того як та ін., наприклад: Як тільки літо, так я й в дорогу! (Леся Українка).

Складені сполучники після того як, перед тим як, до того як можуть розщеплюватися на вказівні слова після того, перед тим, до того і на сполучник підрядності як — у такому разі між ними ставиться кома: Перед тим, як одхилити ляду, вона закриває ліхтар, прислухається (Леся Українка). Після того, як провалився тут Лабунець обома колесами зразу, — не їздять (Є. Гуцало). Якщо такі словосполучення сприймаються як сполучники, то кома між їхніми частинами не ставиться: Перед тим як вечеряти, Гнат, вийшовши на ґанок, тонко засвистів (1. Муратов).

Якщо розщепити складені сполучники на зразок .у той час як, з того часу як, з тих пір як, від тієї пори як, складовою частиною яких виступає іменник, то речення з підрядного часу перетвориться на підрядне означальне: З того часу, (з якого ч а с у?) як він почав ясніше формувати свої думки, свої бажання, потреба розумної, живої, корисної праці стала його безпремінною умовою життя (М. Коцюбинський). Вже люди, певне, від тієї пори тут не живуть, (від якої пор и?) як з раєм попрощались (Леся Українка). Але в реченні В той час як вербівські бурлаки розмовляли з робітниками, надійшов сам посесор (І. Нечуй-Левицький) підрядна частина кваліфікується як підрядне речення часу.

У головному реченні можуть бути вказівні слова тоді, відтоді, доти: Мати тоді сита, коли діти не голодні (К. Гордієнко). Скільки раз листки змінились відтоді, як ми звідсіль виїхали, розлучились... (І. Вирган). Вони танцювали доти, доки зовсім потомились (І. Нечуй-Левицький).

Частіше буває, що підрядне речення часу пов'язується безпосередньо з присудком головного речення (не через вказівне слово): Моєю ти була, ще як Земля із полум'я творилась (О. Пахльовська). Поки сонце зійде, роса очі виїсть

(1. Карпенко-Карий). В мене аж очі рогом полізли від несподіванки, коли я вдихнув незрівнянний запах лісових полуниць (Ю. Збанацький).

Іноді підрядне речення часу уточнює обставину часу головного речення, виражену повнозначним словом: Ранком, лиш тільки забринів день, хлопці вже сиділи разом, поглядаючи тривожними очима на двері (1. Микитенко). Щовечора, як зіронька до місяця сходить, молодая дівчинонька в садочок виходить (Леся Українка). Раз увечері пізненько, як мати заснула, вийшла слухать соловейка, мов зроду не чула (Нар. творчість).

Складнопідрядні речення з підрядними часу, залежно від виду й часових форм дієслів-присудків в обох його частинах та від значення сполучників і сполучних слів, можуть передавати різні співвідношення між двома супутніми діями (подіями), а саме:

а) вказують на повний часовий збіг двох дій чи станів: Влітку, поки козакував одинцем, стеріг рибальську хату отам у затоці, цілий університет пройшов (О. Гончар). Поки мати страву носила, батько став частувати старостів (Г. Квітка-Основ'яненко). Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний рідною мовою кличе в невідомі краї (М. Рильський). Про все на світі забу вав Андрій Іванович тоді, коли спілкувався з бджолами (Ю. Збанацький);

б) вказують на частковий збіг дії, про яку повідомляється : в головному реченні, з дією, що про неї мовиться в підрядному, або навпаки (це передається зокрема різним співвідношенням доконаного й недоконаного видів дієслів-присудків): Коли вона прокинулась, на столі вже горіла свічка (О. Гончар). Коли звалювали першого дуба — на хлопців дрібним холодним дощем бризнула роса (Григорій Тютюнник);

в) вказують на те, що дія, про яку йшлося в головному реченні, відбувається чи відбуватиметься після дії, названої в підрядній частині: Коли вийшов син, вона здихнула важко та тяжко і схилила свою голову на груди, (Панас Мирний). Коли ж картину ухвалить преса й громадськість, — режисер мене почне поважати (Ю. Яновський). Ледве Емене встигла сховатись, як у двір увійшов її батько (М. Коцюбинський). Тільки що вони обікЧ? гнули гору, як перед ними блиснула темная хвиля мутного ставка (Панас Мирний); в останніх двох реченнях слово як — не сполучник, а підсилювальна частка;

г) вказують на те, шо дія, про яку йде мова в головній частині, передує дії, про яку повідомляється в підрядній частині: Така пауза завжди буває перед тим, як сутичка доходить вищої своєї тонки (О. Донченко). Так, тут мала місце жорстока боротьба, поки вдалось знайти правильні співвідношення в подружжі, де кожне виросло далеко від другого, познайомити їх, приборкати характери (О. Довженко);

ґ) вказують на початкову або кінцеву межу дії, про яку повідомляється в головному реченні: Відколи Настя вступила в його хату, в хаті стало тихо та весело, мов ангел перелетів її та навіяв спокій (М. Коцюбинський). Як тільки вийдеш за поріг, лишивши рідний клас, немало сонячних доріг тобі розкрилить час (М. Упеник). Як я заздрила тим людям, що не мали відпочинку, поки їх

нелюдська втома не валила на часинку (Леся Українка). Лоти дерево гни, поки дасться гнути (Нар. творчість).

Особливістю складнопідрядних речень із підрядним часу є те, що реально на час дії, про яку повідомляється в підрядній частнині, може вказувати головна частина, як у реченнях Була середина жовтня, коли я повернувся в рідні ліси (Ю. Збанацький). Коли ми вийшли з поїзда, була вже ніч (Є. Гуцало). Уже зовсім розвиднілось, коли вони прибули в Лиманське (О. Гончар). Уже сутеніло, коли Горбенко повернувся додому (Б. Антоненко-Давидович).

Це стосується також речень, у формально головній частині яких є дієслово доконаного виду із заперечною часткою не, яке вказує на незавершеність дії (із значенням «не встигнути»). Підрядна частина в таких реченнях починається сполучником як: Не встиг Тимко обернутися, як чиїсь теплі ніжні руки закрили йому обличчя (Григорій Тютюнник). Ще не встали вони з-за столу, як задеренчав у повітрі пропелер над самою хатою (О. Гончар).

Іноді, особливо коли обидві предикативні частини складного речення вказують на теперішній час, підрядне речення часу набуває додаткового значення умови: Коли з любові плаче жінка — всі безпорадні на землі (Н. Гнатюк). Навіть шуліка не б'є чужих пташенят, коли вони ще в гниді (О. Гончар). Не буде Щастя ні мені, ні люду, доки на світі нещаслива буде хоча б одна людина роботяща (М. Вінграновський). Якщо в такому реченні сполучники коли, як, поки можна замінити сполучником якщо, то це речення слід трактувати як умовне (у ньому не йдеться про якийсь конкретний час): Сумно і смутно людині, (за якої умови?) коли [якщо] висихає і сліпне уява (О. Довженко). Часом важко однозначно сказати, яке це речення — часове чи умовне, наприклад: Коли настає відлига, не варто поспішати проскочити лід навіть у чоботях (З газети).

Якщо підрядне речення пояснює іменник головного речення, то, незважаючи на те що в ньому йдеться про час, його зараховуємо до означальних: Люблю я ті часи, (я к і?) як сонце вже встає і промінь свій прозорий на села, на поля так вільно, ніжно ллє (М. Рильський). Настав час, (яки й?) коли вечірній сутінок швидко западає в нічний... (В. Барка). Комаха прокляв день і хвилину, (я к і?) коли в нього з'явилась думка виїхати з дому (В. Домонтович).

Вправа-1. У поданих реченнях замініть сполуку іменника з прийменником ПРИ. Вставте пропущені літери.

1. При вступі на р...боту гр...м...дяни подають письмову заяву, де викладають проха...я про зарахува...я на певну посаду до певного структурного підрозділу (організації).
2. При вашій допомозі ми встигнемо виконати замовлення.
3. Майор міліції загинув при в…конанні службових обов’язків.
4. При виході з вагона перевірте, чи не забули багаж.
5. При житті письменника цькували.
6. При груповому прийнятті рішення на першому етапі кожна ОПР будує матриці попарних порівнянь кр…теріїв та альт…рнатив.

7. При прийнятті остаточного рішення добре все зважте.

Вправа-2. У якому з наведених словосполучень вживання У та В порушують милозвучність української мови?

1. А) купалися в озері; б) зайшов у фотоательє; в) зайшла у вагон; г) працюю у театрі.
2. А) тоді у вас; б) поверталися додому в темряві; в) бачила в фільмі; г) оберталася в міжзоряному просторі.
3. А) пішла в кінотеатр; б) приїхала в Острог; в) поверталися додому у темряві; г) пірнаю глибоко у воду.
4. А) буває різне в житті; б) зайти у кабіну; в) спитаю в мами; г) у кожного свій шлях.
5. А) усе вирішилося у день нашого приїзду; б) ходила в аптеку; в) бачила у фільмі; г) усякий прагне кращого в житті.
6. А) ні в кут, ні в двері; б) потрапити в лабети; в) загнати в лабіринт; г) їдемо в Варшаву.
7. А) опинитися у такій ситуації; б) хто шукає небезпеки, у ній і загине; в) тримати в напрузі; г) забитися в темний кут.
8. А) боялася увести дочку свою в неславу; б) використовується у науковому стилі; в) прийняти в обійми; г) пустити в непам’ять.
9. А) одурити в живі очі; б) приймати в штики; в) у Оксани сьогодні день народження; г) глянути у вічі.
10. А) дими йдуть у небо; б) першою думкою в Остапа було…; в) пішли у погріб; г) у двері хтось постукав.
11. А) жовтіють у вікнах; б) в яру залунав спів; в) підійшов до озера, у яке падали жолуді; г) освіту здобувала в інституті.
12. А) за вікном в абрикосовому саду; б) взяли участь в підготовці зустрічі; в) впадати у вічі; г) смачно пахне в них у хаті.
13. А) це було у вересні; б) як в бігуна; в) груди в орденах; г) душа черства ще в зав’язі.
14. А) уважно заглиблююся в роботу; б) високий у солом’яному брилі; в) були в гостях; г) розібралися у власному житті.
15. А) знайду підтримку у батьків; б) проходять у три зміни; в) зайшла в хату; г) працював у господаря.

Вправа-3*. Перепишіть, розкриваючи дужки. 1. Як (би) я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю. (Леся Українка.) 2. Вітри проспівають над хвилями нив про (те), як в негоду він край боронив. (П. Усенко.) 3. Де б він не був, що (б) з ним не трапилося, звикнув ніколи не схиляти голову. (Петро Панч.) 4. Наша сила — то (ж) лавина... (П. Тичина.) 5. Блискавки тримав поет в руці — то (ж) блискавки він кидав і з трибуни. (П. Тичина.) 6. Хотіла б я піснею стати у сюю хвилину ясну, що (б) вільно по світі літати, що (б) вітер розносив луну. (Леся Українка.) 7. Все одно, що (б) не сталось, ми не розлучимось. (Леся

Українка.) 8. У мене одна думка: як (би) нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко у пісні. (Панас Мирний.)

Практичне заняття № 13

Тема – 11. Конструкції з дієприслівником НДВ і ДВ при вираженні одночасності й послідовності дій.

План:

1. Конструкції з дієприслівником НДВ і ДВ при вираженні одночасності й послідовності дій.
2. Соціально-культурна сфера. Писемне мовлення. Розвиток умінь і навичок писемного мовлення, запису основної інформації прочитаного тексту. (Текст №!, С. 93)

1. Конструкції з дієприслівником НДВ і ДВ при вираженні одночасності й послідовності дій.

Дієприслівники доконаного і недоконаного видів:

Вид і час дієприслівників	*Запитання*	*Як утворюються*	*Приклади*
Недоконаний вид, теперішній час	Що роблячи?	Основа дієслів теперішнього часу (недокон. виду)+ -учи (-ючи), -ачи (-ячи)	Тягнуть – тягнучи, грають – граючи, возять – возячи, риють – риючи
Доконаний і недоконаний види, минулий час	Що зробивши? Що роблячи?	Основа інфінітива (докон. і недокон. виду) + -ши, -вши	Лежати – лежавши, рити – ривши, бігти - бігши

Дієприслівник означає другорядну дію порівняно з основною дією того самого предмета: *Відпочиваючи, читаю.*

Дієприслівники бувають ***недоконаного*** і ***доконаного виду.*** Час у них не визначаємо.

1. Дієприслівники недоконаного виду (що роблячи?) називають дію, одночасну з основною дією.

Вони творяться від теперішнього часу дієслова за допомогою суфіксів - учи (на письмі ще –ючи) для І дієвідміни і -ачи (-ячи) для ІІ дієвідміни. Для цього досить дієслово поставити в 3-й особі множини теперішнього часу (що роблять?) і -ть замінити на –чи: несуть — несучи, борються — борючись, гуркотять — гуркотячи.

2. У кінці дієприслівників завжди пишеться буква ***и***. Дієприслівники треба відрізняти від близьких за звучанням активних дієприкметників у називному

відмінку множини, які на відміну від дієприслівників мають закінчення -і: дієприслівники відповідають на питання що роблячи? (сяючи, ревучи, сидячи), дієприкметники—на питання які? (сяючі, ревучі, сидячі).

3. Дієприслівники доконаного виду (що зробивши?) називають дію, яка передує основній дії: Відпочивши, читаю.

Вони творяться від минулого часу дієслова доконаного виду (що зробив?) за допомогою суфікса -ши: сказав — сказавши, приніс — принісши, переміг — перемігши. У кінці цих дієприслівників теж завжди пишеться буква и.

4. Дієприслівник можна вживати лише тоді, коли в реченні до одного діяча відноситься щонайменше дві дії. У такому разі дієприслівником позначають менш важливу, другорядну дію.

Наприклад, не можна вжити дієприслівник в реченні Коли в грядуще дивимось сьогодні, нам уявляються лави молоді, бо тут кожна дія стосується іншого діяча: дивимось — ми, а уявляються (хто? щ о?) — лави. І навпаки, в реченні Коли в грядуще дивимось сьогодні, бачим лави молоді можна вжити дієприслівник, бо обидві дії стосуються того самого діяча ми — ми дивимось і ми бачим: В грядуще дивлячись сьогодні, ми бачим лави молоді... (М. Нагнибіда.)

Вправа-1. Позначте рядок, у якому всі прийменники вжито правильно.

1. Повідомити по радіо, завдання мені не під силу, перекласти на українську мову.
2. За світовими стандартами, згідно зі звичаєм, ходити по воду.
3. Товариш по школі, працювати за програмою, художник по костюмам.
4. Залучати до роботи, берегти про чорний день, іти за грибами.

Вправа-2*. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть дієприслівники.

1. Все зраділо, (стрівати) день; і день зрадів, (розцвітати), ясний, теплий, погожий. (Панас Мирний.) 2. В туман (загорнутись), далекі тополі в душі вигравають мінорну гаму. (П. Тичина.) 3. З самого ранку, (виплутатись) із тендітних тенет туману, вигулькувало сонце. (Ю. Збанацький.) 4. Десь за ланами гомонів, (затихати), грім. (С. Васильченко.) 5. Степ, (струсити) з себе росу та (зігнати) непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим вогнем. (Панас Мирний.) 6. Хто перший пройшов по неходженому степу, (прим'яти) молоду траву і (налякати) диких сайгаків? (Є. Гуцало.) 7. Нам вічно треба небом жити, по шию (бути) в планеті! (М. Вінграновський.) 8. Щастя — не знати спокою, в далі (йти) невідомі. (О. Підсуха.)

Вправа-3*. Перепишіть, вставляючи пропущені букви *и* або *і*.

1. Чи чули ви, як в дзвоні молотка співає сталь, вітаюч.. людину? (В. Сосюра.) 2. Тремтяч.. тіні ажурові розквітлий кидає каштан. (М. Рильський.) 3. Бачу, як синє небо надвоє розтяли чорні дихаюч.. крила. (М. Коцюбинський.) 4. Заґелґали дикі гуси, простуюч.. кудись високо під необмеженим небом. (М.

Коцюбинський.) 5. Напівпрозорі жовтіюч.. та червоніюч.. кетяги солодко дрімали серед лапатого листя. (М. Коцюбинський.) 6. Місяць підіймався все вище й вище, затьмарюючи.. своїм світлом зірки. (І. Цюпа.)

Вправа-4*. Переробіть текст, замінюючи, де це можливо, дієслова дійсного способу дієприслівниками. Здалека доносяться різні співи — то сходяться на "вулицю" і співають парубки та дівчата. Ось пройшов парубок вулицею. Йде він тихо, недбало похитується; подерта свитина висить у нього на однім плечі. Проходить він біля хати, завів пісні: "Гей! Та виріс я в наймах". Виспівує і йде до греблі. Там, біля греблі, під вербами збирається молодь на "вулицю". Почув пісню свого товариша, наймита, москалик і собі подав голос, коли виходив з хати. (За Лесею Українкою.)

Вправа-5*. Речення перепишіть, якісь із дієслів, що в дужках, перетворюючи на дієприслівник. Решту поставте в минулому часі. Знайдіть фразеологізми й поясніть їхнє значення.

Слухав той, слухав, (розпустити) вуха і (відчувати) себе на десятому небі. (І.Цюпа.) Степан (постояти) ще трохи на порозі, (обпікати) її гарячими очима. (В.Кучер.) Роксолана, (обернутись) до порога, зразу (зрозуміти), до кого зором (прикипіти) цей велетень. (О.Ільченко.) Хлопці (вийти) з зали, (окидати) її скоса очима. (І.Нечуй-Левицький.)

Практичне заняття № 14

Тема-12. Вживання видо-часових форм для позначення одночасних і неодночасних відношень.

План:

1. Вживання видо-часових форм для позначення одночасних і неодночасних відношень.
2. Соціально-культурна сфера. Писемне мовлення. Розвиток умінь і навичок писемного мовлення, запису основної інформації прочитаного тексту. (Текст №1, С. 93)

1. Вживання видо-часових форм для позначення одночасних і неодночасних відношень.

Дієприкметник, як уже свідчить його назва, має ознаки і дієслова, і прикметника. Відповідає на питання який?

Як форма дієслова він називає дію, буває доконаного (позеленілий) або недоконаного (зеленіючий) виду, має ознаку перехідності (побілений) і неперехідності (побілілий). З іншого боку, дієприкметник, як і прикметник, називає ознаку предмета (достигле яблуко), змінюється за родами, числами й відмінками (достиглий, достигле, достиглі, достиглих).

Дієприкметники бувають активні і пасивні.

Активний дієприкметник називає ознаку предмета, зумовлену дією того самого предмета: вогнище погасло — погасле вогнище; вогнище згасає — згасаюче вогнище.

Пасивний дієприкметник називає ознаку предмета, зумовлену дією іншого предмета: хтось погасив вогнище — погашене вогнище.

Крім того, пасивні дієприкметники можуть називати ознаку предмета, зумовлену зворотною дією того самого предмета: хлопець умився — умитийхлопець; дівчина збентежилася — збентежена дівчина

Час у дієприкметниках не визначається. Частки (постфікса) -ся в дієприкметниках не буває: відірвався — відірваний, згорбився — згорблений Пасивні дієприкметники короткої форми не мають.

Усі дієприкметники відмінюються, як прикметники твердої групи.

Активні дієприкметники творяться лише від неперехідних дієслів.

Активні дієприкметники бувають доконаного і недоконаного виду.

1. Активні дієприкметники доконаного виду творяться, як і минулий час, від основи неозначеної форми дієслова доконаного виду за допомогою суфікса -л(ий): посиві(ти) — посивілий, підупа(сти) — підупалий, зів'я(нути)— зів'ялий.

Суфікси -ш(ий), -вш(ий), -вш(ийся) в українській мові для творення дієприкметників не використовуються: не "посинівший", а посинілий; не. "висохший", а висохлий; не "розчервонівшийся", а розчервонілий.

2. Активні дієприкметники недоконаного виду творяться від основи теперішнього часу дієслова за допомогою суфікса -уч(ий) для I дієвідміни і -ач(ий) для II дієвідміни. Для цього досить дієслово поставити в 3-й особі множини теперішнього часу (що роблять?) і -ть замінити на -ч(ий): несуть — несучий, радіють — радіючий, лежать — лежачий, скриплять — скриплячий.

3. Активні дієприкметники недоконаного виду (на -учий, -ачий)вживаються рідко, і то без залежних слів: Не бійся гостя сидячого, а бійся стоячого (Нар. творчість). Умираючий промінь сонця падає на березу, кривавить білу кору (А.Шиян). Здалеку долітають завмираючі гуки музики (І.Нечуй-Левицький). Нудьгуючими очима дивився він на село (З.Тулуб).

Але як неприродні, штучні сприймаються ті самі дієприкметники, коли їх вжито із залежними словами: Не бійся гостя, сидячого за столом. Поволі вмираючий на заході промінь сонця кривавить білу кору берези. Здалеку долітають завмираючі в ранковій тиші гуки музики. Нудьгуючими від пересичення очима дивився він на село. У такому разі їх слід замінити:

а) підрядним означальним реченням: Не бійся гостя, що сидить за столом;

б) дієприслівником: Промінь сонця, поволі вмираючи на заході, кривавить білу кору берези;

в) способовою формою дієслова: Здалеку долітають гуки музики й завмирають у ранковій тиші;

г) пасивним дієприкметником: Знудженими від пересичення очима дивився він на село.

Частіше активні дієприкметники недоконаного виду використовуються в термінологічних словосполученнях: блукаючий нерв, крокуючий екскаватор,

несуча поверхня крила, ведуче колесо, резонуюча камера, ріжучий диск, діючий вулкан, тонізуючі речовини. Але й тут їх намагаються по можливості уникнути. Наприклад, замість “оточуюче середовище” тепер кажуть: навколишнє середовище, довкілля, оточення; замість “ріжучий інструмент” — різальний інструмент; замість “спрямовуюча рейка” — напрямна рейка; замість “узагальнююче слово” — узагальнювальне слово; замість “уточнюючий член речення” — уточнювальний член речення тощо.

Пасивні дієприкметники творяться від перехідних дієслів: написати лист — написаний лист; прочитати книжку — прочитана книжка. Пасивні дієприкметники як доконаного, так і недоконаного виду творяться однаково.

1. Якщо основа дієслова в неозначеній формі закінчується на -а, то до неї додаємо суфікс -н(ий): обладна(ти) — обладнаний, обговорювa(ти) — обговорюваний, спиля(ти) — спиляний.

2. Якщо основа дієслова в неозначеній формі закінчується не на -а, то беремо дієслово в 1-й особі однини і, відкинувши закінчення, до основи додаємо суфікс -ен(ий): розбуди(ти) — розбудж(у) — розбуджений, в’їзди(ти) — в’їжджу) — в’їжджений, скоси(ти) — скош(у) — скошений, розсуну(ти) — розсун(у) — розсунений.

3. У деяких випадкх пасивний дієприкметник твориться за допомогою суфікса -т(ий): зби(ти) —збитий, потя(ти) — потятий, розвину(ти) — розвинутий (і розвинений).

4. У суфіксах пасивних дієприкметників н не подвоюється (пор. § 22): сказаний, закінчений, запрограмований, довершений.

5. У суфіксах пасивних дієприкметників пишеться лише е, є (а не и, і): зачинити — зачинений, побілити — побілений, розбудити — розбуджений, занепокоїти — занепокоєний, присвоїти — присвоєний.

Вправа-1*. Перепишіть, розкриваючи дужки. Від дієслів, що в дужках, утворіть пасивні дієприкметники і поставте їх у потрібному роді, числі й відмінку.

І. 1. Віз весело заторохтів залізними шинами по (в’їздити) дорозі. (О. Донченко.) 2. Ніким не (сходити) нас ждуть путі. (О. Ющенко.) 3. На лугах ще трава не (косити), у полях красуються жита. (П. Воронько.) 4. Рівно й спокійно дише (натомитися) з праці земля. (М. Рильський.) 5. Жагучими пахощами дихала земля, (розпалити) сонцем. (З. Тулуб.) 6. Обличчя його було напруженим і (зосередити).’ (Григорій Тютюнник.) 7. В очах (скривдити) поета блиснув промінь надії. (Л. Дмитерко.) 8. І на (оновити) землі врага не буде, супостата. (Т. Шевченко.)

ІІ. 1. Тепла ніч, (наповнити) степовими пахощами, пропливла над Асканією. (О. Гончар.) 2. Могутньо тягло звідусіль прісним запахом весни, свіжих вод, (розбрунькуватися) верб. (О. Гончар.) 3. Повні, рожеві, як діти, (збудити) зі сну, плили по небі хмаринки. (М. Коцюбинський.) 4. Любо впасти на зелену тінь (натрудити) і наболілим тілом. (М. Рильський.) 5. Ми розмістилися на возі, добре (вимостити) травою. (А. Шиян.) 6. Віз м’яко покотився ще не (в’їздити)

дорогою. (М. Стельмах.) 7. Вже минули село і поїхали понад течією, (обсадити) густими старими вербами. (І. НечуйЛевицький.) 8. Човен, ще не (спустити), лежить на згірку догори дном. (О. Гончар.)

Вправа-2. Поясніть різницю в значенні й написанні виділених однокореневих слів. 1. Душу рве й гнітить нескі́нчена розмова. — Місяць другий вже ведеться нескінче́нна та облога. (Леся Українка.) 2. Був же ти чистим, як шовк, мій недото́рканий листе! (В.Швець.) — Історія — це святая святих народу, недоторка́нна для злодійських рук. (О.Довженко.) 3. Стільки ще пісець, ще стільки слів неска́заних у серці. (В.Сосюра.) — І ліс, і моріжок, і річка мені здавались чарівними і повними несказа́нної краси, чогось неземного. (О.Досвітній.)

Вправа-3. Розв’яжіть тести.

1. Позначте рядок, у якому всі прийменники вжито правильно.

1. Фахівець у галузі, занести до протоколу, відповідно з наказом.
2. Прийнятий у ремонт, вступити в інститут, на захист меншого.
3. У знак поваги, піти за водою, недивлячись на обставини.
4. За два кілометри на схід, згідно з правилом, через хворобу.

2. Позначте рядок, у якому всі прийменники вжито правильно.

1. У його присутності, за умови збереження, пізнати по очах.
2. Чемпіон по боксу, підручник з фізики, по списку.
3. Інженер по фаху, з власного досвіду, при зачинених дверях.
4. Зошит по математиці, при посередництві колег, на знак згоди.

3. Позначте рядок, у якому не всі прийменники вжито правильно.

1. У зв'язку з хворобою, розписка про одержання, іти по суниці.
2. Про всяк випадок, після підписання договору, у службових справах.
3. По столовій ложці в день, працювати за сумісництвом, згідно з моїми відомостями.
4. За дорученням старости, дібрати слова по аналогії, комісія в справах молоді.

4. Позначте рядок, у якому неправильно вжито прийменник.

1. Добрий від природи, залучити до роботи, узяти до уваги, прилучитися до заходів.
2. Згідно з наказом, підручник з мови, концерт на замовлення, зустрілися по обіді.
3. Прийти у справі, приїхати до Києва, по завершенні роботи, заступник з навчальної роботи.
4. За покликом серця, покласти до кишені, відповідно з розпорядженням, родич за материнською лінією.

5. Визначте, у якому рядку допущено граматичну помилку під час перекладу.

1. По многим причинам – з багатьох причин.
2. По болезни – через хворобу.

3. Тетрадь по математике – зошит по математиці.
4. В течение недели – протягом тижня.
5. При участии – за участі.

6. Визначте, у якому рядку допущено граматичну помилку під час перекладу.

1. При Вашей помощи – при Вашій допомозі.
2. Специалист по экономике – фахівець з економіки.
3. При опасности – у разі небезпеки.
4. Битва при Жёлтых Водах – битва на Жовтих Водах.
5. В честь праздника – на честь свята.

Практичне заняття № 15

Тема-13. Вираження способу дії.

План:

1. Конструкції з прислівниками зі значенням характеристики дії. (на прикладі групи прислівників, що вживаються в спеціальній літературі студентів).
2. Навчально-професійна сфера. Писемне мовлення. Формування вмінь і навичок писемного мовлення (запис основних положень (тез) прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю).

1. Конструкції з прислівниками зі значенням характеристики дії.

Підрядні речення способу дії, міри й ступеня замінюють або уточнюють обставини способу дії, міри й ступеня головного речення.

Значення обох цих видів підрядних речень бувають досить близькі між собою, тому іноді важко розрізнити їх, особливо коли вони пояснюють присудок головної частини, виражений дієсловом. Наприклад, у реченні Віють вітри, віють буйні, аж дерева гнуться (І. Котляревський) підрядна частина вказує як на спосіб дії, так і (більшою мірою) на її міру. Те саме можна сказати й про підрядну частину в реченні Сонце пекло так, (як? і в якій мірі?) що й уночі степ пашів (Ю. Яновський). Проте підрядні способу дії та підрядні міри й ступеня і за значенням, і за оформленням переважно суттєво відрізняються одне від одного.

Підрядні речення способу дії пояснюють прямо чи опосередковано (через вказівне слово) присудок головного речення, виражений дієсловом, і відповідають на питання як? яким способом? У головному реченні в такому разі є вказівне слово так або його можна підставити: Про те, що діялось на Україні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей (Т. Шевченко). Орудував він косою, як добрий маляр пензлем чи ложкою, — легко і вправно (О. Довженко). Рідше підрядне речення способу дії уточнює обставину способу дії головного речення: Стихла хуртовина раптово, як і схопилась, але вже було холодніше (В. Барка).

Підрядні речення способу дії до головної частини приєднуються сполучним словом як та сполучниками підрядності що, щоб, наче, ніби, мов. Вживання того чи іншого сполучника залежить від того, як підрядне речення характеризує спосіб дії, названої в головній частині: реально або через порівняння.

Якщо підрядна частина реально характеризує спосіб дії, названої в головній частиш, то вживаються сполучники що, щоб та сполучне слово як. Причому сполучник що вживається, коли характеризується реальна дія (дієслово в головній частині вжито в дійсному способі), сполучник щоб — коли характеризується бажана дія (дієслово в головній частиш вжито переважно в наказовому чи умовному способі): Життя склалося так, що довелося забути і про рідну свою Ничогівку (Ю. Збанацький). Тут Денис так глянув на Трохима, що у того жижки задрижали і у животі похолонуло (Г. Квітка-Основ'яненко). Умій жити так, щоб у тебе з другом була єдність духу, Шалів (В. Сухомлинський). Мені аби з хати вибратись, щоб не запримітила мати, а там... (Панас Мирний). Але: Я сів обличчям до річки так, щоб сонячні промені падали прямо на мене (В. Домонтович).

Вживання сполучного слова (прислівника) як не залежить від характеру дії головної частини: А злива так само почала відходити, як і надійшла (М. Стельмах). Треба битися тут і стояти, як належить чесним людям (Ю. Яновський). Робіть так, як уважаєте потрібним і кращим (М. Коцюбинський).

Якщо підрядна частина характеризує спосіб дії, названої в головній частиш, через порівняння, то до головної вона приєднується переважно сполучниками наче, ніби, мов, як, іноді — що та сполучним словом як.

Причому такі порівняльні підрядні частини за своєю структурою бувають кількох видів:

а) *неповні*, у яких присудок спільний із головною частиною — він, як правило, опускається (зіставляється та сама дія двох різних предметів): Думка запала в ваші душі й лежала там, як зернина [лежить] в ласкавій землі (Ю. Яновський). Містечкова площа шуміла, наче [шумів] морський прибій (О. Довженко); але іноді присудок може повторюватися в підрядній частині, яка таким чином набуває форми повного речення: Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім поволі звик, як солдат на війні звикає до грому гармат (О. Довженко). Як соняшник завжди повертається до сонця, так я повертався до нього (Ю. Яновський);

б) *із самодостатнім одним головним членом у формі підмета* (за своєю структурою таке підрядне речення наближається до називного; зіставляється та сама дія, стан чи якість двох різних предметів): Мріє стеля надо мною, мов готичнеє склепіння, а гілки квіток сплелися на вікні, неначе ґрати (Леся Українка);

в) *неповні*, *у яких підмет спільний із головною частиною* (зіставляються різні дії того самого предмета): На новому місці хлопці почувалися так, неначе вилізли з чорної нори на світло денне (І. Багряний). Спить Дунай, немовби й не тече (П. Воронько);

г) *неповні, у яких головні члени спільні з головною частиною* (зіставляються різні обставини, об'єкти дії тощо): Кипіло все напередодні весни, як [кипить] у казані над золотим багаттям (В. Барка). Рокотало небо, ніби [воно рокотало] весною (І. Цюпа). Як [плекають] парость виноградної лози, плекайте мову (М. Рильський). Я квітку не можу зірвати, бо їй, як [болить] людині, болить (В. Сосюра);

ґ) *з обома головними членами* (зіставляються різні дії різних предметів): Дівчина, обсипана квітками, іде, немов пливе лебедонька в воді (М. Рильський). Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (Т. Шевченко).

З порівняльними підрядними реченнями способу дії, що являють собою неповні речення, у яких пропущено присудок, не слід сплутувати порівняльні звороти, що виступають членами простого речення. Наприклад, у реченнях Темрява — як чорний дим (В. Барка). Берізки мов живі безмовні люди, я чую, як стукочуть в них серця (Д. Луценко). Дівчина що калина в лузі (Нар. творчість). Вода чиста-чиста та ніби аж срібна (С. Васильченко) порівняльні звороти є присудками. У реченні Свіжий перший сніг укрив гори й долини ніби тонким дорогим полотном (І. Нечуй-Левицький) порівняльний зворот є додатком. Такі порівняльні звороти комами не відокремлюються.

Підрядні речення міри й ступеня пояснюють член головного речення, виражений якісним прикметником або прислівником, а також дієсловом, що може виражати різну міру дії, і відповідають на питання якою мірою? до якої міри? скільки? наскільки? як інтенсивно?

У головному реченні в такому разі є вказівні слова так, настільки, стільки, до того, такою мірою або їх можна підставити. Підрядні речення до головного приєднуються сполучними словами як, скільки, наскільки та сполучниками підрядності як, що, аж, що аж, ніж, наче, ніби, мов, наприклад: Так гарно тут, що шкода ступати по непорочній сніговій біліші (Б. Антоненко-Давидович). Увага до нього була настільки велика, що Дорош почував себе дуже незручно і ще нижнє схиляв голову (Григорій Тютюнник). До того змучений, що нічого писати не можу, і це мене гризе найбільше (М. Коцюбинський). Посіяв дощик, потім линув так, що враз калюжі стали, але скоро і вщух (В. Барка). Наговорив стільки, що й в шапку не збереш (Нар. творчість). Упав так, що аж носом заорав (Нар. творчість). Проте вказівних слів у головному реченні може й не бути: Вона почала придивлятися до нього, наскільки це було в її змозі (М. Коцюбинський). Вигострю, виточу зброю іскристу, скільки достане снаги мені й хисту (Леся Українка).

Окрему групу становлять підрядні речення міри й ступеня, що стосуються прикметників та прислівників головного речення у формі вищого ступеня порівняння: Немає мудріших, ніж народ, учителів (М. Рильський). Не було, мабуть, кращої людини на світі, як дідусь (О. Гончар). Туман лежав над селом ще густіший в долині, ніж [він був] на горі (М. Коцюбинський). Ми готові йти до бою! Краще смерть, ніж вічний сором! (Леся Українка). Любов відкрити важче, ніж Америку (Л. Костенко).

Підрядні речення способу дії, міри й ступеня стоять звичайно після головного. Але можуть стояти перед ним і всередині нього.

Значення прислівника, його граматичні ознаки

Прислівник - це повнозначна незмінювана частина мови, що виражає ознаку дії, стану чи ознаку якості або предмета.

Прислівник у реченні пов'язується з дієсловом, виконуючи роль обставини дії, наприклад: *Синіла* (де?) *навкруги далечінь* (О.Гончар); *Дорога все глибше* (як?) *врізалась в ущелину, зверху* (звідки?), *зі скель, покапувало* (М. Олійник).

Може також пов'язуватися з прикметником або іншим прислівником, служачи для вираження ознаки якості в ролі обставини міри, ступеня: *Ось зовсім* (наскільки?) *близько з води вихопилась гостра скеля* (Яків Баш); *Коли моя білява донька виросте, я буду надто* (якою мірою?) *старий* (О. Досвітній).

Рідше прислівник входить у зв'язок з іменником, виконуючи роль неузгодженого означення: *Карлос вибрав шлях* (який?) *направо, Гвідо вибрав шлях* (який?) *наліво* (Леся Українка). Менш типовою для частини прислівників є роль присудка в односкладному реченні: *Тихо, пустельно, мов на краю світу* (О. Гончар).

Розряди прислівників зазначенням

За значенням і синтаксичною роллю в реченні прислівники поділяються на три розряди: означальні, обставинні та безособово-предикативні.

Означальні прислівники виражають якісні ознаки дії або стану *(швидко бігти, міцно спати)* та спосіб вияву їх, міру або ступінь *(піклуватися по-батьківськи, занадто вразлива натура, утричі більша вага)*.

Означальні прислівники поділяються на три групи: 1) якісно-означальні; 2) способу дії; 3) кількісно-означальні.

1. Якісно-означальні прислівники дають якісну характеристику дії або стану, відповідаючи на питання як? Вони творяться від основ якісних прикметників за допомогою суфіксів *-о* або *-е,* наприклад: *гарно, розумно, вдало, гаряче, добре.*

Якісно-означальні прислівники утворюють форми вищого і найвищого ступенів порівняння, наприклад: *легко—легше — найлегше; гірко — гіркіше — найгіркіше.*

Вищий і найвищий ступені якісно-означальних прислівників творяться так само, як і ступені порівняння якісних прикметників. Вищий ступінь утворюється за допомогою суфіксів *чиє* або *-іше (довго - довше, тепло - тепліше),* а також суплетивно *(гарно - краще, погано-гірше)* або аналітичним способом *(вдало-менш вдало, ясно-більш ясно)*. Найвищий ступінь твориться за допомогою частки *най-,* що додається до форми вищого ступеня, наприклад: *весело - веселіше, найвеселіше, дорого—дорожче, найдорожче.*

2. Прислівники способу дії вказують на спосіб дії і відповідають на питання яким способом?*(гуртом,уплав, по-нашому, по-материнському)*.

3. Кількісно-означальні прислівники виражають ступінь інтенсивності дії або міру чи ступінь вияву якісної ознаки і відповідають на питання скільки? наскільки? якою мірою? як багато? *(двічі,утричі, дуже, надзвичайно)*.

Обставинні прислівники виражають різні обставини, за яких відбувається дія, тобто характеризують дію або процес за часовими, просторовими, причиновими відношеннями, рідше - за метою її виконання.

Обставинні прислівники поділяються на чотири групи: 1) прислівники часу; 2) прислівники місця; 3) прислівники причини; 4) прислівники мети.

1. Прислівники часу характеризують дію за часовими відношеннями і відповідають на питання коли? відколи? як довго? доки? *(тепер, колись, віддавна, щороку, завжди)*.

2. Прислівники місця характеризують дію за просторовими відношеннями і відповідають на питання де? куди? звідки? *(угорі, вниз, здалеку, праворуч)*.

3. Прислівники причини виражають причину дії і відповідають на питання чому? через що? з якої причини? *(зопалу, згарячу, здуру, знічев'я)*.

4. Прислівники мети виражають мету дії і відповідають на питання для чого? навіщо? нащо? з якою метою? *(умисне, наперекір, напоказ)*.

Вправа-1. Прочитати прислів'я, на місці крапок вставити прислівники, підібрані з довідки.

Безчестя ...смерті.

Живи так, щоб тобі було добре, а іншим ще...

Скупий ... платить, ледачий ... робить.

Як у травні дощ надворі, то ... хліб у коморі.

Від роботи ..., а без роботи ....

***Довідка**: *Важко, краще, двічі, гірше, восени, тяжко двічі, багато.*

Вправа-2. Замінити фразеологізми прислівниками

Як сніг на голову –

Одна нога тут, а друга там –

З першого слова –

Мороз поза шкірою –

На одній ноті –

На власні очі –

Битись, як риба об лід –

Голці ніде впасти –

Вправа-3. Запишіть прислівники, знявши риску. Із трьома з них складіть словосполучення.

• Видимо /не /видимо; рано/в/ранці; кінець/ кінцем; будь/що/будь; що/далі; у/бік; с/покон/віку; ось/де; з/під/низу; тишком/нишком; з/усіх/усюд; плоть/від/плоті; у/п'яте; стрім/голов; під/ряд; на/відчай; на/добри/день.

• Без/кінця/краю; в/далечінь; без/вісти; по/волі/; по/маслу; як/не/як; рука/в/руку; на/спід; ні/на/що; ні/скільки; на/ура; на/гора; в/ні/чию; босо/ніж; як/небудь; на/бігу; всього/ на/всього.

• До/сита; з/давна; по/латині; за/кордон; з/дня/на/день; я не/як; на/зовсім; на/при/кінці; о/півдні; з/давніх/давен; хрест на/в/хрест; один/одинцем; на/зовсім; на/пролом; в/одно/час, горі/лиць; де/далі.

• На/виворіт; мимо/хідь; на/в/кулачки; по/друге; не/сьогодні/завтра; десь/то; казна/коли; з/переляку; з/краю/ в/край; у/четверо; не/с/проста; по/всяк/час; що/разу; с/пересердя; по/маленьку; а/ні/чого.

Практичне заняття № 16-17

Тема – 14. Вираження способу дії, міри й ступеня.

План:

1. Конструкції з орудним відмінком і прийменником ***З***. Умови обов'язкового вживання прикметника в цих конструкціях.
2. Конструкції з іменниками *методом, способом, шляхом*, сполукою *за допомогою*.
3. Навчально-професійна сфера. Писемне мовлення. Формування вмінь запису основних положень (тез) прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю.

1. Конструкції з орудним відмінком і прийменником *З*. Умови обов'язкового вживання прикметника в цих конструкціях.

До ускладнених речень належать речення *з однорідними членами, з відокремленими членами, зі звертанням, зі вставними і вставленими компонентами.*

речення	**приклади**
з однорідними членами	*Широкий, вигнутий, блискучий ніж врізався в грунт*
з відокремленими членами	*Крім інтуїції, безумовно, потрібні тобі ще й знання*
зі звертанням	*До тебе, Україно, звертаємося!*
зі вставними і вставленими компонентами	*Може, я міг би Вам допомогти?*

Речення з однорідними членами.

У реченні слова можуть поєднуватися як *підрядним зв'язком*, так і *сурядним*.

Члени речення, які виконують ту саму синтаксичну функцію і поєднуються сурядним зв'язком, називаються *однорідними*. Це рівноправні, незалежні один від одного компоненти.

Однорідними можуть бути як головні, так і другорядні члени речення: *Минали роки, віки, тисячоліття; Сонце росло, росло, падало і тихо спускалось додолу (М.Коцюбинський).* .

Однорідні члени речення можуть поєднуватися *безсполучниковим* зв'язком.

При *сполучниковому зв'язку* використовуються єднальні, протиставні, розділові, градаційні, приєднувальні сполучники. У мовленні однорідність виділяється, як правило, інтонацією переліку.

При однорідних членах можуть використовуватися узагальнюючі слова. Найчастіше у цій ролі виступають:

- займенники *ніхто, ніщо, все, всі* (*Радість життя, сум, кохання- все це здавалося йому зараз незнайомим*);
- прислівники *скрізь, всюди* (*І нагорі, і у кімнаті- всюди було темно*).

При узагальнюючих словах вживаються такі розділові знаки:

- *двокрапка* після узагальнюючого слова, якщо воно стоїть перед однорідними членами;
- *тире* перед узагальнюючим словом, якщо воно стоїть після однорідних членів; якщо однорідні члени, що йдуть після узагальнюючого слова, не закінчують речення і воно продовжується, то після них ставиться тире.

Речення з відокремленими членами

Відокремленими називаються другорядні члени речення, які для підсилення їхньої граматичної і смислової ролі виділяються в усному мовленні інтонацією, а на письмі- відповідними розділовими знаками.

Відокремлення характеризується також *інверсійним розташуванням* другорядних членів речення.

Відокремлені члени речення поділяються на *підрядні відокремлені члени* і *уточнюючі відокремлені члени*.

відокремлені члени речення	**приклади**
підрядні	*Добре вихований, він не заважав розмові*
уточнюючі	*Тут, поруч, буяла весна*

До підрядних відокремлених членів, які поєднуються з пояснювальним словом чи реченням підрядним зв'язком, належать *відокремлені означення* і *відокремлені обставини*.

Відокремлені означення (дієприкметники, прикметники, іменники; дієприкметниковий, прикметниковий звороти, поширена прикладка), як правило, стоять після означуваного слова: *Дівчат, років до дев'яти, зібралося чималенько*.

Якщо означення, виражене дієприкметниковим або прикметниковим зворотом, знаходиться перед означуваним словом і не має додаткових значень причини, умови, допустовості, то таке значення не

відокремлюється: *Кілометрів зо три ліс тягся, густий і незайманий (Ю. Яновський)*.

Означення перед означуваним словом відокремлюються, якщо вони стосуються особового займенника: *Знесилена, вона сіла.*

Відокремлені обставини залежать не від одного слова в реченні, а від усього речення в цілому. Дієприслівникові звороти складають основну групу відокремлених обставин і виділяються в будь-якій позиції: *Лишившись сама, Хима заплакала (М.Коцюбинський*).

Уточнюючі відокремлені члени речення вживаються для конкретизації або пояснення значень інших членів речення: *І знову я тут, під цими дверима.*

Речення із звертанням

Звертання - це слово або сполучення слів, що називає тих, до кого звертається розповідач.

Звертання виражається кличним відмінком або називним відмінком у значенні кличного і вимовляється з кличною інтонацією: *О, мамо, як тут цікаво!*

Звертання може бути *поширеним*: *О краю мій, в ті грізні зими завжди з тобою ми були (В. Сосюра*).

Якщо звертання стоїть на початку речення, то після нього ставиться кома або знак оклику (*Боже, допоможи нам!*).

Якщо звертання знаходиться у кінці речення, то перед ним ставиться кома, а після нього- той знак, якого потребує речення від його змісту (*Я вас слухаю, пане полковнику*).

У середині речення звертання з обох боків виділяється комами (*Я не дуже добре, батько, вас зрозумів*).

Речення зі вставними і вставленими компонентами

Вставними називаються такі слова або сполучення слів, за допопмогою яких виражається ставлення розповідача до висловленої ним думки. Вставні компоненти граматично не пов'язані з іншими словами у реченні і тому не є членами речення.

За значенням вставні слова і сполучення слів можуть виражати:

- джерело повідомлення (*на мою думку, по-моєму, повідомляють, як кажуть, на думку…*);
- достовірність повідомлення, впевненість (*без сумніву, як відомо, безумовно, звичайно, ніде правди діти*);
- невпевненість, припущення (*можливо, здається, як видно, мабуть, може, певно,може бути*);
- виділення головного, підкресленість висновку (*зокрема, отже, до речі, значить, по-першу, в усякому разі, таким чином*);
- емоційну оцінку повідомлюваного факту (*на щастя, на диво, на лихо, на жаль, як на зло, хвалити бога*).

вставні слова виражають	**приклади**

джерело повідомлення	*На мою думку, так робити не треба*
достовірність інформації	*Без сумніву, так і було*
невпевненість	*Це, напевно, було позавчора*
виділення головного	*До речі, тут хтось є?*
емоційну оцінку	*На щастя, все вийшло так, як хотілося*

На письмі вставні слова і сполучення виділяються комами.

Вставленими називаються такі сполуки слів, які містять у собі додаткові повідомлення, побіжні зауваження до основної думки. На відміну від вставних компонентів, вставлені сполуки не можуть бути кваліфіковані за якимись загальними ознаками, оскільки виникають незаплановано, у процесі мовлення.

У ролі вставлених компонентів виступають переважно речення: *А так взгалі жилося й працювалося Іванові Івановичу, ще раз кажемо, непогано (Остап Вишня).*

2. Конструкції з іменниками *методом, способом, шляхом*, сполукою *за допомогою*.

Підрядні означальні речення - це підрядні речення, які відповідають на питання який? яка? яке? які? і залежать від одного з членів речення, вираженого іменником або іншою частиною мови в ролі іменника.

Підрядні означальні речення приєднуються до головного речення за допомогою сполучних слів *який, чий, котрий, що, де, куди, звідки, коли* та *сполучників щоб, як, ніби, наче, неначе*: *А справжня слава- це прекрасна жінка, що на могилу квіти принесе (Л. Костенко*).

В наведеному прикладі підрядне речення приєднується до головного сполучним словом *що*. Воно є підметом підрядного речення (його можна замінити на сполучне слово *яка*, а також на *вона, жінка*).

Окремо виділяються *займенниково- означальні речення*, які пояснюють член головного речення, виражений займенником *той*, вжитим у значенні іменника: *Те, що було, минулося, І знову не буде (Т.Шевченко*).

Підрядні з'ясувальні речення - це підрядні речення, які відповідають на питання відмінків і пояснюють присудок у головному реченні.

Вони приєднуються до головного речення за допомогою сполучних слів *хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, відколи, як* та сполучників *що, як, щоб, ніби, мов, наче, неначе.*

Сполучне слово є членом підрядного речення і вимовляється з підкресленою інтонацією: *З дороги видно було, як вився у низині кривульками глибокий та каламутний Прут (М.Коцюбинський*).

Підрядні обставинні речення - це підрядні речення, які відповідають на ті ж питання, що й обставини в простому реченні.

Вони поділяються на підрядні *місця, часу, способу дії, порівняльні, міри та ступеня, причини, мети, умовні, допустові, наслідкові*.

підряднообставинне речення	**приклади**
місця	*Будь там, де ти є*
часу	*Він почекав, поки вагон зрушив з місця*
способу дії і ступеня	*Кожен живе так, як він хоче*
порівняльне	*Хмари насувалися, наче великі хвилі*
причини	*Я зробив це через те, що люблю*.
мети	*Ми приїхали сюди, щоб відпочити*
умовне	*Якщо добре попрацюєш, одержиш нагороду*
допустове	*Хоч і не рідний він, але добра душа*
наслідкове	*Вже ніч, так що краще не виходь*

Вправа-1. Спишіть, розставляючи пропущені розділові знаки. Визначте вид підрядних частин.

1. Прийде час коли наука випередить фантазію (Жуль Верн). 2. Скажи що-небудь щоб я тебе побачив (Сократ). 3. Будь-яка праця стає творчістю якщо ти вкладаєш у неї душу (В.Сухомлинський). 4. Поганий той школяр який учителя не переважить (Леся Українка). 5. Людина яка не вміє мовчати не вміє й говорити (І. Вільде). 6. Мова вмирає коли наступне покоління втрачає розуміння значення слів (В. Голобородько).

Вправа-2. Спишіть складні речення, вставляючи замість крапок сполучники або сполучні слова відповідно до виду підрядної частини, зазначеного у квадратних дужках.

1. Улянка бачила, ... [з'ясувальна] на тихій галявині навзаводи пнулися рослини до сонця (О.Донченко). 2. ... [часу] опустилися сутінки, звір побіг до канави і заходився рити нову нору (В.Раєвський). 3. У барвінку купали немовлят, ... [мети] росли здоровими та щасливими (Із журналу). 4. В пахучій хмарі дощової глиці стоїть туман, ... [порівняльна] небо на землі (Л.Костенко). 5. Останні промені сонця осявають великий кам'яний хрест, ... [означальна]

височить на оксамитовому килимі різнотрав'я (П.Утевська). 6. На жаль, я теж не все знаю про Василя Симоненка, ... [допустова] пройшов стежками його дитинства і юності (М.Сом).

Вправа-3. Прочитайте складнопідрядні речення. Визначте вид кожного з них, поставивши питання від головної частини до підрядної.

1. Марія Приймаченко малювала на ватмані, використовуючи акварель і гуаш, які надавали соковитості й щільності зображенням квітів, птахів, звірів, орнаментів, сценок із народного життя (М. Шинкарук). 2. Жовтогаряче тло створює враження, ніби картину наповнює сонячне світло (М. Шинкарук). 3. Упевнившись, що все впорядковано добре, кошовий зняв шапку й перехрестився на схід сонця (А. Кащенко). 4. Поки почало світати, козаки були вже далеко за Очаковом (А. Кащенко). 5. З півночі дихнув вітерець і, понадимавши на чайках вітрила, погнав їх туди, куди направляли керманичі, — на схід сонця (А. Кащенко). 6. Незважаючи на те, що споруду часто перебудовували, Марийський палац у Києві зберіг первинні риси архітектурного стилю бароко (О. Ламонова). 7. Кожен, хто потрапляє в парк «Софіївка», немов переноситься в іншу епоху (О. Седак).

Вправа-4. Доповніть запропоновані головні частини підрядними. Запишіть їх. Визначте вид кожного із записаних речень.

1. Усі присутні почули пісню, що... . 2. Цей роман допоміг мені зрозуміти, що... . 3. Прочитана поезія вразила мене так сильно, що... . 4. Виступ музикантів був дуже оригінальним, так що... . 5. Переглянута експозиція привернула мою увагу тому, що... . 6. Незважаючи на те що..., шкільна волейбольна команда зайняла в районі перше місце.

Вправа-5. Доповніть запропоновані підрядні частини складнопідрядного речення головними частинами. Запишіть їх. Визначте вид кожного із записаних речень.

1. ... , коли надворі розвидняється. 2. ... , мов пролетіла велика волюта куля, ... 3. Хоч і невеликий був літній будиночок, ... 4. Щоб гарно відпочивати в неділю, ... 5. ... , дарма що були дібрані заздалегідь матеріали до теми твору. 6. ..., що стояла серед степу, ... 7. ..., які описано в поемах Т. Шевченка. 8. Щоб повною мірою насолоджуватися творами Омара Хайяма, ...

Вправа-6. Прочитайте речення. Визначте головні і підрядні частини. Підкресліть сполучники підрядності однією рискою, а сполучні слова — двома.

1. Живем, допоки любимо (*П. Осадчук*). 2. Вічна шана, вічна честь і слава тим, чия не сивіє душа! (*В. Симоненко*). 3. Тільки тим історія належить, хто сьогодні бореться й живе (*В. Симоненко*). 4. Як бабиного літа срібні ниті, думки пливуть і світять оддалік (*Д. Павличко*). 5. Я покажу вам сад, де на колінах яблуні спить вітер (*М. Вінграновський*). 6. Біла рівнина, що простяглася круг села, скрізь закінчувалась лісами (*В. Василевська*). 7. Що краще є від простих слів, коли вони із серця ллються! (*М. Рильський*). 8. Повільне сонце на тумані

до проса випливло з води, де на пташинім щебетанні тинявся малиновий дим (*М. Вінграновський*). 9. Голубами злітали у небо димки від вокзалу, ніби звали мене у незвідані далі оті (*Л. Забашта*).

Практичне заняття № 18

Тема – 15. Форми залежних слів і стилістичне забарвлення в конструкціях способу дії, міри й ступеня.

План:

1. Конструкції з іншими прийменниками і відмінковими формами іменника. Форми залежних слів у цих конструкціях. Стилістичне забарвлення вказаних конструкцій.
2. Соціально-культурна сфера. Читання. Поповнення активного і потенційного словника студентів соціально-культурною лексикою. Формування вмінь і навичок вибору основної інформації з тексту. (Текст №2, С. 95)

1. Конструкції з іншими прийменниками і відмінковими формами іменника. Форми залежних слів у цих конструкціях. Стилістичне забарвлення вказаних конструкцій.

Підрядні речення залежно від змісту та зв'язків із головним реченням поділяються на означальні, з'ясувальні та обставинні. Всі ці види речень подані в таблиці.

Підрядні означальні речення

пояснюють член головного речення, виражений іменником або іншою частиною мови в ролі іменника, і відповідають на питання *який?*(*Раптом вітер зняв хмару пилу* (яку?), *яка закрила все* (М. Коцюбинський)). Підрядні означальні речення поєднуються з головним за допомогою сполучних слів *який, котрий, чий, що, де, куди, звідки* і підрядних сполучників *що, щоб, ніби, наче, як*. Для виділення іменника і залежного від нього підрядного речення використовуються вказівні слова *хто,такий, той, кожен, весь* (***Ті*** *пісні любі,* ***що*** *несуть радість межи люди* (Нар. тв.)).

Підрядні з'ясувальні речення відповідають на питання непрямих відмінків і уточнюють зміст присудка в головному реченні. Відповідно, базовими в головному реченні виступають дієслова, які означають різні вияви сприйняття, відчуття (*розуміти, бачити, чути, стежити*), мислення (*міркувати, вирішувати, думати*), мовлення (*говорити, відповідати*), почуття (*радіти, щасливий*), волевиявлення, спонукання (*хотіти, вимагати, заборонити*) тощо. Іноді замість дієслова-присудка підрядне речення може відноситися в головному до віддієслівного іменника, прикметника чи дієприкметника, присудкових слів, фразеологічних словосполучень з подібними значеннями (***Даю голову на відруб****, що з ними нічого не сталося* (О. Гончар)).

Підрядні з'ясувальні речення поєднуються з головними за допомогою сполучників *що, щоб, ніби, мов, як, коли, ніби, наче, чи* та сполучних слів *хто, який, чий, де, куди, як* (*Я люблю,* ***коли*** *ми лежимо на печі, а у печі під нами*

булькотить борщ (М. Вінграновський)). До пояснюваних слів у головному реченні може відноситися вказівне слово *той, та, те, ті* у всіх відмінкових формах (*Денщик покинув смажити ковбасу і швидко переклав офіцерові* ***те, що*** *сказав Джмелик* (Гр. Тютюнник)).

Підрядними обставинними називаються речення, що вказують, як, за яких обставин відбувається дія в головному реченні, і відповідають на питання *де? куди? коли? як? чому? за якої умови?* тощо. Підрядна частина в таких складних реченнях виступає щодо головної в ролі обставини або уточнює обставину в головній частині. Підрядні обставинні речення можуть стояти перед, після або в середині головного речення.

Підрядні обставинні речення поділяються на такі види: підрядні місця, часу, ступеня і способу дії, мети, причини, умови, допустові, наслідкові.

Підрядними реченнями ступеня і способу дії називаються такі речення, які вказують на спосіб або ступінь вияву дії, ознаки, названої в головному реченні, і відповідають на питання *як? у який спосіб? якою мірою? наскільки?* Ці підрядні речення приєднуються до певного слова або сполучення слів у головному реченні за допомогою сполучників *як, що, щоб, ніби, наче, мов, чим…тим.* У головній частині можуть бути співвідносні слова *так, до того, такою мірою, стільки, настільки* (*Справа настільки ясна,* (на скільки?) *що навряд чи потрібне обговорення* (А. Головко)).

Підрядні речення способу дії поділяються на **непорівняльні** та **порівняльні**. У складнопідрядному реченні з непорівняльним підрядним способу дії головне та підрядне речення співставляються без порівняння дій та процесів, про які в них ідеться (*Так тихо, хоч мак сій* (М. Номис)). Коли ж дія головного речення порівнюється з дією підрядного, то це складнопідрядне речення з підрядним способу дії є порівняльним (*Червоні, жовтогарячі, жовті веселчані смуги були такі ясні, неначе горіли тихим полум'ям* (І. Нечуй-Левицький)). Часто підрядні порівняльні речення бувають неповними (*На новому місці хлопці почувалися так, неначе вилізли з чорної нори на світло денне* (І. Багряний)).

Підрядні порівняльні речення слід відрізняти від порівняльного звороту, який є частиною простого речення. На відміну від підрядного порівняльного речення, порівняльний зворот не має присудка (*Як паросць виноградної лози, плекайте мову!* (М. Рильський)).

Вправа-1. І. Визначте види підрядних речень за значенням.

ІІ. Самостійно складіть речення з підрядними способу дії, місця, причини, мети.

1. Той господар в просторі безмежному, хто душею відрікся меж! (*В. Симоненко*). 2. Не можна любити народів других, коли ти не любиш Вкраїну! (*В. Сосюра*). 3. Хоч труд важкий у хлібороба, але висока в хлібі проба! (*Л. Забашта*). 4. І мальва стоїть, як ракета ступінчата, націлена кимось у безмір небес (*Д. Білоус*). 5. Ще дощ у хмарі, ще вона не знає, де дітись їй у небі понад гаєм (*М. Вінграновський*). 6. Сидів і довго думав над собою блакитний вечір вдома навесні, тим часом як спливалася водою його зоря на темному веслі (*М.*

Вінграновський). 7. Вітаю день осіннього приносу, коли оберну в пісню стоголосу свою — до краплі — силу молоду! (*Д. Павличко*).

Вправа-2. Прочитайте речення і визначте тип підрядності.

1.Кожен народ, що дбає просвоє сьогоднішнє і майбутнє, знає, до чого веде руйнування чи зрікання рідної мови (*К. Мотрич*).

2.Страшні слова, коли вони мовчать, коли вони мовчать, коли вони зненацька причаїлись, коли не знаєш, з чого їх почать, бо всі слова були уже чиїмись (*Л. Костенко*)

3.Не страшно старіти поетам, бо є в них в житті головне, узяте від сонячних весен, що в старості не промине (*Л. Забашта*).

4.Я піду туди, де нині зацвіли троянди гожі, де озера манять сині і горять багрянцем рожі *(Л. Забашта)*.

5.Як хороше радіти без причини, коли на місто сутінь опада і чується, як тихо, безупинно дзюрчить у стоки весняна вода (*В. Симоненко*).

Вправа-3. Поставте розділові знаки в реченнях, поясніть їх.

1. У сад вишневий стежка пролягла де вінок черешня одягла. 2. Як без повітря хліба і води не може жити на землі людина так я без тебе черствію завжди жадане пісне подруго єдина. 3. Немов на крилах дні і ночі линуть цінуй же їх як скарб поки живеш бо марно десь прогаяну хвилину й ракетою уже не доженеш. 4. Але вогник дому отчого скрізь я в серці пронесу бо до болю серцю милі ті рідні батьківські місця звідкіля назустріч вилетів бурям віхолам сонцям. 5. Зайду в траву і ляжу горілиць прислухаюсь як з вітром гай шепоче. 6. В холодні зими в теплі пори коли цвітуть рясні сади зелений вогник семафора до себе кличе поїзди. 7. Шумлять смереки звихрено шумлять неначе кличуть в гори і долини де сивими туманами димлять розбуджені карпатські полонини. 8. Давно пора дитинства одцвіла мов яблунь зачароване галуззя... 9. Любов це юності кипіння в якому кожен з нас палахкотів... *(Із тв. Д. Луценка)*.

Вправа -4. Виконайте синтаксичний розбір поданих речень.

1. Коли каштани в Києві цвітуть і пахнуть медом голоси киянок, моя душа світлішає, мов ранок *(Д. Павличко)*.

2. Пригорнись до мене, слово, коли щира ллється мова, коли думка, як зірниця, хоче людям прислужиться (*Л. Забашта*).

3. Є такі, що тихо жити вміють, гнуться під вітрами, як трава *(В. Симоненко)*.

Практичне заняття № 19

Тема – 16. Конструкції з дієприслівниками зі значенням способу дії.

План:

1. Конструкції з дієприслівниками зі значенням способу дії.

2. Соціально-культурна сфера. Читання. Розвиток умінь і навичок ознайомчого читання. Поповнення активного і потенційного словника студентів соціально-культурною лексикою. Формування вмінь і навичок вибору основної інформації з тексту. (Текст №2, С. 95)

1. Конструкції з дієприслівниками зі значенням способу дії.

ВИДИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ				
Вид		**Значення підрядної частини**	**Засоби зв'язку**	**Питання, на які відповідає підрядна частина**
З підрядними означальними частинами		Пояснює іменник, займенник або іншу частину мови в значенні іменника в головній частині.	Сполучні слова: *хто, що, який, чий, котрий, де, коли, куди, звідки*; сполучники: *що, ніби, мов, наче* і под.	який? чий? котрий?
З підрядними з'ясувальними частинами		З'ясовує, пояснює в головній частині значення дієслова-присудка (найчастіше) або іншої частини мови.	Сполучні слова: *хто, який, чий, котрий, де, куди, звідки, коли, як*; сполучники: *що, щоб, мов, ніби, наче, неначе* і под.	Питання непрямих відмінків: кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? на кому? на чому?
З підрядними обставинними частинами	**Місця**	Указує на місце або напрям дії головної частини.	Сполучні слова: *де, куди, звідки.*	де? куди? звідки?
	Часу	Указує на час здійснення того, про що говориться в головній частині.	Сполучні слова: *відколи, поки, доки, аж поки, аж доки*; сполучники: *коли, як, після того як, з того часу як, як тільки, щойно, ледве, тільки що.*	коли? відколи? як довго? з якого часу? з яких пір?
	Способу дії і ступеня	Указує на ступінь вияву ознаки або спосіб дії головної частини.	Сполучні слова: *як, скільки, наскільки*; Сполучники: *що, щоб, мов, як, чим… тим, наче, неначе, ніби.*	як? якою мірою? наскільки? яким способом?
	Умови	Указує на умову здійснення того, про що йдеться в головній частині.	Сполучники: *як, якщо, якби, коли, коли б, аби.*	за якої умови? при якій умові?
	Причини	Указує на причину здійснення того, про що йдеться в головній частині	Сполучники: *бо, тому що, через те що, тим що, у зв'язку з тим що, оскільки.*	чому? з якої причини? через що?
	Мети	Указує на мету здійснення того, про що йдеться в головній частині	Сполучники: *щоб, для того щоб, аби.*	для чого? з якою метою?
	Порівняльні	Пояснює головну частину через порівняння	Сполучники: *як, мов, наче, неначе, немовби.*	як? подібно до чого?
	Допустові	Указує на факт, усупереч якому відбувається те, про що йдеться в головній частині.	Сполучники: *хоч, хоча, дарма що, незважаючи на те що, нехай, нащо.*	незважаючи на що? всупереч чому?
	Наслідкові	Указує на наслідок дії, про яку йдеться в головній частині.	Сполучник *так що.*	На питання не відповідає.

Підрядні речення місця, часу, причини

Підрядні місця вказують на місце, напрям, вихідний пункт дії, про яку йдеться в головному реченні, і відповідають на питання *де? куди? звідки?* Вони приєднуються до головного речення сполучниками *де, куди, звідки*, яким у головній частині можуть відповідати слова *тут, там, десь, туди, кудись, звідти, скрізь, усюди* (*Я їду туди, де мене чекає вільний степ, тихі задумливі озера, пісні на чумацьких дорогах…* (М. Хвильовий)).

Підрядні часу вказують на час дії або стану, про які йдеться в головному реченні, і відповідають на питання *коли? відколи? доки? як довго?* Вони приєднуються до головного речення сполучними словами *як, як тільки, скоро, ледве, під час того як, після того як, з тих пір як.* У головному реченні деяким із названих сполучників можуть відповідати вказівні слова *тоді, відтоді, доти* (*Чому ж стоїш без руху ти, Коли весь світ співає?* (О. Олесь)).

Підрядні причини вказують на причину того, про що йдеться в головному реченні, і відповідають на питання *чому? через що? з якої причини?* Вони приєднуються до головного речення сполучниками *бо, тому що, через те що, від того що, завдяки тому що, оскільки*(*Не злякать вам нікого, холодні сніги, Бо розтопе вас сонце блискуче…* (О. Олесь)).

Складені сполучники в обставинних причини можуть повністю належати до підрядної частини або розчленовуватися. При розчленуванні цих сполучників на дві частини, слова *тому, через те* є співвідносними. Відповідно, у першому випадку кома ставиться перед усім складеним сполучником, а в другому — після співвідносних слів. Якщо співвідносне слово належить до головної частини, на нього завжди падає логічний наголос (*Мабуть, тому, що село коло річки близько, таке все свіже, зелене та ярке…*(Марко Вовчок) **—** *Усе свіже, зелене та яре, тому що село коло річки*).

Підрядні мети, умовні, допустові, наслідкові

Підрядні мети вказують, з якою метою відбувається дія, про яку говориться в головному реченні, і відповідають на питання *з якою метою? для чого? навіщо?* Вони приєднуються до головного речення за допомогою сполучників *щоб (аби), для того щоб, з тим щоб*.

Складені сполучники в обставинних мети, як і в обставинних причини, можуть повністю належати до підрядної частини або розчленовуватися. При розчленуванні цих сполучників слова *для того, з тим* є співвідносними, а на сполучник *щоб* падає логічний наголос. У першому випадку кома ставиться перед сполучником, а в другому — після співвідносних слів (*Я прийшла сюди для того, щоб поговорити з Вами, а не сперечатися*).

Підрядні умовні вказують на умову, за якої можливе те, про що йдеться в головному реченні. Вони відповідають на питання *за якої умови?* і приєднуються до головного речення за допомогою сполучників *якщо, коли, якби, як, аби, тільки б.* Коли підрядне умови стоїть перед головним реченням, то між ними можуть також стояти сполучники *то й, і* (***Як*** *нема чого їсти,* ***то*** *й святий забунтує…* (В. Винниченко)).

Підрядні допустові вказують на умову, незважаючи на яку або всупереч якій відбувається дія в головному реченні, і відповідають на питання *незважаючи на що?* Вони приєднуються до головного речення сполучниками *хоч, дарма що, як не, хай, хоча, незважаючи на те що*. Коли підрядне допустове речення стоїть перед головним, то між реченнями можуть бути протиставні сполучники *а, але, проте, зате, однак* (***Хоч*** *була рання весна,* ***але*** *надворі було вже гаряче* (І. Нечуй-Левицький)).

Підрядні наслідкові вказують на наслідок того, про що йдеться в головному реченні. Вони не відповідають на питання, завжди стоять після головного речення і приєднуються до нього сполучником *так що* (*Теплий туман слався по полю і наливав балку по самі вінця,* ***так що*** *дерева потопали в ньому* (М. Коцюбинський)).

Вправа-1. Виконайте завдання запропонованих варіантів.

Варіант А. Опишіть усно дівчину або хлопця, використавши порівняльні звороти. Скористайтеся поданою довідкою.

****Довідка.*** Для опису дівчат: стрункa, як тополя; горда, мов князівна; розкішна, як жоржина; колюча, як троянда; граціозна, як лань; усміхнена, як сонечко; вертлява, як білочка.

Для опису хлопців: ставний, як явір; міцний, як дуб; нестримний, як вітер; сміливий, як тигр; привітний, як сонечко; хвацький, як козак.

Варіант Б. Складіть і запишіть речення з поданими порівняльними зворотами. Звороти підкресліть як члени речення.

Мов калина, наче дзвіночки, мов лід, майже як і вчора, як пір'їна, мов золоті сльози.

Вправа-2. Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Обґрунтуйте свою відповідь. Підкресліть порівняльні звороти як члени речення.

І. 1. Їх сміх і спів як джерело, з якого п'єш травневі роси (М. Боровко). 2. Липень, що в густі покоси вгруз, селу неначе хлопчику малому натяг на очі сонечка картуз (М. Боровко). 3. Зимовий вечір, закуривши люльку, розсипав зорі наче іскри (В. Симоненко). 4. Вишитий або тканий рушник як місток до наших душ від часів недавніх і далеких... (М. Чудна). 5. Через душі мов через вокзали гуркотять состави почуттів (В. Симоненко). 9. І дивиться місяць на землю, де в цвіті немов у фаті йде весна (Д. Іванов). 7. Голова без розуму як ліхтар без свічки (Нар. творчість).

ІІ. Виберіть із речень порівняльний зворот, який, на вашу думку, найпоетичніший.

Вправа-3. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. Вказати одиничні дієприслівники. Пояснити вживання розділових знаків.

І. Співають ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть. (Т.Шевченко.) Тепер, співаючи, дівчата тією стежкою ідуть на спільну працю.(М.Рильський.) По

вулиці ідуть співаючи дівчата, і під гармонію співають парубки. (В.Сосюра.) Заспівали ідучи хлопці-білоруси. (П.Усенко.) Співають хлопці, їдучи в кіно. (Д.Павличко.) Спочиваючи, бійці славну пісню співають. (П.Тичина.) Добре пісні співати пообідавши. (Нар.творч.)

II. Мати ходить гукаючи, свого сина питаючи. Згадай мене, мамо, пообідать сівши, а я тебе ізгадаю не пивши, не ївши. Лінивий сидячи спить, а лежачи робить. До роботи плачучи, а до танців скачучи. Не хвались почавши, а хавались намолотивши. Наймит ходячи наїсться, а сидячи виспиться. Ївши, гріється, а працюючи, мерзне. Багатий помирає недоївши, а бідний переївши. Більше добув лижучи, ніж відриваючи (кусаючи). Як здоров'я маємо – не дбаємо, а стративши плачемо. Пряме дерево і вмирає стоячи. Сидячи, з лісу дров не наносиш. Спотикаючись, вчаться вище ноги піднімати. Жити розкошуючи. Жити, горе покотивши.

Вправа-4. Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки *(подаємо речення без їх вилучення).* Позначити орфограму «Буква *и* в суфіксах дієприслівників». Дієприслівникові звороти та одиничні дієприслівники підкреслити як відповідні члени речення.

Буйний вітер замовк, пролетівши. (Леся Українка.) Жахаючи, вривається в легені зловіщий вітер. (М.Бажан.) Зоря, вклоняючись небу, падала в комиші. (Д.Павличко.) Кудись біжать, співаючи, дроти, хвилюється під сонцем стигле жито. (В.Сосюра.) А я іду, мій друг, з тобою, одкривши серце всім вітрам! (В.Сосюра.) Сонце жбурляє пригорщі золота, всесвітом граючи в росах тремких. (М.Самійленко.) Тополі в ряд, леліючи красу, шумлять собі на тім яснодорожжі. (А.Малишко.) Джмелям і бджолам липа платить мито, медовий дух, мов світло, в світ ллючи. (В.Коротич.) Летять за вітром бджоли у суцвітті, забувши про свої прозорі крила. (І.Драч.) А за березою дуби стоять, тримаючи віки на своїх обважнілих руках. (М.Стельмах.) І розцвілися буйно клени, цвітінням сплівшись угорі. (М.Стельмах.) Край балки, проводжаючи потоки, петрів батіг сміється синьооко. І коси розпустила ковила, радіючи, що злива відгула. (В.Павловський.) Відбившись тільки в склі, минає дощик. (М.Самійленко.)

Практичне заняття № 20-21

Тема – 18. Складне речення зі сполучниками і співвідносними словами у значенні міри ознаки.

План:

1. Складне речення зі сполучниками *що, щоб* і співвідносними словами *так, (не) так, (не) такий, (не) настільки, (не)такою мірою, (не)надто, недостатньо* у значенні міри ознаки. Форма предиката в підрядній частині таких речень.
2. Навчально-професійна сфера. Писемне мовлення. Формування вмінь і навичок писемного мовлення (тезування прочитаного тексту за спеціальністю).

1. **Складне речення зі сполучниками *що, щоб* і співвідносними словами *так, (не) так, (не) такий, (не) настільки, (не)такою мірою, (не)надто, недостатньо* у значенні міри ознаки. Форма предиката в підрядній частині таких речень.**

Підрядне міри і ступеня вказує на міру чи ступінь вияву дії головного речення або на ступінь вияву ознаки, вираженої прикметником, прислівником або іменником у головному реченні. Відповідає на питання наскільки? якою мірою?

Приклад: *Сонце так світить ласкаво, (якою мірою?) що аж каміння сміється (М. Коцюбинський). І рости, і діяти нам треба так (як? якою мірою?), щоб аж гриміло з краю в край (П. Тичина). Вигострю, виточу зброю іскристу, (наскільки?) скільки достане снаги мені й хисту (Леся Українка).*

Поєднується з головним реченням сполучниками та сполучними словами *що, що аж, скільки, наскільки, як, наче, мовби, немовби, ніби, щоб.* У головному реченні їм відповідають вказівні слова так, такий, така, таке, стільки, настільки.

Підрядне речення міри і ступеня найчастіше стоїть після головного.

Сполу́чне сло́во приєднує підрядне речення до головного і водночас є членом підрядного речення. У ролі сполучних слів виступають відносні займенники і прислівники *хто, що, який, чий, котрий, де, куди, звідки, як, чому, коли* (Хто думає, той і розум має (Нар. тв.)).

Різниця між сполучниками та сполучними словами полягає в тому, що:

- сполучники не відповідають на питання, а сполучні слова відповідають;
- підрядне речення зі сполучним словом можна перетворити на питальне речення, а зі сполучником — не можна. (Сталося щось таке, чого не могло статися (В. Козаченко) — Чого не могло статися?)
- сполучник можна замінити лише сполучником, а сполучне слово — тільки іншим сполучним словом.

Приклади сполучних слів, схожих на сполучники: ***що, про те, щоб.***

Хлопчик сповістив, що приїде у суботу. (Що - сполучник)

Хлопчик пригадав, що написано у вправі. (Що - сполучне слово)

Що б не робив, усе не так. (Що б - сполучне слово)

Я хочу, щоб був мир. (Щоб - сполучник)

Вправа-1. І. Прочитайте. Випишіть складні речення з підрядними міри і ступеня.

1. Запорожці використовували в походах проти Туреччини підводні човни раніше, ніж це було в Західній Європі (О. Апанович). 2. Він говорив так весело, що майже всі поснули (Микола Хвильовий). 3. А лист же так тихо шепотить, так тихо, нібито старенька бабуся куняючи шепче онучатам казку (М. Кропивницький). 4. Ви навчіть мене вишивки, мамо! І навчіть мене, рідная, так, щоб з мережки живими словами промовляли волошки і мак (Т. Масенко). 5. На серці було так легко, радісно, як часом у малої дитини гарного погідного ранку (М. Коцюбинський). 6. Конюшина так рясно та буйно зацвіла, наче синювато-

червоні вогники побігли по траві (Н. Коломієць). 7. Увага до нього була настільки велика, що Дорош ночував себе дуже незручно і ще нижче схиляв голову (Г. Тютюнник). 8. Скільки намолотили, стільки й загатили (Народна творчість). 9. Я так її, я так люблю, мою Україну убогу, що проклену святого Бога, за неї душу погублю! (Т. Шевченко).

II. Підкресліть член речення в головній частині, який пояснюється підрядним міри й ступеня. До поданих частин складного речення доберіть продовження — підрядні міри і ступеня. Запишіть утворені речення.

1. Повітряний змій піднявся так високо, що аж... . 2. Отакий весняний сонячний день видався, як... . 3. Я настільки захоплений книжкою, мовби... . 4. Стільки різних думок роїлося в голові, наче... . 5. Як..., так змінювалися пейзажі за вікном автомобіля. 6. Учень так швидко формулював правило, що,... дня.

Вправа-2. Порівняйте речення у таблиці, записані справа і зліва. Визначте, які з них характеризуються більшою образністю і виразністю. Завдяки чому, на вашу думку, це досягається? За потреби скористайтеся порадою «Як порівняти явища», уміщеною наприкінці підручника.

1. Вечір чеше розпущені коси в золотому, як сон, ручаї (Г. Коваль).	1. Вечір чеше розпущені коси в золотому ручаї.
2. А проміння довге, як мітли, обмете сизо-хмарну даль (В. Симоненко).	2. А проміння довге обмете сизо-хмарну даль.

Вправа-3. Спишіть речення, розставте розділові знаки. Підкресліть порівняльні звороти.

1. Вже блакитний шовк неба покриває мереживом чорних гіллячок наче ажурною мантильєю (М. Коцюбинський). 2. Курява стелилась по гладкому як дзеркало ставку і купалась у хвилях рожевого світла (М. Коцюбинський). 3. На самому краю галявини, у канаві, під опалим листям, під снігом ніби під жовтою ковдрою сплять жаби (Г. Скребицький). 4. Веселий дощ, жартун весни, танцює мов на святах (М. Нагнибіда). 5. Хмарка пливе кучерява, тихо як сон розтає (В. Сосюра). 6. Лежать покоси мов покірні леви... І сонце полудневе — як гора... (А.Мойсієнко).

Практичне заняття № 22-23

Тема–19. Вираження порівняння.

План:

1. Вираження порівняння зі сполучником *як, також* та співвідносними словами *такий самий*.

2. Вираження порівняння з прийменниками *подібно (до кого, до чого), на зразок (чого)* та інші.

3. Соціально-культурна сфера. Читання. Розвиток навичок і вмінь ознайомчого читання тексту соціально-культурного характеру. (Текст №2, С. 95)

1. Вираження порівняння зі сполучником *як, також* та співвідносними словами *такий самий*.

Про те, які синтаксичні конструкції є порівняльними зворотами та як вони виділяються в усному мовленні й на письмі.

До відокремлених членів належить порівняльний зворот — слово чи словосполучення, які, порівнюючи одні предмети, дії, ознаки з іншими, образно характеризують їх.

Порівняльний зворот уводиться в речення за допомогою сполучників: ***як, наче, немов, ніби, нібито, немовбито.***

Порівняльний зворот на письмі виділяється комами. Наприклад: *Це місто прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко).*

Примітка. Порівняльний зворот, що належить до стійких словосполучень (фразеологізмів), комами не відокремлюється. Наприклад: *Мовчить як риба.*

Особливості звороту. Порівняльний зворот образно характеризує предмети, дії, ознаки шляхом порівняння їх з іншими предметами, діями, ознаками. Порівняльні звороти вводяться в речення за допомогою порівняльних сполучників як, мов, мовби, немовби, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, буцім тощо. У реченні порівняльний зворот є одним членом речення і здебільшого виконує синтаксичну роль обставини способу дії.

Наприклад: І горобці, неначе, з-за куліс,упали табуном на просо(В. Симоненко).

Зверніть увагу!

Потрібно розрізняти прості речення з порівняльним зворотом і складні речення, у яких порівняльна частина приєднується сполучниками *як, мов, ніби, наче* тощо. Наприклад: *Я згадую, як відчинила ти привітно двері у свою кімнату... (К. Герасименко).*

У цьому реченні частина *«як відчинила ти привітно двері у свою кімнату»* має граматичну основу «ти відчинила», а отже, є реченням, а не зворотом.

Виділення зворотів. Порівняльні звороти в усному мовленні виділяються інтонацією, а на письмі - комами. Якщо зворот стоїть у середині речення, то коми ставляться з обох боків.

Порівняйте на прикладі! 1. Люблю, мов сонце, материнську мову. 2. Мов сонце, люблю материнську мову. 3. Люблю материнську мову, мов сонце.

Кома не ставиться. Порівняльний зворот не відокремлюється комами в таких випадках:

• Якщо порівняльний зворот є частиною ***складеного присудка***. У цьому випадку можна поставити тире. Наприклад: *Дівчина - мов маківка*.

• Якщо перед порівняльним зворотом є прислівники *майже, зовсім.* Наприклад: *Хлопці говорили майже як дорослі.*

• Якщо порівняльний зворот входить до складу фразеологізмів типу «*жити як сир у маслі, боятися як вогню»* тощо. Наприклад: *Запахло сіркою, горілим, і дощ линув як з відра (Панас Мирний).*

Зверніть увагу!

Не слід сплутувати з порівняльним зворотом прикладку зі словом ***як***, яка на письмі здебільшого комою не відокремлюється. Наприклад, у реченні Франко як поет відомий у світі - вислів «як поет» є прикладкою, а не зворотом (у цьому реченні не порівнюється Франко з поетом, бо він і є поетом. Мовиться про те, що Франко відомий світу в ролі поета).

Запам'ятаймо!

Сполучники порівняльні: *як, мов, наче, неначе, немов, ніби, немовбито.*

Вправа-1. Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення, вкажіть художні засоби, зокрема порівняння. Поясніть роль порівняльних зворотів як засобу художнього вираження.

***

От стеляться розложисті, як скатерть, зелені левади. Густа, як руно, трава й дрібненька, тонісінька осока доходять до самої води. Подекуди по жовто-зеленій скатерті розкидані темно-зелені кущі верболозу, то кругленькі, наче м'ячики, то гостроверхі, неначе тополь ки. Між м'якими зеленими берегами в'ється гадюкою Роставиця... А там далі вона повилася між високими вербами та лозами, що обступили її стіною з обох боків (За І. Нечуєм-Левицьким).

Вправа-2. Прочитайте. Доведіть, що лише в одному з поданих речень перед порівняльним сполучником ставиться кома.

1. На конвертах хат літо клеїть віконця як марки (Л. Костенко). 2. Старенька мати коло хати немов криниця степова (І.Доценко). 3. Вогонь як символ життя вважався найбільшою святістю (В. Скуратівський).

Вправа-3. Випишіть лише ті речення, в яких порівняльні звороти відокремлюються комами. Звороти підкресліть як члени речення.

1. Тихесенько стукає в шибку бентежне як сон зітхання (Н. Гамалій). 2. На заході півнеба охопили нерухому заграву, дощ лив як з відра (О. Гончар). 3. Веселий дощ посипався мов крізь сито, вмить заснував прозору далечінь (В. Скомаровський). 4. Отак і людина б'ється як та риба об лід (Нар. творчість). 5. І вже струмочки наче діти побігли смішно по траві. Сомноворічна ніч як казка (Є. Гуцало). 7. Капітан Косачів немов прокинувся од сну (Ю. Збанацький). 8. Моя любов як море, що висохнуть не може... (В. Сосюра). 9. Тягуче закашлявся грім, і об листя запорощали великі мов боруб'яхи краплі (В. Симоненко).

Вправа-4. З поданих речень утворіть з кожної пари речень одне речення з порівняльним зворотом. Утворені речення запишіть.

1. Одеса крізь туман здалеку височіла на березі. Так височіє кістяк старої шхуни (За Ю. Яновським). 2. Люблю я слово строге і вагоме, пряме, чисте. Таким прямим буває промінь, а чистим - дощ (За В. Бичком). 3. Вже колоски, довірливі, звелись навшпиньки, туляться до рук. Такими довірливими бувають діти (За В. Скомаровським). 4. На світі білому єдине домашнє вогнище родинне, оселя наша і сім'я. Такою єдиною є Дніпрова течія (За Д. Білоусом).

Практичне заняття № 24

Тема – 20. Конструкції порівняння.

План:

1. Конструкції порівняння *що є яким*, у зіставленні (в порівнянні з чим), *що є яким на відміну від чого, що збігається з чим, що відповідає чому, що подібне (є подібним) до чого, що відбувається подібно чому, що є тотожним чому, подібність чого з чим виражається в тому, що, що і що відмінні (є відмінними) за чим, що і що (не) ідентичні з чим, що і що протилежні (є протилежними) за чим, що вирізняється чим від чого.*
2. Соціально-культурна сфера. Читання. Розвиток навичок і вмінь ознайомчого читання тексту соціально-культурного характеру. (Текст №2, С. 95).

1. Конструкції порівняння *що є яким*, у зіставленні (в порівнянні з чим).

Порівняльне підрядне речення уточнює, пояснює дію головного речення за допомогою порівняння. Підрядне порівняльне відповідає на питання *як? подібно до чого? як саме?*

Наприклад: *Над голубими вітряками плив журавлиний караван,* (як?) *неначе кликав у дорогу* (В. Сосюра).

Підрядне порівняльне приєднується до головної частини за допомогою сполучників *як, наче, неначе, ніби, нібито, мов, немов, що*. Підрядне порівняльне може займати будь-яку позицію щодо головного.

Підрядне порівняльне потрібно відрізняти від порівняльного звороту.

Підрядне порівняльне — це частина складнопідрядного речення, у якому є один або обидва головні члени. Хоча часто один із головних членів пропущений (найчастіше присудок), але він є в головній частині. На змістову потребу присудка вказують обставина й додаток у підрядному порівняльному і наявність іншого головного члена.

Запам’ятаймо!

Щоб правильно ставити розділові знаки в реченнях, де є слова *як, мов, наче*, треба визначити, яку синтаксичну роль вони виконують. Ніколи не ставимо кому перед *як, мов, наче*, що приєднують присудок. Проте між підметом і присудком може ставитись тире, якщо є потреба виділити присудок. Наприклад: *Зимовий ліс — як кришталевий палац. Його життя — мов широка дорога.*

У складнопідрядному реченні «*Зимовий ліс сяє, як кришталевий палац»* кома відділяє підрядне порівняльне. У простому реченні тире відділяє присудок від підмета.

Прикладка з *як*, що характеризує предмет з якогось одного боку або має значення «у ролі кого, чого виступає предмет», не відокремлюється, але кому ставимо тоді, коли прикладка з як має значення причини. Наприклад: *Медунку як лікарську рослину використовують у народній медицині. Як етнограф і фольклорист, Іван Франко часто робив записи народних пісень.*

У фразеологічних зворотах кому перед *як* не ставимо. Наприклад: *Народ скаже як зав'яже. Дощ ллє як із відра. Він хитрий як лис.*

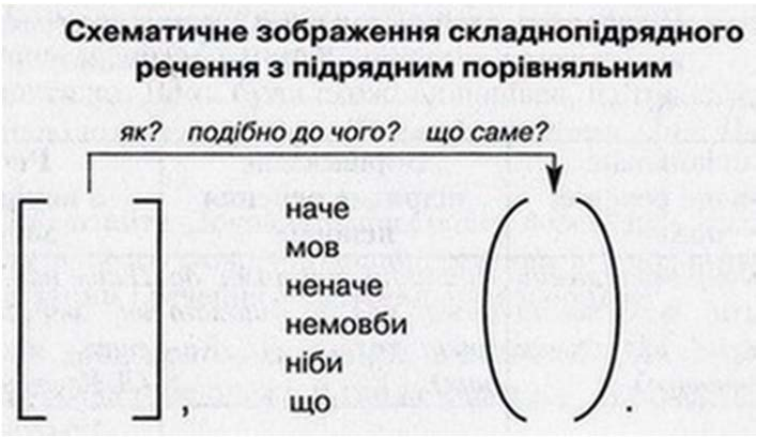

Вправа-1. Випишіть складнопідрядні речення з підрядним порівняльним і порівняльним зворотом.

1. Немає гіршої покути, як в ріднім краї носить пута (Народна творчість). 2. Літа збігають як вода (Народна творчість). 3. Краще не обіцяти, як слова не дотримати (Народна творчість). 4. Безмежнеє поле, як райдуга, в серці сія (В. Сосюра). 5. Пригорнуло серця, мов дитя, пелюстки розквітлої лілеї (О. Деркач). 6. Не встигне ще білий день очі протерти, як починається в лісі радісна музика (П. Козланюк). 7. Принишкли перехожі на хвилину, показують цікавій дітворі, як гамірно видзьобують калину червоногруді жваві снігурі (О. Хало). 8. І бродить місяць над домами, неначе срібний вартовий (В. Сосюра). 9. Од козачої відваги втік паша, як битий лис (Б. Олійник).

Вправа-2. Прочитайте вибрані з поезій Т. Шевченка речення. Розподіліть їх на три типи: а) з підрядними способу дії; б) з підрядними міри й ступеня; в) з підрядними порівняльними. Запишіть.

І. 1. Не так серце любить, щоб з ким поділиться. 2. Мені так любо, любо стало, неначе в Бога... . 3. Тяжко, тяжко мені стало, так, мов я читаю історію України. 4. Як небо блакитне — нема йому краю, так душі — почину і краю немає... 5. Послужи йому так щиро, як мені служила. 6. Грає кобзар, виспівує, аж лихо сміється. 7. Ані хмариночки, та тихо, та любо, як у раї. 8. Орлом сизокрилим літає, ширяє, аж небо блакитне широкими б'є. 9. І блідий місяць на

ту пору із хмари де-де виглядав, неначе човен в синім морі то виринав, то потопав.

ІІ. Випишіть із поетичних текстів Т. Шевченка шість речень з підрядними порівняльними. Обґрунтуйте, чим відрізняються підрядні порівняльні від порівняльних зворотів.

Вправа-3. У поданому тексті є підрядні порівняльні (повні та неповні), речення з порівняльним зворотом. Знайдіть їх і запишіть у таблицю за зразком (таблицю накресліть у зошитах). Підкресліть слово в головній частині або головну частину, якої стосується порівняльна конструкція.

На великому чорному баркасі, що, здавалося, повертав до берега, звивали вітрила. Вітер надував їх, і вони виривалися з рук, ніби лопотіли крилами великі білі птахи. Чорний човен нахилився і ліг боком на блакитні хвилі.

Синє море хвилювалось і кипіло на березі піною. Хвиля скипала молоком, а відтак танула й шипіла на піску, тікаючи в море.

Баркас підскакував на місці, хлюпав, як риба, і не міг пристати до берега. Він бився на хвилі й рвався з котвиці, як пес з ланцюга.

Море дедалі втрачало спокій. Дрібні хвилі зливались докупи і, мов брили зеленкуватого скла, непомітно підкрадались до берега, падали на пісок і розбивались на білу піну. Під човном клекотіло, кипіло, шумувало, а він підскакував і плигав, немов нісся кудись на білогривих звірах (За М. Коцюбинським).

Вправа-4. Запишіть текст, замінивши виділені речення близькими за змістом складнопідрядними з підрядним порівняльним.

Зимова казка

Ти прийшла-таки до мене довгождана, вимріяна, сріблясta... Ти завітала до межигірського гаю вночі. І на землю, на дерева, на почорнілі кущі лягло пухнасте срібло.

Здрастуй, чарівна зимова казко!

Ти прийшла чиста й непорочна, як гнігурка-чародійка, що з'явилася з холодних завій півночі, прийшла й заворожила гай, кожну сосну, березу, осокорину... І заворожила мене самого.

Вийшов я зранку з будинку і застиг від подиву. Зелені сосни стояли по коліна в снігу, одягнувши на себе білі кожухи, вгинаючи під срібним хутром охолоді плечі. А берези! Яким дивом іскрились берези! Вони піднялись із снігів, білокорі, пружні, ковані з кришталю. Вони були схожі на царівен, на гордовитих дочок землі, що володарювали серед білого безгоміння (За І. Цюпою).

Практичне заняття № 25

Тема – 21. Конструкції вираження зіставлення явищ іменником в орудному відмінку з прийменником.

План:

1. Конструкції вираження зіставлення явищ іменником в орудному відмінку з прийменником *з (зі, із*).

2. Навчально-професійна сфера. Читання. Формування у студентів умінь і навичок ознайомчого читання тексту за спеціальністю.

1. Конструкції вираження зіставлення явищ іменником в орудному відмінку з прийменником *з (зі, із*).

При неперехідних дієсловах зі значенням руху, переміщення формою орудного відмінка позначається засіб пересування. Значення засобу виражається іменниками, що позначають тварин, вид упряжки чи предмет, у який їх запрягають, а також іменниками, що позначають механічні засоби пересування. Синонімічні орудному засобу прийменникові конструкції «*на* + іменник у місцевому відмінку» або «*в* + іменник у місцевому відмінку», які здебільшого вносять у структуру речення певну семантичну позначеність: відтінки перебування зверху або всередині предмета (*М. Плющ*).

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов);

усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих з, с, ц та шиплячих ч, ш, шч): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом якось повеселіла хата* (Леся Українка);

рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до Вкраїни свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із, зі (зо)** вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних**,** та для досягнення милозвучності**.**

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено **із** золота; Родина **із** семи душ; Гнат… запріг коні й так їх гнав **із** села, що вони **із** шкури вилазили* (М. Стельмах); ***Із** шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! **Із** стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс **із** тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом **із** сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист **із** Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога… **зі** зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада **зі** знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку **зі** стола* (Леся Українка); ***Зі** школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головко); *Прибув **зі** Львова*.

***Примітка.** **Зо** як фонетичний варіянт прийменника **зі** завжди виступає при числівниках **два**, **три**: *позичив зо дві сотні; не бачила зо три тижні;* може виступати й при займеннику **мною**: *зі (зо) мною, але тільки зі Львова* { Уживаний у художньому мовленні архаїчний прийменник **к** у відповідній позиції має варіянт **ік**: Ще ж як руку притулив [він] к серцю **ік** свому (П. Тичина)}.

Вправа-1. Запишіть подані словосполучення у два стовпчики, добираючи з дужок потрібні займенники:

а) *із (зі);* б) *з.*

Хтось (з, із, зі) нас, дорога (з, із, зі) міста, тесляр (з, із, зі) хутора, Олена (з, із, зі) матір'ю, розмовляла (з, із, зі) батьком, онук (з, із, зі) дідусем, оглядач (з, із, зі) Львова, зустрілася (з, із, зі) артистами, вийшов (з, із, зі) двору, іти (з, із, зі) іншими, привітали (з, із, зі) святом, прощатися (з, із, зі) світом, (з, із, зі) щирим серцем.

Вправа-2. Прочитайте. Докладно (письмово) перекажіть текст, увівши в нього складнопідрядні речення з підрядним порівняльним і речення з порівняльним зворотом.

За вікном дощ, довгоочікуваний, вимріяний. Малі травинки хутко поскидали із себе одежу й гайда купатись! Плавають, пірнають, бризкаються... Дерева спершу тільки всміхалися, а тоді... Ах, яке то щастя — дощ!.. Тендітна вишенька не втрималась і першою пурхнула в дощовий танок. За нею друга, третя... Невдовзі весь сад перетворився на танцювальний майданчик.

Дощ. Сп'янілі від щастя дерева й трава.

А у вікно дивилися самотні калачики, їм теж хотілося під дощ. Тягли до нього потріскані губенята. Натикалися ж на холодне й байдуже скло. Та ніхто цього не бачив.

У щасті ми часто стаємо сліпими.

Чому? (С. Павленко).

Вправа-3 Доберіть до поданих речень синонімічні з підрядними порівняльними. Запишіть їх. Підкресліть граматичні основи.

1. Завірюха звірюкою стогне, виє, реве. 2. Безмежний степ, схожий на море, котить пшеничну хвилю. 3. Вітер, плачучи по-дитячому, б'є листком у шибку. 4. Ми долали перешкоди з упертістю віслюка. 5. Гори освітило сонце, і вони стали схожими на велетнів, що прокидалися від сну.

Практичне заняття № 26

Тема – 22. Вираження зіставлення явищ конструкціями, що позначають пропорційну залежність.

План:

1. Вираження зіставлення явищ конструкціями, що позначають пропорційну залежність.
2. Навчально-професійна сфера. Аудіювання. Формування вмінь і навичок аудіювання тексту, близького за змістом до лекцій із профільних дисциплін.

1. Вираження зіставлення явищ конструкціями, що позначають пропорційну залежність.

Речення із зіставними і протиставними сполучниками. Для зв'язку частин у зіставних складносурядних реченнях використовується сполучник *а,* у протиставних – сполучники *а, але, та* (в значенні *але), зате, проте, однак.*

1) У складносурядних зіставних реченнях зіставляється зміст частин, вказується на зв'язок неконтрастних явищ. При цьому зіставлювані предмети і явища співіснують як такі, що не протидіють один одному, напр.: *Дерева в садку вкрилися порохом, а новий ожеред соломи і зовсім затулив од двору садок* (Петро Панч); *Хлопці і купалися, і дрімали, а сонце все ще високо стояло* (В. Канівець).

· *власне зіставні відношення* між предикативними частинами, тобто відношення без будь-яких додаткових семантичних нашарувань. Саме такі структури є закритими, напр.: *Тимчасом ми їдемо й їдемо, а сонце котиться й котиться і розганяє хмару* (М. Коцюбинський).

· *розподільно-зіставні відношення.* Складові частини складносурядних речень, повідомляючи про розподіл дій, ознак, що стосуються одного й того ж явища, предмета, особи, одночасно вказують і на зіставлення їх, напр.: *Очі в Остапа були заплющені, а на білому виду виразно зачорніли молоді вуса й густі брови* (М. Коцюбинський).

· *зіставно-наслідкові відношення.* У цих структурах наслідок передається другою частиною, напр.: *В горах, мабуть, живо прибуде повінь, а тоді трудне було би наше діло* (І. Франко).

2. У складносурядних реченнях із протиставними сполучниками виражаються протиставні відношення між частинами контрастного плану, в яких ідеться про невідповідність між діями, процесами, станами, напр.: *Звичайно, всяка модель простіша оригіналу, але уявлення про нього дає досить повне* (В. Собко); *Нарешті запалили свічку, та вітер одразу ж її погасив* (В. Канівець).

· *речення з власне протиставними відношеннями.* Виражаються вони переважно сполучником *а.* Проте нерідко власне протиставні відношення можуть доповнюватись допустовими, напр.: *Андрій жартував, а серце його повнилось смутком* (Ю. Мушкетик); *Тебе зачинили за ґрати, а твоє слово ходить по світу* (М. Коцюбинський).

· *речення з обмежувально-протиставними відношеннями* між частинами. У другій частині таких конструкцій обмежується ступінь вияву того, про що йдеться у першій. Найчастіше в таких конструкціях використовується сполучник *але* та інші сполучники в значенні *але*, напр.: *Остап з Соломією сіли під вербою, але їм не говорилось* (М. Коцюбинський); *Серце калатанням відлічувало час, але з людей ніхто навіть не поворухнувся* (М. Стельмах).

· *речення з протиставно-компенсувальними відношеннями,* у яких друга частина складносурядного речення компенсує те, про що йдеться в першій. Це протиставлення передається передусім сполучником *зате* чи іншим, ужитим у такому значенні, напр.: *На гору доступитися нелегко, зате з гори зручніше боронитись* (Леся Українка); *В провулках поміж тинами клубочилася темрява, але небо було світле й зоряне* (Григорій Тютюнник).

Складносурядні протиставні речення є закритими структурами зі стабільним порядком розташування предикативних частин.

Вправа-1. Випишіть спочатку складносурядні речення, а потім прості ускладнені. Поясніть різницю між ними.

1. Хочу бачити, знати, чути, і любити, й творити красу (Л.Первомайський). 2. В повітрі дощ, і гречка пахне тепло, немов розлився бурштиновий мед (М.Рильський). 3. А здебільшого стоять вони [дуби] навіть у погожу пору якщо не похмурі, то важкувато спокійні (Є.Гуцало). 4. Тече вода в синє море, та не витікає (Т.Шевченко). 5. Земля тремтить у млості і ронить пелюстки і невідомі гості злітаються в садки (М.Рильський). 6. Таке розкішне над нами небо і такі ми до безмежності молоді! (В.Шевчук). 7. Хай вітер у вічі, умри, але не стій (за М.Бажаном). 8. Чужих два слова в пісні буде – і пісня вже тоді чужа! (Д.Павличко).

Вправа-2. До якої групи речень (відкритої чи закритої структури) відносяться подані речення. З'ясуйте, які смислові відношення наявні між частинами складносурядних речень.

1. Мороз прилине, синьо і прозоро розвісить скрізь інею сивий дим; і на шибках невидані узори він намалює генієм своїм (В.Сосюра). 2. Сніг з кожною хвилиною густішає, і дедалі непрогляднішою ставала за вікном вируюча сіра каламуть (В.Козаченко). 3. Багато великих див, низку чудес світу створили люди за своє земне існування, але найбільшим з див було і є слово (Є.Колодійчук). 4. То вклониться їм зустрічна берізка, схиливши коси-віти мало не до землі, то впаде в око вся обкидана снігом ялинка... (А.Шиян). 5. Кинуло сонце сніп променів на село, і холодний Черемош задихав сивою парою, мов олень... (Р.Іваничук). 6. Реве Дніпро, й лани широкополі медами пахнуть, колосом шумлять (А.Малишко). 7. Теплом дихала настояна на травах і квітах земля, а до лісу вже підкрадалась осінь (Ю.Збанацький). 8. Минулася буря –і сонце засяяло (М.Рильський).

Вправа-3. Поставте розділові знаки. Поясніть їхнє вживання в поданих складносурядних реченнях.

1. Ми одностайні у труді і цим ми вічно молоді! (М.Рильський). 2. Я іду до гаю і в блакить без краю серце моє лине й птицею співає про весну чудесну на моїй Вкраїні (В.Сосюра). 3. Ставок гребелька і вітряк з-за гаю крилами махає (Т.Шевченко). 4. Чого світання так ясніє в полі і ген сріблиться пісенька дзвінка? (М.Стельмах). 5. Цілують серце промені останні І тихне відгомін пташиних трелів (Б.Кравців). 6. Ось уже кінчається луг і починаються густі як ліщина лози (А.Шиян). 7. А в головах ворон кряче а в ніженьках коник плаче (Народна творчість). 8. Сонечко ще не встало та небо на сході яснішало все більше і більше (А.Жук).

Вправа-4. Продовжіть речення. Визначте смислові відношення в новостворених складносурядних реченнях.

1. Час летів, немов на крилах, і ... . 2. Вже одспівали по дорогах горби швидким жнивам мелодії свої, і осені ... . 3. Чи то мені здається, чи то ... . 4. Наснилася радість, торкнулась чола, і я ... . 5. Самотність – прірва між людьми, і ... . 6. Пізнайте істину – і ... . 7. Вилив душу в пісні український народ – і ... . 8. Усе іде, але ... .

Вправа-5. Замініть складносурядні речення, де це можливо, іншими синонімічними конструкціями. Які смислові та стилістичні відтінки цих синонімічних засобів?

1. Трави свіжістю пахли в теплі літа, і сходила мрія під віями вечора (В. Лучук). 2. І раптом темінь неба осяяв яскравий спалах, і над землею загуркотів перший грім (Я.Гримайло). 3. Зорі ті ж самі, одначе світ інакший (О.Пахльовська). 4. І зорі, як пелюстки, трепетали, І світ увесь по вінця голубів... (Б.Олійник). 5. Минулася буря – і сонце засяяло ... (М.Рильський). 6. Пройшла гроза, і ніч промчала, і знову день шумить кругом (М.Рильський). 7. Чи то людина зітхає, як річка, чи річка, як людина (М. Стельмах). 8. І приходять світанки, щоденних турбот адвокати, і несуть під пахвою тисячі різних справ (Л.Костенко).

Практичне заняття № 27

Тема – 22. Вираження зіставлення явищ конструкціями, що є пропорційними чому, до чого.

План:

1. Конструкціями що є пропорційним (пропорційно) чому; що відноситься до чого, як що до чого; що відбувається в міру зниження, підвищення, нагрівання тощо, розвитку, еволюції; що відбувається разом із тим, як знижується ,підвищується, розвивається що; стільки..., скільки; чим ..., тим.

2. Соціально-культурна-сфера. Усне мовлення. Розвиток умінь і навичок усного діалогічного мовлення (діалог-бесіда на матеріалі прочитаного тексту). (Текст №2, С. 5)

1. Конструкціями що є пропорційним (пропорційно) чому, до чого.

Основним засобом поєднання підрядної частини з головною є сполучники підрядності (*що, як, щоб, бо, оскільки, якби, аби, чи, коли, коли б, доки, поки, раз, ніби, наче, неначе, неначебто, немов, немовбито, нібито, хоч, так що, тому що, дарма що, через те що, завдяки тому що, у зв'язку з тим що, незважаючи на те що, як тільки, після того як, як ... то, якщо ... то, якби ... то* та ін.).

Оскільки сполучники є службовими словами, вони не виступають членами речення, а лише виражають залежність однієї частини речення від іншої й пов'язують підрядну частину з головною. Наприклад, у реченні *Не розхитуй човна, бо вивернешся* (Народна творчість) причиновий сполучник *бо* тільки підпорядковує підрядну частину головній і з'єднує їх в одне складне речення, але не є членом речення.

Засобом зв'язку між частинами складнопідрядних речень можуть служити не лише підрядні сполучники, а й сполучні слова. У ролі сполучних слів виступають відносні займенники в усіх відмінкових формах (*хто, що, який, чий, котрий, скільки*) та окремі прислівники (*як, наскільки, де, куди, звідки, коли, відколи, щойно, чому, навіщо*).

Сполучні слова, на відміну від сполучників, належать до повнозначних самостійних частин мови (займенників чи прислівників), а тому вони не тільки підпорядковують підрядну частину головній, а й виступають членами речення в підрядних частинах. Наприклад, у складнопідрядному реченні *Зима спитає, де літо був* о (Народна творчість) прислівник *де* в ролі сполучного слова з'єднує підрядну частину з головною й виступає обставиною місця в підрядній частині, залежить від присудка *було*. Інші приклади: *Той у північ на море полине, хто не думає ранку діждати* (Леся Українка). *Уявою він [Микулка] бачить вчорашній день, коли перед школою юрмилися батьки і матері, просто рідні тих юнаків і дівчат , що збиралися на канікули* (І. Чендей). *От і спробуйте уявити рідну природу без журавля, про якого в піснях співають, який живе в прислів'ях і казках* (А. Топачевський). *Яка головонька, така й розмовонька* (Народна творчість). *Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш* (Народна творчість).

Зверніть увагу!

У складнопідрядних реченнях слід розрізняти сполучники й омонімічні з ними сполучні слова, від яких вони утворилися. Це насамперед стосується слів *що, коли, як*. В одних складнопідрядних реченнях вони виступають сполучниками, в інших — сполучними словами. При розмежуванні їх слід пам'ятати, що:

1) сполучник не буває членом речення, а сполучне слово обов'язково виступає членом речення в підрядній частині;

2) на сполучник ніколи не падає логічний наголос, а сполучне слово може вимовлятися з логічним наголосом;

3) сполучник можна замінити лише сполучником, а сполучне слово — іншим сполучним словом.

Наприклад: *Тепер я вірю в те, що дикі звірі його музики слухали!* (Леся Українка). *Богдан не знав, що відповісти батькові, і теж зажурився* (М. Луків). У першому реченні *що* — сполучник, бо не є членом речення, не має логічного наголосу; у другому реченні *що* — сполучне слово, оскільки в реченні виступає прямим додатком до присудка відповісти, має логічний наголос. *Люби свою любку, як* [сполучник = *наче*, не є членом речення, не наголошений] *голуб голубку* (Народна творчість). *Улас відчував розгубленість перед великим містом і зовсім не знав, як* [сполучне слово, обставина способу дії, має логічний наголос] *себе поводити в ньому і як* [те саме сполучне слово] *себе тримати* (Григорій Тютюнник). *Не образиш і ворога свого, коли* [сполучник = *якщо*, не є членом речення] *хоч трохи спроможешся себе пізнати...* (Г. Сковорода). *Благословен той день і час, коли* [сполучне слово, обставина часу] *прослалась килимами земля, яку сходив Тарас малими босими ногами ...* (М. Рильський).

Вправа-1. Прочитайте речення. Поставте питання від головної частини до підрядної. Визначте вид обставинного підрядного.

1. Якби я була зіркою в небі, я б не знала ні туги, ні жалю (Леся Українка). 2. Прилинь, сизий орле, бо я одинокий (Т. Шевченко). 3. Лукаш хоче надрізати березу, щоб сточити сік (Леся Українка). 4. Погодився б жити в засніженій тучі, щоб тільки народові промінь світив (А. Малишко). 5. Якби-то далися орлинії крила, за синім би морем милого знайшла (Т. Шевченко). 6. Іноді зривається дощ, бо хмари набрякли од дрібних краплин (О. Копиленко). 7. Строкатий дятел тому, що в нього чергується біле і чорне пір'я (А. Давидов). 9. Деркач з'являється в нас пізно, бо більшість дороги з теплих країн проходить пішки (А. Давидов). 10. Досягши вершини, зупинились, щоб перепочити (О. Гончар).

Вправа-2. І. Спишіть. Підкресліть головні члени в складнопідрядних реченнях з підрядними причини. Поясніть уживання розділових знаків.

Йому було двадцять два роки, коли він вирушив із Києва. Його дорога пролягала до Угорщини. Звали мандрівничого Василь Григорович-Барський. Колишній студент Києво-Могилянської академії вирішив побувати в багатьох країнах, тому що хотів здобути знання «на користь собі й вітчизні».

Подорож тривала довго, бо після Угорщини була Австрія, Італія, Греція, Єгипет. Мандруючи, допитливий юнак вивчає географію, архітектуру, мистецтво, національні звичаї. Усе те згодом стане основою для його надзвичайно цікавих книг (За М. Слабошпицьким).

ІІ. Зверніть увагу на предмет думки (підмет) у головному і підрядному реченнях. Чи в обох частинах одного складно-підрядного речення з підрядним причини той самий предмет думки?

Вправа-2. Прочитайте речення. У текстах якого стилю вони можуть бути використані? Складіть власні складнопідрядні речення з підрядним причини в такому самому стилі.

1. Я не зупинив керований мною транспортний засіб перед світлофором, бо не помітив загоряння червоного світла. 2. Прошу оформити мені довідку про доходи за перший квартал поточного рику у зв'язку з тим, що хочу взяти кредит. 3. Прошу звільнити мою дитину від уроку фізичної культури на підставі того, що в цей період вона проходить курс спеціальної оздоровчої фізкультури при поліклініці № 2 під наглядом лікаря. 4. Я, Сергієнко Надія Анатоліївна, була відсутня на заняттях 23.12.2009 р. через те, що була відряджена на районну конференцію «Молодь проти наркотиків».

Вправа-3. На основі поданих речень складіть і запишіть складнопідрядні речення з підрядним причини.

1. Маршрутне таксі зупинилося. Пасажир захотів вийти. 2. Узлісся, луки, болото аж гудуть від радісних пісень. Весна! 3. Сезоном тиші називають період з кінця квітня до початку липня — дикі тварини висиджують потомство. 4. Погасли вогні на вулицях міста: усі спочивають після турбот робочого дня. 5. Ми зовсім перестаємо говорити, прислухаючись до чудової тихої пісні. 6. До нашого озерця підемо. Треба рибу рятувати.

Практичне заняття № 28

Тема – 23. Вираження зіставлення явищ складним реченням із сполучними засобами.

План:

1. Вираження зіставлення явищ складним реченням із сполучними засобами *ніби, наче, як, скільки, наскільки.*
2. Навчально-професійна сфера. Усне мовлення. Формування вмінь і навичок усного мовлення (побудова зв’язного висловлювання репродуктивного характеру на основі прочитаного тексту за спеціальністю; навчання діалогічного мовлення на навчально-професійні теми).

1. Вираження зіставлення явищ складним реченням із сполучними засобами *ніби, наче, як, скільки, наскільки.*

Основним засобом поєднання підрядної частини з головною є сполучники підрядності (*що, як, щоб, бо, оскільки, якби, аби, чи, коли, коли б, доки, поки, раз, ніби, наче, неначе, неначебто, немов, немовбито, нібито, хоч, так що, тому що, дарма що, через те що, завдяки тому що, у зв’язку з тим що,*

незважаючи на те що, як тільки, після того як, як ... то, якщо ... то, якби ... то та ін.).

Оскільки сполучники є службовими словами, вони не виступають членами речення, а лише виражають залежність однієї частини речення від іншої й пов'язують підрядну частину з головною. Наприклад, у реченні *Не розхитуй човна, бо вивернешся* (Народна творчість) причиновий сполучник *бо* тільки підпорядковує підрядну частину головній і з'єднує їх в одне складне речення, але не є членом речення.

Засобом зв'язку між частинами складнопідрядних речень можуть служити не лише підрядні сполучники, а й сполучні слова. У ролі сполучних слів виступають відносні займенники в усіх відмінкових формах (*хто, що, який, чий, котрий, скільки*) та окремі прислівники (*як, наскільки, де, куди, звідки, коли, відколи, щойно, чому, навіщо*).

Сполучні слова, на відміну від сполучників, належать до повнозначних самостійних частин мови (займенників чи прислівників), а тому вони не тільки підпорядковують підрядну частину головній, а й виступають членами речення в підрядних частинах. Наприклад, у складнопідрядному реченні *Зима спитає, де літо був* о (Народна творчість) прислівник *де* в ролі сполучного слова з'єднує підрядну частину з головною й виступає обставиною місця в підрядній частині, залежить від присудка *було*. Інші приклади: *Той у північ на море полине, хто не думає ранку діждати* (Леся Українка). *Уявою він [Микулка] бачить вчорашній день, коли перед школою юрмилися батьки і матері, просто рідні тих юнаків і дівчат , що збиралися на канікули* (І. Чендей). *От і спробуйте уявити рідну природу без журавля, про якого в піснях співають, який живе в прислів'ях і казках* (А. Топачевський). *Яка головонька, така й розмовонька* (Народна творчість). *Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш* (Народна творчість).

Зверніть увагу!

У складнопідрядних реченнях слід розрізняти сполучники й омонімічні з ними сполучні слова, від яких вони утворилися. Це насамперед стосується слів *що, коли, як*. В одних складнопідрядних реченнях вони виступають сполучниками, в інших — сполучними словами. При розмежуванні їх слід пам'ятати, що:

1) сполучник не буває членом речення, а сполучне слово обов'язково виступає членом речення в підрядній частині;

2) на сполучник ніколи не падає логічний наголос, а сполучне слово може вимовлятися з логічним наголосом;

3) сполучник можна замінити лише сполучником, а сполучне слово — іншим сполучним словом.

Наприклад: *Тепер я вірю в те, що дикі звірі його музики слухали!* (Леся Українка). *Богдан не знав, що відповісти батькові, і теж зажурився* (М. Луків). У першому реченні *що* — сполучник, бо не є членом речення, не має логічного наголосу; у другому реченні *що* — сполучне слово, оскільки в

реченні виступає прямим додатком до присудка відповісти, має логічний наголос. *Люби свою любку, як* [сполучник = *наче*, не є членом речення, не наголошений] *голуб голубку* (Народна творчість). *Улас відчував розгубленість перед великим містом і зовсім не знав, як* [сполучне слово, обставина способу дії, має логічний наголос] *себе поводити в ньому і як* [те саме сполучне слово] *себе тримати* (Григорій Тютюнник). *Не образиш і ворога свого, коли* [сполучник = *якщо*, не є членом речення] *хоч трохи спроможешся себе пізнати...* (Г. Сковорода). *Благословен той день і час, коли* [сполучне слово, обставина часу] *прослалась килимами земля, яку сходив Тарас малими босими ногами ...* (М. Рильський).

Вправа-1. І. Спишіть, вибравши з дужок потрібний сполучник і сполучне слово. **ІІ.** Підкресліть граматичні основи в складнопідрядних реченнях з підрядним мети.

«Важко сказати, (*коли, що, якби*) з'явилася музика в моєму житті, — розповідає Софія Михайлівна. — Здається, (*щоб, аби, що*) вона жила в мені завжди. Я виросла серед музики, вона звучить скрізь». (*Або, Але, Аби*) досягти успіху, Софія з дитинства вчилася співати в батька, у домашньому, шкільному і церковному хорах, грала на домрі та баяні, брала участь у художній самодіяльності.

А (*щоб, що б, аби*) музика стала професією, Софія Ротару вступила на диригентсько-хорове відділення Чернівецького музичного училища, згодом закінчила Кишинівський інститут мистецтв. (*Однак, Коли, Наче*) доля сама інколи робить коштовні подарунки. У 1971 році на «Укртелефільмі» знімали музичний фільм під назвою «Червона рута». Це була стрічка про чисте і ніжне кохання дівчини-горянки й донецького хлопчини. Назву обрали таку, (*для того щоб, відтоді як, перш ніж*) нагадати глядачеві давню карпатську легенду про чар-зілля, осяяне любов'ю. Роль головної героїні виконувала юна Софія Ротару (*Колись, Коли ж, Чого ж*) з'явилася пропозиція створити свою групу, назва «Червона рута» виникла ніби сама по собі. А ще так називалась одна з перших пісень прекрасного композитора і поета Володимира Івасюка. У його піснях дивовижно переплелися краса й романтичність Буковинського краю, цнотливість першого кохання, віра в щастя. Більшість пісень композитор написав спеціально для неї — Софії. Пісні Володимира Івасюка — це іскра, (*щоб, яка, ніби*) запалила естрадну зірку Ротару (З газети).

Вправа-2. Доповніть подані конструкції. Запишіть їх. Який вид підрядних обставинних утворився? Поясніть уживання розділових знаків в утворених реченнях.

І. Щоб досягнути успіху, ... 2. ..., аби відшліфувати свій характер. 3. В ім'я того щоб стати корисним своєму народові, ... 4. Треба багато часу приділяти самоосвіті для того, щоб ... . 5. Щоб налагодити зв'язки між містами-побратимами, ...

II. Перебудуйте речення, змінивши позицію підрядної частини складного речення. Запишіть їх.

III. До утворених речень доберіть синонімічні прості конструкції. Запишіть їх.

Вправа-3. I. Прочитайте. Випишіть складнопідрядні речення з підрядними мети. Накресліть схеми виписаних речень.

Надворі XXI століття. Весь цивілізований світ стає на захист тварин і птахів, веде боротьбу з «відстрілом братів наших менших», а в Україні стрілянина в лісах, полях і на водоймах не припиняється. Щоб надати цій діяльності законності, полювання здійснюють лише в певний період року. Діють заборони на вбивство рідкісних видів, не можна полювати в межах населених пунктів тощо. Але насправді виконати ці умови майже неможливо. Розрізнити, наприклад, види птахів, на які можна полювати, а на які — ні, дуже складно. Навіть фахівці-орнітологи інколи помиляються у визначенні, бо наблизитися до птахів упритул важко. Що вже казати про тих, хто звертає увагу на пернатих лише раз чи двічі на рік через приціл мисливської рушниці! До того ж стріляють часто в сутінках, тумані, коли видимість погана.

Перші день-два полювання після відкриття сезону — наймасовіші й найстрашніші за наслідками. Гуркотіння моторів, безперервне бахкання рушниць, море випитого спиртного й гори покинутого сміття — такого вигляду часто набуває «свято чоловічої звитяги». Водночас це вбиті й кинуті птахи. Адже не можна всерйоз говорити про мисливський трофей, який у живій вазі «тягне» на 100-200 грамів...

Отже, щоб устигнути помилуватися пташиним царством України, потрібно поспішати. І діяти! (В. Вишневський).

II. Об'єднавшись у групи, обговоріть порушену в тексті тему. Свої пропозиції щодо розв'язання проблеми подайте у вигляді переліку невідкладних заходів, оформлених як складопідрядні речення з підрядними причини й мети.

1. І все-таки треба споглядати назад, щоб створити краще майбутнє спереді. 2. Щоб узнати минуле, треба зробити аналізи. 3. Шевченко ховався у бур'янах, щоб написати хоча б пару рядків на маленькому клаптику паперу. Бо якщо побачить його хазяїн або міліція. 4. Шевченко був сильною людиною, але у нього було слабке місце — Україна. 5. У поемі «Гайдамаки» також показано голод, але український народ може довго не їсти.

Вправа-4. I. Доберіть до поданих речень синонімічні складнопідрядні з підрядним мети. Запишіть складені речення.

1. Іде осінь фарбувати багрянцем ліси. 2. Нараду скликано для обговорення перспективного плану на рік. 3. Молодь приїхала привітати ветеранів. 4. Для правильного догляду за кімнатними рослинами треба прочитати спеціальну літературу.

II. Визначте синтаксичну роль виділених слів. Підготуйте повідомлення на лінгвістичну тему «Складнопідрядні речення з підрядними мети як синоніми до простих речень з обставинами мети»

3. ТЕКСТИ З НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ СФЕРИ

3.1 Навчальна інформація до роботи над текстами.

Читання. Формування у студентів умінь і навичок ознайомчого читання наукового тексту за спеціальністю.

Аудіювання. Формування вмінь і навичок аудіювання на матеріалі текстів за профілем навчання студентів.

Усне мовлення. Формування вмінь і навичок усного мовлення (викладення основних положень прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю).

Писемне мовлення. Формування вмінь і навичок писемного мовлення (запис основних положень (тез) прочитаного або прослуханого тексту за спеціальністю).

Питальний план і тези.

Наявні різні типи викладу прочитаного тексту, зокрема **план** і **тези**.

План – це перелік основних питань, які розглядаються в первинному джерелі інформації – тексті, статті, книзі. План може бути ***простим*** і ***складним***. Пункти плану можуть мати форму питальних (Ліс є одним з найважливіших компонентів рослинного світу?) або називних речень (Ліс - однин з найважливіших компонентів рослинного світу). План тексту може бути простим і складним.

Студенти під час планування наукового дослідження, виступу з доповіддю або написання реферату спочатку складають план. *План* – це порядок дій чи викладу чого-небудь, його складають задля впорядкування прочитаного або дослідженого матеріалу для послідовного його викладу в письмовій та усній формі. Спочатку розподіляють текст на частини, знаходять найбільш вагоме речення. Зазвичай це може бути перше речення смислової частини, оскільки в ньому міститься головна думка надфразної єдності. Потім записуються всі найбільш важливі думки у вигляді пунктів плану. Можна скласти такі різновиди планів: питальний, називний, цитатний.

Питальний план передбачає постановку питання до інформативного центру абзацу (у більшості випадків таким центром може бути перше речення) та його запис.

Називний план – це перетворення речення тексту в називне.

Цитатний план – це запис текстового речення без змін.

Тезовий план – це переформулювання речення або формулювання головної думки всього абзацу.

Тези (тезовий план) – коротке формулювання основних положень тексту, у яких розкривається його тема, основні позиції (підтеми) та основна думка. Тези зазвичай пишуться у формі розгорнутих розповідних речень. Наприклад: *Збірна*

Іспанії з футболу представляє Королівство Іспанія на міжнародних матчах і турнірах з футболу. Тези являють собою різновид компресії тексту, посідаючи місце між планом та конспектом. Використовуються під час підготовки лекцій, доповідей, написання творів, укладання конспектів.

Увага! Запам'ятайте: Лексика – це всі слова мови.

Усі слова сучасної української мови щодо їх стосунків із різними функціональними стилями поділяються на дві великі групи:

1. Стилістично нейтральна, міжстильова лексика.
2. Стилістично забарвлена лексика.

Науковому стилю властиве широке використання термінів, професіоналізмів та абстрактних слів.

Стилістично нейтральна лексика використовується в усіх мовних стилях (думати, сьогодні, два, десять, вітер).

Стилістично забарвлена - вужчого призначення лексика, пов'язана не з усіма, а з окремими функціональними стилями. Суди належить книжна, розмовна, просторічна лексика; діалектизми, терміни, професіоналізми, жаргонізми, аргонізми.

Текст №1.

ЛІСОВІ РЕСУРСИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Ліс є одним з найважливіших компонентів рослинного світу, це могутній природний фактор, який впливає на всю природу, клімат, ґрунт, умови формування поверхневого стоку води. У процесі розвитку ліс накопичує сонячну енергію, виробляє кисень, сприяє затриманню вологи на полях, регулює рівень води у річках, фільтрує і очищує воду, і, таким чином, впливає на гідрогеологічний і кліматичний режим місцевості. Встановлено, що 1 га лісу поглинає щороку до 6,5 т CO^2 і виділяє 5,0 т кисню. Гектар міського скверу за годину поглинає стільки вуглекислоти, скільки її видихає за цей час 200 чоловік. Річну норму кисню для однієї людини (410 кг) може дати 0,3 га насаджень. Зменшення лісів за останні роки веде до зменшення всіх видів лісових ресурсів, у тому числі харчових, кормових, технічних продуктів і лікарських рослин. Знижуються його реакційні, захисні властивості.

Біологічні ресурси лісу. Важливими властивостями лісової рослинності є ґрунтозахисна, водозберігаюча, кліматоформуюча, ландшафтоформуюча. Ліс впливає на газообмін в атмосфері, поглинаючи промислові викиди і вихлопні гази автотранспорту, акумулює і послаблює дію шкідливих домішок. Також знижує рівень шумового забруднення. Деревина є універсальним господарським матеріалом.

Водоохоронна роль лісів. Зимою у лісі накопичується у декілька разів більше снігу, ніж у полі, особливо на околицях і у лісозахисних полосах. Він товстим шаром покриває ґрунт і до весни зберігає його рухлим, значно знижуючи при цьому глибину промерзання ґрунту. Сніг у лісі тане на 2-3 тижні повільніше, ніж у полі і майже вся волога просочується в ґрунт. З цієї причини великих

повеней у лісистих районах не буває. Лісова підстилка, кущі і трав'яна рослинність, густе мереживо із коренів, пеньки навіть на схилах не припускають бурхливого стоку води. На залісених схилах із товстим шаром лісової підстилки швидкість поверхневого стоку у сорок разів менша, ніж на оголеній території. Ліси захищають річки і водойми від замулення і забруднення продуктами ерозії, пестицидами, а також мікроорганізмами – збудниками хвороб. У період посухи ліс продовжує випаровувати вологу, завдяки чому додатково включає в обіг значну її кількість. Ліс не тільки захищає поля, а й підтримує чистоту і повноводність рік. Особлива роль у захисті рік і водоймищ належить прибережним лісопосадкам. Дерева попереджують руйнування берегів, зменшують втрату вологи на випаровування, поліпшують місцевість, створюють сприятливі умови для відпочинку людей.

Кліматологічна роль лісів. Літом, в спекотну погоду, у лісі царює прохолода, а зимою в ньому тепліше, ніж у полі. Різниця в температурі повітря під кронами дерев і в полі сягає літом 7-10°С. Крони дерев нагріваються значно менше, ніж оголена земля, камінь і, особливо, піщані масиви. Через різницю температур влітку у денний час прохолодне і вологе повітря рухається з лісу в полі, що зменшує негативний вплив посух і суховіїв, сприяє підвищенню урожайності сільськогосподарських культур.

Ліси гасять силу вітру, зменшуючи втрати вологи на випаровування. Чим менше лісів, тим більше снігу здувається в балки, рови, тим сильніше і глибше промерзає земля.

Знищення лісів призводить до зміни річкового стоку(весною він більший, літом менший, а малі ріки зовсім пересихають), сприяє погіршенню клімату, появі засух і суховіїв, обмілінню річок і водоймищ.

Основні напрямки підвищення ефективності використання лісових ресурсів.

В період, коли забруднення навколишнього середовища, в тому числі лісів, досягло критичної фази, збереження, розвиток лісництва, підвищення його ефективності має велике національне значення.

Головним завданням лісокористування є розширення використання водоохоронних захисних лісових екосистем, створення сприятливих умов для життя людей, забезпечення потреб народного господарства в деревині, технічних, кормових, харчових і лікарських ресурсах.

Раціональне використання розрахункової лісосіки, розширення проміжного використання, поліпшення породного складу щодо підвищення продуктивності лісів.

Позачергово значення набуває удосконалення системи рубок головного і проміжного користування лісом. Необхідність збереження природних комплексів, санітарно-гігієнічних та інших корисних функцій лісів вимагає поступових, ґрунтово-вибіркових, вибіркових несу цільних рубок лісу. Використовуючи важливі санітарно-гігієнічні властивості лісових насаджень, можна створити зелені санітарно-захисні зони. Для боротьби з ерозією в

гірських умовах треба проводити комплекс заходів, що включає правильну організацію території, лісомеліоративні, гідротехнічні і агротехнічні роботи.

Для посилення захисних функцій гірських лісів доцільно застосовувати систему протиерозійних заходів і формувати високо захисні ліси, де можливі багатоярусні насадження з урахуванням типу кореневих систем. Важливе завдання лісового господарства – відновлення лісу на вирубках, рівнинах, пустирях, горах та інших площах, призначення для вирощування лісу, а також захисне лісорозведення.

Завдання до тексту:

1. Прочитайте вищезазначений текст.
2. Визначте його структуру, з'ясуйте з яких частин він складається, до якого стилю належить.
3. Знайдіть в тексті терміни за спеціальністю та випишіть їх.
4. Дайте тлумачення наступним термінам: *шкідливі домішки, навколишнє середовище.*
5. З'ясуйте написання складних термінів: *водоохоронна діяльність, санітарно-гігієнічні властивості, водозберігаючі фактори.*
6. Складіть план до наданого тексту.
7. Перекажіть прочитаний текст за спеціальністю використовуючи свій план.

Дайте відповіді на запитання до тексту:

1. Чому ліс є одним з найважливіших компонентів рослинного світу?
2. Яким чином ліс впливає на гідрологічні і кліматичні режими місцевості?
3. Якою є річна норма кисню для однієї людини?
4. Яким чином ліс впливає на газообмін в атмосфері?
5. Чому ліс знижує рівень шумового забруднення?
6. Яка водоохоронна роль лісів?
7. Чому ліс знижує глибину промерзання ґрунту?
8. Чому ліси гасять силу вітру?

Текст №2.

УПРАВЛІНСЬКА ПРАЦЯ ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Поняття управлінської праці у певній мірі пов'язано з поняттям управління як об'єкту або сфери його застосування.

Управління як специфічний вид людської діяльності відокремився в ході розподілу і кооперації суспільної праці. Сутність управління, його функції і специфіка визначаються, з одного боку, задачами, яке юно вирішує, з іншого, - його предметом, засобами і самою роботою з управління.

Управлінська праця - переважно розумова праця. Вона, хоча безпосередньо і не виступає творцем матеріальних благ, є невід'ємною частиною праці сукупного

працівника. Невипадково тому оцінка діяльності керівників (і, насамперед, вищого керівництва) пов'язана з результатами діяльності підприємства.

Управлінська праця - це вид суспільної праці, основним завданням якого є забезпечення цілеспрямованої, скоординованої діяльності як окремих учасників спільного трудового процесу, так і трудових колективів в цілому.

Основні-задачі управління полягають у визначенні цілей організації і створенні необхідних умов (економічних, організаційних, технічних, соціальних, психологічних і т.д.) для їхньої реалізації, "встановленні гармонії" між індивідуальними трудовими процесами, координації спільної діяльності працівників.

Крім того, управління в сучасних умовах повинно бути спрямоване на задоволення потреб працівників, що, в свою чергу, сприяє підвищенню ефективності діяльності організації.

Управління - це, насамперед, робота з людьми, а їхня трудова діяльність виступає об'єктом керуючого впливу. Трудова діяльність людей в організації, їхні відносини в процесі управління можуть посередню виступати у виді інформації в її різних формах. В процесі управлінської роботи відбуваються збір, обробка, передання інформації. Зв'язки в процесі управління між різними управлінськими працівниками, між керівником і виробничим персоналом здійснюються також за допомогою інформації. Тому управлінська робота має інформаційну природу.

Досягнення цілей управління здійснюється шляхом підготовки і реалізації керуючих впливів на людей, що активізують їхню роботу в організації. Це і є специфічний продукт у правлінської праці. Основною формою такого впливу є у правлінське рішення.

В процесі управління управлінські працівники вирішують різноманітні проблеми організаційного, економічного, технічного, соціально-психологічного, правового характеру, їхнє різноманіття також є важливою особливістю управлінської праці.

Управління - процес багатогранний, неоднозначний. Аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища, прийняття на цій основі управлінських рішень залежать від складної і рухливої сукупності факторів, що постійно створює нестандартні ситуації. Саме ці обставини потребують від людини, що займається управлінською роботою, творчого підходу. Рішення, прийняті керівниками, залежать не тільки від їхніх знань і кваліфікації, але і від особистих якостей, практичного досвіду, інтуїції, здорового глузду. Тому правомірно говорити про мистецтво управління. Засобами управлінської праці є організаційна й обчислювальна техніка, а рівень і повнота її використання багато в чому визначають культуру й ефективність управління.

Завдання до тексту.

1. Дайте тлумачення поняттям: «управління персоналом», «управлінська праця», «виробничий персонал».

2. Вставте пропущені літери замість крапок: *управлі…я, використа…я, ріше…я, прийня…я.*

3. З яких частин складаються слова: *багатогранний, неоднозначний, нестандартний.*

4. Прочитайте вищезазначений текст та напишіть план до тексту.

5. Відтворіть усно прочитаний текст за спеціальністю використовуючи план.

Текст №3

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ

Штучний інтелект (ШІ) – це наука про концепції, які дозволяють обчислювальній машині (ОМ) виконувати такі дії, які в людей виглядають розумними. Штучний інтелект – напрямок інформатики, метою якого є розробка апаратно-програмних засобів, які дозволяють користувачунепрограмісту розв'язувати інтелектуальні задачі, спілкуючись з ЕОМ.

Система ШІ – апаратний та інформаційно-програмний комплекс, дії якого є аналогічними до дій механізмів мислення людини, а рішення, які цей комплекс видає, не відрізняються від рішень людини-експерта, професіонала в конкретній предметній сфері. Системи штучного інтелекту призначені для розв'язання передусім логічних, а не обчислювальних задач.

Найбільші успіхи програмного забезпечення, де використовується ШІ, досягнуті в шахових програмах, програмах діагностики захворювань, розпізнаванні мови, а також в таких галузях: докази теорем, ігри, розпізнавання образів, ухвалення рішень, адаптивне програмування, створення машинної музики, обробка даних природною мовою.

У майбутньому ШІ застосовуватиметься:

– у сільському господарстві комп'ютери для оберігання посівів від шкідників, підрізання дерев і забезпечення вибіркового догляду;

– у гірській промисловості для праці там, де виникають дуже небезпечні умови для людей;

– у сфері виробництва для виконання різноманітних завдання зі збирання і технічного контролю;

– в установах для складання розкладів для колективів і окремих людей, укладання короткого зведення новин;

– у навчальних закладах для розгляду завдання, які вирішують студенти в пошуках помилок подібно до того, для забезпечення студентів суперкнигами, що зберігаються в пам'яті обчислювальних систем;

– у лікарнях для допомоги визначення діагнозу, для направлення хворих у відповідні відділення, контролю над ходом лікування;

– у домашньому господарстві для допомоги порадами з приготування їжі, закупівлі продуктів, стеження за станом підлоги в квартирі та газону в саду.

Завдання до тексту.

1. Вставити потрібні прийменники, сполучники в подані речення:

Рішення ШІ не відрізняються … рішень людини-експерта.

ШІ складають розклади … колективів … окремих людей.

Системи штучного інтелекту призначені ... розв'язання перш ... все логічних задач.

ШІ повинен стежити ... станом газону ... саду ... підлоги ... будинку.

2. Пояснити різницю між словами: *програма – програмування, їжа – їда, гірський – гірничий, розумний – розумовий, апарат – препарат, комплекс – комплект, мова – мовлення.* Сказати як називаються такі слова?

3. Виписати зі словника усі значення слів: *штучний, концепція, користувач, мережа, логічний, задача, діагноз, система, пам'ять.*

4. Скласти план до тексту «Штучний інтелект».

Дайте відповіді на запитання до тексту:

1. Що таке ШІ?
2. Для чого використовують ОМ?
3. У яких сферах планують застосовувати ШІ?
4. Які дії може виконувати ОМ у лікарнях?

Текст № 4

КОРОТКА ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МЕТЕОРОЛОГІЇ ТА КЛІМАТОЛОГІЇ

Ще давньогрецький вчений Аристотель (384-322 рр. до н.е.) написав монографію „Метеорологіка", в якій вказував що задовго до нього цей розділ знання називали „метеорологія". Основи сучасних знань про атмосферу були закладені після винайдення метеорологічних приладів. Так, 1593 року Галілей сконструював *термоскоп* – прообраз сучасного термометра, в 1643 році Торічеллі винайшов *барометр* і довів існування атмосферного тиску, в 1730 році Реомюр сконструював *спиртовий термометр* і він став широко доступним.

Першу спробу створити мережу метеорологічних станцій зробила створена учнями Галілея флорентійська „Академія досвіду" в 1657 році, яка відкрила станції в Італії, Парижі, Варшаві, Інсбруці тощо. Хоч із закриттям академії мережа розпалась, але поштовх було зроблено. З 17 століття метеорологічні спостереження мають більш-менш науковий характер. У великих містах Європи – Парижі, Упсалі, Празі, Берліні, Лондоні, Петербурзі – спостереження проводяться майже безперервно – з початку 18 століття.

Слід відмітити великий масштаб робіт у царській Росії. У складі експедиції Беринга були природодослідник Гмелін та астроном Деліль. В 1733 році вони організували цілу мережу метеорологічних станцій на великій території – 12 станцій: Казань, Єкатеринбург, Тобольськ, Ямишево, Єнісейськ, Томськ, Туруханськ, Іркутськ, Селенгінськ, Нерчинськ, Аргунськ, Якутськ. Ряди спостереження на цих станціях, хоч і з перервами, є одними із найдовших і ще у 18 столітті дозволили висвітлити кліматичні умови величезної нікому не відомої території.

Невдовзі результати метеорологічних спостережень дозволили зробити важливі висновки. Працями О.Гумбольта та Г.В.Дове в Німеччині закладено

основи кліматології. Слід відмітити найвідоміших європейських кліматологів, таких як Кеппен В.П., Ганн Ю., Воєйков О.І., О.І.Воєйкова вважають основоположником кліматології в Росії. Він у 1884 році опублікував класичну працю „Клімати земної кулі, особливо Росії". У ній він вперше у світі розкрив чинники формування клімату. Він розглядає сонячну радіацію, циркуляцію атмосфери, вологообіг, роль підстильної поверхні у формуванні клімату.

В 1820 році Г.В.Брандес у Німеччині склав перші синоптичні карти, а з 50-х років за ініціативою французького астронома У.Левер'є та англійського адмірала Р.Фіцроя синоптичний метод набув широкого використання. На його основі виникла служба погоди і новий розділ метеорологічної науки – синоптична метеорологія. Пізніше вона досягла значних успіхів завдяки працям В. Б'єркнеса (Норвегія), Г.Фікера (Австрія), Б.П.Мультановського.

Вперше інструментальні спостереження в Україні проведені у Харкові (1738-1741 рр.), Сновську (Щорс) Чернігівської області (1769-1782 рр.), у Києві (1770-1771, 1799-1802 рр.). Перша метеорологічна станція в Україні була створена в Херсоні 1808 року. Регулярні спостереження розпочались лише 1811 року на метеорологічній станції в с. Кручик під Харковом, 1812 року в Києві, 1825 року в Херсоні. Перша в Україні метеорологічна обсерваторія була створена в Луганську 1836 року. В подальшому аналогічні обсерваторії були створені в Одесі (1839 р.) та Дніпропетровську (1841 р.).

Метеорологічна обсерваторія при Київському університеті заснована в 1855 році. Регулярні місячні результати спостережень почали виходити з 1863 року Використовуючи ці матеріали О.В.Клосовський опублікував цікаву працю „Деякі данні з кліматології Києва (1874 р.)", за яку він був нагороджений золотою медаллю Російського географічного товариства. До речі, з 1890 року роботою обсерваторії керував завідувач кафедри фізичної географії університету професор П.І.Броунов, який з часом став основоположником сільськогосподарської метеорології. В 1892 році він організував Придніпровську мережу метеорологічних станцій, де паралельно вели спостереження за ростом, розвитком і урожайністю сільськогосподарських культур.

Уже відомий нам професор Одеського університету О.В.Клосовський протягом 1883-1886 років заснував мережу метеорологічних станцій (1648 станцій) від Бессарабії до Криму та від Одеси до Чернігова. В 1891 році заснована метеорологічна обсерваторія при Харківському університеті. Роботою обсерваторії керував викладач фізики і метеорології М.П.Косач, брат Лесі Українки. Він брав участь також в організації Харківської мережі метеорологічних станцій, яка почала спостереження в 1902 році.

Перша світова і, особливо, громадянська війни практично зруйнували мережу метеорологічних станцій в Україні. Відбудовувати її почали уже в 1918 році.

Характеристику кліматів різних районів України вперше опубліковано в 20-х роках XX століття: Д.К.Педаєв „Климат Харьковской губернии", Г.М.Висоцький „Климатические очерки Черниговщины", С.О. Бржозовский

„Климат Житомира”, М.М.Самбікін „Микроклиматические районы Полтавщины”, Л.Г.Данилов „Климат Подолии”, П.Л.Томашевич „Климатические условия Белоцерковщины”, І.Я.Точидловський „Климат Одессы”, Д.К.Педаєв та М.І.Гук „Климатический атлас Украины”, Б.І.Срезнєвський „Атлас карт распределения температуры воздуха в Украине”.

В 1950 році за редакцією М.І.Гука опубліковано довідник з клімату України, в якому наведено узагальнені матеріали спостережень всієї метеорологічної мережі України за період 1891-1935 рр. Протягом 1966-1969 рр. опубліковано п’ять томів характеристик клімату. Слід відмітити дві монографії І.О.Бучинського „Клімат України” (1960 р.) та „Климат Украины в прошлом, настоящем и будущем” (1963 р.).

Найновіші дослідження клімату України підведено в монографії „Клімат України” в 1967 р. за редакцією Г.Ф.Прихотька, О.В.Ткаченка, В.М.Бабіченко. 1984 року опубліковано монографію „Клімат”, яка є складовою в серії публікацій із загальною назвою „Природа Украинской СССР” за редакцією К.Т.Логвинова та М.І.Щербаня. В.М.Бабіченко стала організатором великого колективу авторів останньої солідної монографії „Клімат України”, опублікованої в 2003 році.

Отже, уже в 19 столітті розвинувся метод класичної кліматології, коли для характеристики клімату використовуються середні значення всіх метеорологічних величин. Ці величини публікуються у вигляді довідників, кліматичних карт, атласів. Вони зручні при характеристиці клімату і використовуються й зараз.

На початку 20-х років ХХ століття Є.Є.Федоров запропонував так званий метод комплексної кліматології. Справа в тому, що в синоптиці у цей час розвивалось вчення про повітряні маси. Синоптики оперували погодою в цілому, а кліматологи вивчали середні багаторічні величини. Автор запропонував характеризувати клімат місцевості повторюваністю різних класів (типів) погоди. На сьогодні виділено 14 класів погоди. Метод не набув широкого розповсюдження, він досить трудомісткий. Повторюваність класів погоди можна вважати додатковою характеристикою клімату місцевості.

В 30-х роках ХХ століття інтенсивно розвивався метод динамічної кліматології. Широко вивчалась динаміка атмосфери, формування та переміщення повітряних мас, наприклад, визначення кількості днів з арктичним повітрям, середньої температури арктичного повітря в даному районі кожного місяця. Представники цього методу В.Фогель та К.Г.Росбі в США, Г.Гельмгольц у Німеччині, В.Б”єркнес у Норвегії, М.Маргулес в Австралії, М.Є.Кочін, І.О.Кібель, О.О.Фрідман, Г.Я.Вангенгейм, Є.С.Лір, О.І.Аскіназій, С.П.Хромов, О.О.Дроздов, Б.П.Алісов виконали чимало цікавих кліматичних досліджень.

Починаючи з 30-х років ХХ ст. розвиток аерологічних досліджень дозволив вивчати клімат вільної атмосфери і пов’язувати його з кліматом приземного шару атмосфери. Це праці Х.П.Погосяна, М.Ф.Накоренка, Є.С.Селезньової, В.М.Міхеля тощо.

Велике значення для розвитку теорії кліматології мають роботи М.Є.Кочіна про загальну циркуляцію атмосфери, В.В.Шулейкіна про взаємодію повітряних течій над океаном та суходолом, Х.П.Погосяна про сезонні коливання загальної циркуляції атмосфери, Є.М.Блинової про центри дії атмосфери, М.Є.Швеця про теорію добового ходу температури.

Значна кількість праць присвячена величезній проблемі в кліматології – проблемі теплового балансу підстильної поверхні. Теоретичному обґрунтуванню дослідження присвятили свої роботи С.І.Савинов, М.М.Калітін, А.Онгстрем (Швеція), С.Ланглей та Г.Абот (США), Ф.Лінке (Німеччина). Організатором вивчення усіх компонентів теплового балансу земної кулі став М.І.Будико. Цей напрямок робіт одержав назву фізична кліматологія, оскільки широко вивчались фізичні основи клімату.

Велику роботу з методики обробки матеріалів спостереження провели Л.О.Камінський. Є.С.Кузнєцов, О.О.Дроздов, Є.С.Рубінштейн. Велику роль у розвитку сільськогосподарської метеорології відіграли П.І.Броунов, О.І.Воєйков, Г.Т.Селянинов, Ф.Ф.Давітая, П.І.Колосков тощо.

Зараз дослідження в галузі метеорології та кліматології досить добре координуються ВМО, особливо у напрямку можливих змін та коливання клімату.

Завдання до тексту:

1. Прочитайте вищезазначений текст.
2. Визначте його структуру, з’ясуйте з яких частин він складається, до якого стилю належить.
3. Знайдіть в тексті терміни за спеціальністю та випишіть їх.
4. Дайте тлумачення термінам за фахом.
5. Складіть план (простий або складний) до наданого тексту за спеціальністю.
6. Перекажіть прочитаний текст за спеціальністю використовуючи свій план.

Дайте відповіді на запитання до тексту:

1. Хто винайшов перший термометр?
2. Перші метеорологічні станції у світі та Україні?
3. Який вчений розкрив першим чинники формування клімату?
4. Хто першим склав синоптичні карти?
5. Де відбулися перші інструментальні спостереження кліматичних змін в Україні?
6. Основоположник сільськогосподарської метеорології в Україні?
7. Назвіть науковців із дослідження у галузі метеорології та кліматології в Україні?

4. ТЕКСТИ З СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

4.1 Навчальна інформація до роботи з текстами.

Читання. Розвиток умінь і навичок ознайомчого читання.

Поповнення активного і потенційного словника студентів соціально-культурною лексикою.

Формування вмінь і навичок вибору основної інформації з тексту.

Усне мовлення. Розвиток умінь і навичок усного монологічного мовлення на матеріалі соціально-культурних текстів, монолог-опис обставин дії, монолог-розповідь.

Писемне мовлення. Розвиток умінь і навичок писемного мовлення, запису основної інформації прочитаного тексту.

Компресія тексту

Компресія тексту (від лат. compressio – стиснення) – особливий вид переказу, який передбачає передання зі сприйнятого тексту основного (суттєвого), використовуючи мовні засоби. Досягається внаслідок вилучення надлишкових елементів висловлювання, що мають другорядну інформацію, а також завдяки використанню більш компактних конструкцій (лексичних і граматичних трансформацій).

Компресія тексту необхідна для створення рефератів, тез, анотацій, рецензій, ґрунтується на розкритті смислової структури тексту-першоджерела. Робота над - 28 - компресією тексту сприяє більш глибокому його розумінню. Лише той текст осмислений, головний зміст якого можна презентувати у стисненій формі. Читаючи текст, слід окреслювати смислові частини (підтеми тексту) і визначати зв’язки між ними, оскільки компресія здійснюється через розчленування тексту і називання виокремлюваних блоків. Інакше кажучи, уміння працювати з текстом великою мірою залежить від розуміння його структури. Видами компресії тексту є тези, анотація, реферат, рецензія, що різняться не лише мірою стиснення чи розгорнення змісту першоджерела, але й використанням стандартних кліше під час оформлення вторинного тексту. Тези передбачають основні думки лекції, доповіді, твору, можуть мати конспективний характер.

Анотація (від лат. anotation – примітка) – особливий вид усної чи письмової інформації, у якій наявний перелік основних позицій повідомлення чи коротка характеристика змісту книги, статті, рукопису, тобто максимально скорочений обсяг джерела інформації. В анотації коротко подано зміст документа, що уможливлює розуміння його теми, перераховано проблеми, які з’ясовано в першоджерелі. Залежно від мети розмежовують кілька видів анотацій. За змістом вони бувають довідкові та рекомендаційні. Текст анотації зазвичай стандартизований. Складниками анотації є: інформація про зміст, мета анотації, адресат.

Реферат – (від лат. refero – повідомляю) – композиційно організований узагальнений переказ змісту статті, низки статей, книг. Інформує про те, що є суттєвим у джерелі, подає його основний зміст, розкриває концептуальні положення. У рефераті відсутні розгорнуті доведення, розмірковування,

порівняння, обговорення результатів, оскільки призначення реферату – передання інформації, а не переконання будь у чому.

Рецензія – коментування основних положень, тлумачення авторської думки, власне її доповнення; узагальнення, аргументування висловленої оцінки; висновки щодо значущості роботи.

Завдання. Прочитайте поданий вище текст. Знайдіть відповіді на запитання.

1. Що називають компресією тексту?
2. Які є види компресії тексту?
3. Що називають тезами?
4. У чому полягає особливість анотації?
5. Які є види анотації?
6. Які основні характеристики реферату?
7. Що називається рецензією?

Текст і його будова.

Текст – це змістова, структурно-граматична єдність речень, груп речень, параграфів, розділів та інших мовленнєвих одиниць, у яких ширше і повніше, ніж у реченні, розгортаються й конкретизуються думки, воля, почуття.

У мовленні тексти часто утворюються не лише з речень, а скоріше з їх сукупностей, оскільки інформація реченнями не тільки повідомляється, але зміст повідомлення розгортається, тобто навколо змістового стрижня з'являються додаткові повідомлення-речення. Іноді такий змістовий стрижень розподілений між двома, трьома реченнями в тексті.

Характерними ознаками тексту є синтаксична єдність, зв'язність складових одиниць, певна інтонаційно-змістова спільність. Із погляду змістовності текст сприймається як закінчене, об'єднане спільною темою змістове ціле. Текст також є продуктом цілеспрямованого мовленнєвого акту. За прагматичною спрямованістю (знаряддя акту спілкування між адресатом і адресантом (співбесідниками) із певною метою) текст має свою інформативну наповненість, тобто висвітлює окремий фрагмент мовної картини світу з різним ступенем об'єктивності.

Текст – це єдність речень, розташованих у певній послідовності й пов'язаних між собою за змістом, інтонацією, стилем, спрямованістю за допомогою різних мовних можливостей. У мовленні – це висловлювання, що складається з сукупності речень, тим самим утворюючи змістову й структурну цілісність.

Провідні ознаки тексту:

– більше одного речення;

– наявність у сукупності речень спільної теми й провідної думки;

– послідовність викладу інформації та завершеність;

– наявність граматичного й змістового типів зв'язку між одиницями тексту (реченнями).

Текст найчастіше має заголовок. Мінімальною одиницею тексту є ***речення***. Найважливішими ознаками є цілісність, зв'язність, структурна організація, завершеність.

Цілісність полягає в тому, що вичерпно викладено тему, а виклад підпорядковано досягненню поставленої мети.

Зв'язність тексту виявляється в тому, що між його складовими частинами – реченнями, групами речень чи більшими компонентами – існує тісний змістовий зв'язок. Тематична близькість, зв'язок між складовими частинами діють у взаємодії. Текст складається з більшої чи меншої кількості речень, але не завжди сукупність речень є текстом. Для того щоб певна група речень сприймалася як зв'язне висловлювання, текст, необхідне дотримання певних ознак. Першою ознакою тексту є тема – про що йдеться в тексті – яка охоплює всі його частини. Необхідною ознакою тексту є його основна думка – з якою метою створюється текст. Характеристикою тексту є також змістовий зв'язок між реченнями та їх послідовність у викладі змісту. Засобами зв'язку речень у тексті можуть бути: сполучники (а, але, і, тому), лексичні повтори, використання займенників (він, вона, їх), вказівних займенників (при цьому, між тим, крім того), лексичні прислівникові конкретизатори (тоді, потім, звідти, звідси), заміна слів та словосполучень синонімами, вставні конструкції (по-перше, отже, таким чином, як було сказано вище), неповні речення тощо.

Запам'ятайте!

Монолог. Діалог.

Зв'язне мовлення виконує низку важливих функцій, головною з яких є *комунікативна*, що реалізується у двох основних формах – ***діалозі*** та ***монолозі***. Кожна з цих форм має специфічні особливості, які зумовлюють зміст і характер методики їх формування. Лінгвістика протиставляє діалогічне та монологічне мовлення, виходячи з їх різної комунікативної спрямованості, лінгвістичної та психологічної природи.

Діалог – форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються реплікамивисловлюваннями (С. Єрмоленко). Діалогом називають також слухання та промовляння здебільшого невеликих, неповних, еліптичних речень простої будови, якими обмінюються співрозмовники. Він відбувається в певній ситуації та супроводжується активною й виразною інтонацією, мімікою, жестами. Співрозмовникам знайомий спільний предмет розмови, тому думки та судження стислі, неповні, іноді фрагментарні.

До лінгвістичних характеристик діалогу належать: розмовна лексика, фразеологія; уривчастість, недомовленість, скороченість; наявність простих та складних безсполучникових речень; імпровізаційний, реактивний характер висловлювань.

Типовим для діалогічного мовлення є активне застосування шаблонів, кліше, мовленнєвих стереотипів, сталих формул спілкування (Л. Якубинський). Як і будьякому тексту, діалогу властива зв'язність, проте, як підкреслював О. Леонтьєв, у діалозі вона встановлюється кількома співрозмовниками.

Монолог – мовлення однієї людини, орієнтоване на сприймання його іншими людьми, яке не передбачає миттєвого, безпосереднього відгуку слухачів. Орієнтація на слухача вимагає зрозумілості та змістовності мовлення, адже інформація, яку бажає висловити мовець, невідома іншим. До лінгвістичних характеристик монологу належать: застосування переважно літературної лексики; розгорнутість висловлювання; наявність ускладнених синтаксичних конструкцій; прагнення до чіткого граматичного оформлення зв'язності на основі розгортання системи елементів зв'язку; певна завершеність. Мовець здебільшого використовує позамовні та інтонаційні засоби виразності, проте, на відміну від діалогу, вони відіграють другорядну роль, оскільки монолог менш емоційний. Монолог не підтримується ситуацією або запитаннями, як діалог, він адресований не одній людині, а багатьом. До монологу людину спонукають насамперед внутрішні мотиви (стан, настрій, бажання, наміри), вона сама обирає, про що і за допомогою яких засобів говоритиме. Монолог як основний засіб логічно та послідовно організованого повідомлення є усвідомленішим та довільнішим за діалог. Монологічне мовлення потребує тривалішої внутрішньої підготовки, попереднього обдумування, зосередження на головному, передбачає вміння вибірково користуватися доречними для конкретного випадку мовними засобами. Монологічне мовлення вбирає в себе всі досягнення дитини в оволодінні рідною мовою, його звуковою формою, лексичним складом, граматичною будовою. Отже, монологічне мовлення – це більш складний, довільний, організований вид мовлення, що потребує спеціального навчання (О. Леонтьєв, Л. Щерба). Науковці, підкреслюючи первинність діалогу, доводять, що монолог народжується в надрах діалогу (О. Ушакова). Психологічна природа зв'язного мовлення, його механізми та процес становлення аналізувалися багатьма вченими (С. Рубінштейн, Д. Ельконін, М. Жинкін, О. Леонтьєв), які в розкритті основ породження мовленнєвого висловлювання на перший план висувають мотивацію, розглядаючи її як імпульс для всього мовотворення. Предмет та мета висловлювання визначають його логічну послідовність та синтаксичне оформлення. Значне місце в монолозі посідає добір слів, потрібних для побудови зв'язного висловлювання. Добір слів регулюється певною системою правил, тобто він має підпорядковуватися загальним закономірностям побудови тексту.

Текст № 1

КИЇВСЬКА РУСЬ

Понад одинадцять століть тому східні слов'яни створили свою першу державу. Літописи та інші пам'ятки давньоруської літератури називають її Руссю, або Руською землею, вчені-історики - Київською, або Давньою Руссю. Вона належала до найбільших, найкультурніших, найрозвиненіших економічно й політично держав середньовіччя.

На величезному обширі від Чорного до Білого морів, від Карпатських гір до Волги жили русичі. Вони вирощували хліб і розводили худобу, мали розвинені ремесла й промисли, а руські купці були відомі на торгах Багдада і

Константинополя, Кракова й Буди Великого Булгара й Ітилю. Могутньою, високорозвинутою й цілісною була матеріальна й духовна культура Київської Русі. Її народ зводив величні кам'яні храми й ошатні дерев'яні житла, створював могутні фортифікаційні споруди своїх великих і малих міст, будував на тисячі верст захисні вали проти кочовиків. На весь світ славилися вироби давньоруських майстрів. У Києві, а далі в Новгороді та інших містах Русі складалися літописи, в яких описувалось славне минуле й аналізувалося сучасне життя. Давньоруський народ творив свою усну історію у вигляді переказів і легенд, дружинних пісень і билин, інших фольклорних пам'яток. Київська Русь багато важила в політичному житті Європи і Близького Сходу. З нею змушені були рахуватися візантійські імператори й хозарські хагани. Протягом пів тисячоліття Давньоруська держава затуляла собою європейський світ і Візантію від кочовиків. Київська Русь зробила величезний внесок до світової історії IX-XIII ст., тому інтерес до неї не вщухає серед учених сучасного світу.

Київська Русь була могутньою державою середньовічної Європи, яка відігравала велику роль як в історії східнослов'янських народів так і в світовій історії. Утворення великої і сильної Давньоруської держави сприяло суспільно-економічному, політичному і культурному розвитку східних слов'ян, значно посилювало їх у боротьбі з зовнішніми ворогами.

Економічна та військова могутність, активні виступи на міжнародній арені висунули її в число провідних країн середньовічного світу. Успішно відбиваючи напади степових кочівників, Русь відіграла роль щита, який прикрив західно-європейську цивілізацію зі сходу. Стародавня Русь мала великий авторитет і вплив на міжнародній арені і її втручання в той чи інший конфлікт бувало досить, щоб стримати його.

Традиції Київської Русі виявилися настільки живучими й міцними, що дійшли до наших днів, здобувши нове життя в матеріальній і духовній культурі українців, росіян і білорусів.

Завдання до тексту.

1. Розподіліть текст на композиційні частини. Визначте мікротему кожної з них, дайте їм назву.
2. Складіть розгорнутий тезовий план до тексту.
3. Перекажіть текст за створеним вами планом.
4. Запишіть основну інформацію тексту.
5. Прочитати уважно текст. Взяти участь у діалозі-бесіді за його змістом.

Запитання до тексту.

1. Які племена створили і коли державу Київська Русь?
2. Яку територію займали русічі?
3. Заняття та ремесла східних слов’ян?
4. Віросповідання давніх слов’ян Київської Русі?
5. Економіні та міжнародні зв’язки давньоруської держави?

Текст № 2

КИЇВ – СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ

Київ – столиця нашої держави, що може відкрити широку панораму культурних здобутків українського народу. Архітектура Києва мозаїчна. На вулицях та площах трапляється й українське бароко, і конструктивізм, і класицизм, і готика. У тісному сусідстві можуть опинитися будівлі різних епох: поряд із тисячолітнім храмом височітиме сучасний хмарочос. Обирати місця для відвідування серед такого різноманіття дуже важко. Радимо звернути увагу на такі об'єкти, як:

1) Успенська Києво-Печерська лавра (вул. Лаврська, 21) –найбільша православна святиня України;

2) Собор святої Софії (пл. Софійська) – одна з небагатої уцілілих споруд часів Київської Русі;

3) Церква Святого Миколая (вул. Велика Васильківська/Червоноармійська, 77) – витвір відомого київського архітектора Владислава Городецького;

4) Національна опера України імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 50) – монументальна споруда в самому центрі Києва, що поєднує декілька архітектурних стилів;

5) Червоний корпус Київського національного університету імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60) – найстаріша будівля цього навчального закладу, стиль котрої визначається як російський класицизм.

У Києві функціонує розгалужена система музеїв, усього їх нараховується близько 120. Відповідно, вони різняться за своїм спрямуванням та величиною фондів. Кожен із них вартий уваги, але рекомендуємо насамперед побувати в таких:

1) Національний музей України (вул. Михайла Грушевського, 6) – культурний осередок, що функціонує вже більше 100 років. У його фондах близько 40 000 експонатів;

2) PinchukArtCentre (на перетині вул. Велика Васильківська/ Червоноармійська та вул. Басейна, 1/3-2) – міжнародний центр сучасного мистецтва XXI ст.;

3) «Мамаєва Слобода» (вул. Михайла Донця, 2) – просвітницький музей просто неба з відтвореним архітектурним ансамблем Наддніпрянщини XVIII ст.;

4) Національний музей літератури - 25 - України (вул. Богдана Хмельницького, 11) – центральний профільний музей, у якому збереглися рідкісні видання творів українських письменників;

5) Національний культурно-мистецький та музейний комплекс «Арсенал» – експозиція сучасних та історичних колекцій.

Театральне життя Києва доволі бурхливе. Варто звернути увагу на такі театри:

1) Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка (вул. Івана Франка, 3) – один із найавторитетніших україномовних театрів України, художнім керівником якого тривалий час був Богдан Ступка;

2) Національний академічний театр російської драми імені Лесі Українки (вул. Богдана Хмельницького, 5) – найбільший російськомовний театр України;

3) Національна опера України імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 50) – репертуар фокусується на творчій спадщині визнаних майстрів;

4) Київський академічний Молодий театр (вул. Прорізна, 17) – осередок молодіжної театральної культури міста з динамічним сучасним репертуаром.

Отже, Київ – сучасне й давнє місто, що поєднує в собі адміністративну, промислову та культурну діяльність і яке, безумовно, буде цікавим для кожного, хто його відвідає. Неповторна атмосфера столиці України залишиться в серці і змусить повернутися сюди знову.

Завдання до тексту.

1. Розподіліть текст на композиційні частини. Визначте мікротему кожної з них, дайте їм назву.
2. Складіть питальний (тезовий) план до тексту.
3. Складіть розгорнутий тезовий план до тексту.
4. Доберіть тези до кожної рубрики плану.
5. Перекажіть текст за створеним вами планом.
6. Запишіть основну інформацію тексту.
7. Підготуйте самостійне висловлювання за темою «Текст і його будова».

5. ВІДПОВІДІ ДО ВПРАВ ІЗ ЗІРОЧКОЮ

До практичного заняття № 8

1) Через дефіс: із-за, з-поза, з-під: окремо: під час. Решта — разом.

2) ...утрьох в одній, у трьох кімнатах; на горі росте, нагорі над нами; по своєму розумінню, …по-своєму, і ми; в бік річки, вбік із стежки; в глиб лісу, вглиб і скоро.

3) Разом: відтепер, прибережний, згори; через дефіс: по-рідному. Решта — окремо.

4) I. Через них, з причини, поштою, за останньою модою, на вимогу, близько десятої, гірше за нього.

II. По воду, за сонцем, цілими днями, за рідним краєм, згідно зі статутом, з основних предметів, залежно від.

До практичного заняття № 10

1) Окремо: коли б, хоч би, дарма що; через дефіс: якби-то. Решта — разом.

До практичного заняття № 12

1) Разом: якби, тож блискавки, щоб вільно, щоб вітер, Решта— окремо.

До практичного заняття № 13

1) Стріваючи, розцвітаючи, загорнувшись, виплутавшись, затихаючи, струсивши, зігнавши, прим’явши, налякавши, будучи, йдучи.

2) Вітаючи, тремтячі, дихаючі, простуючи, жовтіючі, червоніючі, затьмарюючи.

3) ...— то, сходячись на “вулицю”, співають...; ...недбало похитуючись; проходячи біля хати, він...; виспівуючи, йде... ; почувши пісню...; ...подав голос, виходячи з хати.

4) …розпустивши вуха, і відчував…; …обпікаючи…; …обернувшись…; …окидаючи…

До практичного заняття № 14

1) І. В’їждженій, сходжені, кошена, потомлена, розпалена, зосередженим, скривдженого, оновленій.

ІІ. Наповнена, розбру цькованих, збуджені, натрудженим, вимощеному, в’їждженою, обсадженою, спущений.

6. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

6.1 Основна література:

1. Жлуктенко Ю.А. Изучаем украинский язык. Самоучитель: учебное пособие / Ю.А. Жлуктенко, Е.А. Карпиловская, В.И. Ярмак, В.М. Русановский . – Київ: Лыбидь, 1991 . – 215 с. – На рус., укр. яз.

2. Ісіченко Ю.А. та ін. Самовчитель української мови: / Ю.А. Ісіченко, В.С. Калашник, А.О. Свашенко. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Вища школа, 1993. – 287с. – Рос., укр.

3. Кантаржи Н.І. Методичні вказівки з організації СРС та підготовки до практичних занять дисципліни «Українська мова для студентів-іноземців» для студентів 1 року денної форми навчання (усі спеціальності). І Частина (1 семестр). – Одеса: ОДЕКУ, 2018. – 133 с.

4. Кантаржи Н.І. Методичні вказівки з організації СРС та підготовки до практичних занять дисципліни «Українська мова для студентів-іноземців» для студентів 1 року денної форми навчання (усі спеціальності). ІІ Частина (2 семестр). – Одеса: ОДЕКУ, 2019. – 104 с.

6.2 Інформаційні ресурси:

1. www.library-odeku.16mb.com

6.3 Додаткова література:

1. Азарова Л. Є. Українська мова для слухачів-іноземців підготовчого відділення. Збірник вправ і завдань: навчальний посібник / Л.Є. Азарова, І.Є. Зозуля, Л.В. Солодар. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 121 с.

2. Борисова З. У., Євсеєва І. П. Українська мова. Для довузівської підготовки іноземних студентів. — К.: МАУП, 2005.

3. Вінницька В. М., Плющ Н. П. Українська мова. Практичний курс граматики для студентів-іноземців: Підручник. — К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001.

4. Вінницька В. М., Голов’яшина Л. С., Плющ Н. П. Українська мова як іноземна (початковий курс): Підручник. — К.: ВПЦ “Київський університет”,

2002.

5. Дяченко С.І. Українська література: для іноземних студентів: підручник / С.І. Дяченко, О.В. П'ятецька. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с.

6. Лиса Н.С., Кривоус М.Б., Тишковець М.П. Українська мова як іноземна: основи граматики у таблицях та вправах: Навч. посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 312 с.

7. Лисенко Н. О., Кривко Р. М., Світлична Є. І., Цапко Т. П. Українська мова для іноземних студентів. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 240 с.

8. Українська мова: навчальні матеріали для студентів-іноземців 1-го курсу / Укладач: О.П. Коньок. – Суми : Вид-во СумДУ, 2009. – 103 с.

9. Чистякова А.Б., Селіверстова Л.І., Лагута Т.М. Українська мова для іноземців: Підручник для іноземних студентів вищих навчальних закладів. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009.- 524 с.

6.4 Словники:

1. Великий тлумачний словник української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. — 1728 с.

2. Морозов С.М. Словник іншомовних слів/ С.М.Морозов, Л.М. Шкарапута. — К.: Наук. думка, 2000. — 680 с.

3. Навчальний правописний словник української мови: близько 40000 слів / За загальн. ред. проф. Д.К. Баранника. – Харків: Око, 1997. – 416 с.

4. Орфографічний словник української мови. Близько 114000 слів / за ред. Головащука і В.М. Русанівського. – К.: Наукова думка, 1976. – 856 с.

5. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Укл. Л.О. Пустовіт та ін. – К.:Довіра, 2000. – 1018 с.

6. Словник труднощів української мови: близько 100 000 слів / Укладач О.М. Уліщенко; за ред. В.С. Калашника. – Х.: ФОП Співак В.Л., 2010. – 928 с.

7. Словник-довідник сучасної української мови: Разом. Окремо. Через дефіс: близько 60 000 слів / Укладачі Т.К. Співак, О.О. Якіменко. – Х.: ФОП Співак В.Л., 2009. – 528 с.

8. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. та ін. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

9. Український орфографічний словник: Орфографічний словник української мови: Близько 143 000 слів. / Уклад: М.М. Пещак та ін. – 3-є вид., перероб. і доповн. – К.: Довіра, 2002. – 1006 с.

10. Український правопис / АН України ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, інститут української мови НАН України. – К.: Наукова думка, 2007. – 285(1)с.